

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULLAH İBN-İ FUDİ’NİN TEFSİR YÖNTEMİ

Mohamed El Amine DİARRASSOUBA

Danışman
Prof. Dr. Muammer ERBAŞ

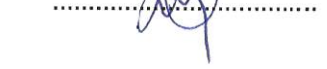
İZMİR–2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Mohamed El Amine DIARRASSOUBA
Öğrenci No : 2016801010
Tez Başlığı : Abdullah İbn-i Fudî'nin Tefsir Yöntemi

Savunma Tarihi : 19/08/2019
Danışmanı : Prof.Dr.Muammer ERBAŞ

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Muammer ERBAŞ	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Mehmet İLHAN	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Ziya ŞEN	- Celal Bayar Üniversitesi	

Mohamed El Amine DIARRASSOUBA tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği(×) / oy çokluğu() ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Müdür V.

YEMİN METNİ

Yüksek lisans Tezi olarak sunduğum “Abdullah İbn-i Fudî’nin Tefsir Yöntemi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../.....

Mohamed El Amine Diarrassouba

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Abdullah İbn-i Fudî'nin “Ziyâü't-Te'vil Fi Meani't-Tenzil”de Tefsir Yöntemi

Mohamed El Amine Diarrassouba

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Programı

Bu tez çalışması, Abdullah İbn-i Fudî'nin hayatını, doğumunu, yazdığı bazı eserleri ve tefsirin yöntemini ele almaya çalışmıştır. Girişte tezin hedefi, amacı, daha önce yapılmış olan çalışmalar, araştırmanın kaynakları ve müellifin kullandığı kaynakları hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde ilk olarak Nijerya hakkında genel olarak bilgi verilmektedir. İkinci olarak müellifin hayatı, İslâm üzerine bazı çalışmaları incelenmiştir.

İkinci bölümde ise, Abdullah İbn-i Fudî'nin “Ziyâü't-Te'vil Fi Meani't-Tenzil” isimli tefsirindeki rivayet tefsiri ve Kur'an ilimlerindeki metodunun değerlendirmesi sunulmuş ayrıca Abdullah İbn-i Fudî'nin dirayet tefsiri ve fikhî ilimleri örneğin, taharet kitabı, namaz kitabı, ahval-i şahsiyyet fikhı, miras, muamelat fikhı, haddler analizi kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nijerya, Kur'an, Tefsir, Fıkıh, İbn Fudî.

ABSTRACT

Master's Thesis

The Interpretation Method of “Ziyâ al-Ta’weel fi Maani al-Tanzeel”

Mohamed El Amine Diarrassouba

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Tafsir Program

In this thesis, the life of Abdullah İbn-i Fudi, birth, some of the works which he wrote and his commentary method are try to explained. In the introduction, the goal and purpose of the thesis, previous studies, the sources of the research and the sources used by the author are given.

In the first part, firstly general information about Nigeria is given. Secondly, the author 's life and some of his studies on Islam are examined.

In the second part of these thesis, the rumor commentary of Abdullah İbn-i Fudi in the commentary which is titled "Ziyâü't-Te'vil Fi Meani't-Tenzil" and the evaluation of his method in Quranic sciences are presented. In addition, Abdullah ibn Fudi's fiqh commentary method and fiqh sciences analysis are used in the following works. For example, the book of cleanliness, salaah book, the fiqh which related with civil status of the person, inheritance fiqh, transactions (human relations) fiqh and haddler analysis method subject.

Keywords: Nigeria, The Koran, Commentary of the Koran, Islamic Law, Ibn-i Fudi.

**ABDULLAH İBN-İ FUDİ’NİN “ZİYAÜ’T-TE’VİL Fİ ME’ANİ’T-
TENZİL”DE TEFSİR YÖNTEMİ
İÇİNDEKİLER**

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
EKLER LİSTESİ	xii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

NİJERYA’NIN TANITIMI VE İBN FUDİ’NİN BİYOGRAFİSİ

1.1. NİJERYA’NIN TANITIMI	3
1.1.1. Nijerya’nın Coğrafi Konumu	3
1.1.2. Nijerya’nın Başkenti	4
1.1.3. Nijerya ve Halkı Hakkında Bilgi	4
1.1.4. Nijerya’da Tefsir Hareketi ve Hausa Dilinde Yazılmış Bazı Tefsirler	5
1.2. MÜELLİFİN BİYOGRAFİSİ VE İLMİ ESERLERİ	6
1.2.1. İsmi	6
1.2.2. Lakabı ve Künyesi	7
1.2.3. Doğumu	7
1.2.4. Yetiştirilmesi	7
1.2.5. Hocaları	8
1.2.6. Mezhebi, Akidesi ve Tarikatı	9
1.2.7. Bazı Âlimlerin Onun Hakkındaki Sözleri	9
1.2.8. Öğrencileri	10
1.2.9. Eserleri	11
1.2.10. Vefatı	14
1.3. TEFSİRİN TANITIMI	14

1.3.1 Tefsirin Baskısı	14
1.3.2. Yazılış Sebebi	14
1.3.3. Mukaddimede Ele Alınan Konular	15

İKİNCİ BÖLÜM

İBNİ FUDİ’NİN TEFSİR YÖNTEMİ VE KUR’AN İLİMLERİ

2.1. İBN FUDİ’NİN RİVAYET METODU	17
2.1.1. Kur’an’ın Kur’an’la Tefsiri	17
2.1.1.1. Çoğul Olan Cins İsimdeki Kapalılığın Açıklanması	17
2.1.1.2. Müfret Olan Cins İsimdeki Kapalılığın Açıklanması	18
2.1.1.3. Fiilde Bulunan İcmalin Başka Bir Yerde Açıklanması	18
2.1.1.4. Cem’i Müzekker Salimde Vaki Olan İcmalin Açıklanması	19
2.1.1.5. Lafzın Kendisiyle Tefsiri	20
2.1.1.6. Mutlak Olan Lafzın Kayıtlanması	21
2.1.2. Kur’an’ın Sünnetle Tefsiri	21
2.1.2.1. İbn Fudî’nin Nebevi Hadisleri Sunmadaki Metodu	22
2.1.2.2. İbn Fudî’nin Nebevi Tefsiri Sunmadaki Metodu	23
2.1.3. Kur’an’ın Sahabe Kavli ile Tefsiri	28
2.1.4. Kur’an’ın Tabiun Sözleriyle Tefsiri	32
2.2. İBN FUDİ’NİN ULUMU’L-KUR’AN HAKKINDAKİ METODU	36
2.2.1. Esbâbu’n-Nüzul	36
2.2.1.1. Ayetin Hakkında Nazil Olduğu Kişiyi Bilme	37
2.2.1.2. Problemi Çözmek İçin Mana Üzerinde Durma	38
2.2.1.3. Hasr Varlığı Vehmini Ortadan Kaldırma	39
2.2.1.4. Kur’an’ın Nüzulü Açısından İki Kısma Ayrılması	39
2.2.1.5. Nüzul Sebebinin Birden Fazla Olması	40
2.2.1.6. Sebebin Has Olmasına Değil, Lafzın Umum Olmasına İtibar Edilmesi	41
2.2.2. Kur’an Kıraatleri	42
2.2.2.1. Bazen Kıraatin Sahiplerine Nispet Edilmesi	43
2.2.2.2. Bazen Kıraatin Sahiplerine Nispet Edilmemesi	44
2.2.2.3. Bir Kıraatin Başka Bir Kıraat ile Açıklanması	44

2.2.3. Sure, Başlarındaki Mukatta' Harfleri	45
2.2.4. Nasih ve Mensuh	46
2.2.4.1. Neshin Şartları	46
2.2.4.2. Neshin Kısımları	47
2.2.5. İsrailiyyat ve Kıssalar	49
2.2.5.1. İsrailiyyat	49
2.2.5.1.1. Bazı Rivayetlerin Reddedilmesi	50
2.2.5.1.2. Hakkında Açıklama Bulunmayan Kısımlar	51
2.2.5.2. Kıssalar	52
2.2.5.2.1. Yusuf kıssası	52
2.2.5.2.2. İsa kıssası	52
2.3. İBN FUDİ'NİN DİRİYET METODU	53
2.3.1. Arap Dili Edebiyatı Yönünden	55
2.3.1.1. Nahiv	55
2.3.1.1.1. Lafzın Hal Olması Üzere Mansubluğu	55
2.3.1.1.2. Tahsis Üzere Mansubluğu	55
2.3.1.1.3. "Ba" Harfi Cerri'nin Müteallakı	56
2.3.1.2. Sarf	56
2.3.1.2.1. Lafzın Türetilmesi	56
2.3.1.2.2. Sarf Vezni	57
2.3.1.3. Belagat	57
2.3.1.3.1. Bedi' İlmi	57
2.3.1.3.2. Beyan İlmi	58
2.3.2. İbn Fudî'nin Fıkhî Tefsir Metodu	60
2.3.2.1. Fıkhî Tefsir	62
2.3.2.1.1. İbadetler Fıkhı	62
2.3.2.1.2. Taharet Kitabı	62
2.3.2.1.3. Namaz Kitabı	64
2.3.2.1.4. Zekât Kitabı	64
2.3.2.1.5. Oruç Kitabı	65
2.3.2.1.6. Hac Kitabı	66
2.3.2.2. Ahvâl-i Şahsiyye Fıkhı	67

2.3.2.2.1. Ehl-i Kitap Olan Kadınların Nikâhlanması	67
2.3.2.2.2. Mut'a Nikâhı	67
2.3.2.2.3. Sünni Talak	68
2.3.2.3. Miras	69
2.3.2.3.1. Mirasın Engelleri	69
2.3.2.3.2. Peygamberlerin Mirası	69
2.3.2.3.3. Zevi'l-Erham'ın Hükmü	69
2.3.2.4. Muamelât Fıkıhı	70
2.3.2.4.1. Alışveriş	70
2.3.2.4.2. Faiz	70
2.3.2.4.3. Faiz Yemenin Cezası	71
2.3.2.5. Haddler (Cezalar) Fıkıhı	71
2.3.2.5.1. Katl Haddi (Cezası)	71
2.3.2.5.2. Namaz ve Zekâtı Terk Edenin Hükmü	72
2.3.2.5.3. Hırsızlığın Haddi (Cezası)	72
2.3.2.5.4. İftira Haddi (Cezası)	73
2.3.2.5.5. Zina Haddi (Cezası)	74
2.3.2.5.6. İçkinin Hükmü	75
2.3.3. İbn Fudî'nin Akide Konusunda Metodu	76
2.3.3.1. Tevhid Konusunda Metodu	76
2.3.3.1.1. Rububiyyet Tevhidi	76
2.3.3.1.2. Ulûhiyyet Tevhidi	76
2.3.3.1.3. İsim ve Sıfatların Tevhidi	77
2.3.3.1.4. Allah'ın İsimleri	78
2.3.3.2. Değişik Fırkalara Yaklaşım	81
2.3.3.2.1. Haricilere Yaklaşımı	82
2.3.3.2.2. Filozoflara Yaklaşımı	83
2.3.3.2.3. Mutezile'ye Yaklaşımı	83
2.3.3.2.4. Cebriyye'ye Yaklaşımı	84
2.3.3.2.5. Sufilere Yaklaşımı	85

SONUÇ

87

KAYNAKÇA

89

EKLER

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselam
b.	Bin (Oğlu)
bt.	Bint (Kızı)
b.t.t	Basım Tarihi Yok
b.y.t	Basım Yeri Yok
h.	Hicri
m.	Miladi
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar arası
()	Kur'an Ayetleri
....	Cümlelerin devamı var
“”	Hadis-i Şerifler

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Haritalar

e k s.1

GİRİŞ

İslâm dini, ilim ve bilim dinidir. İlim, öğrenmeye teşvik etmiştir. *Alak* suresindeki “oku” ifadesi buna delildir. Allah, “Kur’an” (okunan) bu kitabı muttaki kimseler için yol gösterici kılmıştır. O, sakınsınlar diye insanlara açıklaması için kendisine indirilen o vahyi peygamberine cem etmiş ve açıklamıştır. Elçisine de Kur’an’ı ümmetine öğretme ve onlara irşat vazifesi vermiş, O da kendisine emanet edilen vazifesini yerine getirmiştir. Peygamber, talim ve irşad görevini kendinden sonra günümüze kadar sâlih âlimlere miras olarak bırakmıştır.

Kur’an, İslâm’ın düsturu olmaya kendisi dışındakilerden daha önceliklidir. Bundan dolayı Müslümanlar muhafaza ederek ve tefsir ederek Kur’an’ın hizmetinde bulunmuşlardır. İbn Fudi’ye ait olan “*Ziyâü’t-Te’vil Fi Meani’t-Tenzil*” isimli eser de bu hizmetlerden biridir.

Bu tez, büyük âlim Abdullah İbn Fudi’nin tefsirinde kullandığı metodu bize açıklayacaktır.

Araştırmanın Hedefi:

Araştırmanın hedefi, müfessir Abdullah b. Fudi’nin biyografisi, İslâmi çalışmaları, kullandığı metod ve Nijerya hakkında bilgi vermektir.

Konuyu Seçme Sebebi:

Afrika’nın Orta Batı’sında Osman b. Fudi¹ döneminde, Müslümanlar İslâm dinine vakıf değillerdi ve bilgiye ihtiyaçları vardı. Bu sıkıntının farkına varan Osman b. Fudi onlarla birlikte medreseler ve âlimlerin yetiştirildiği dernekler kurdu. O derneklerden ilim tahsil eden Abdullah b. Fudi İslâm dinini daha iyi anlamak için bir tefsir yazmıştır.

Bu konunun seçilmesinin sebebi, Türkiye ile Afrika arasında köprü oluşturma, tefsir kültürünün çeşitliliğini ve irfanının çokluğunu ortaya koymaktır.

¹ Al Jazeera, “Nijerya ve iki hikâyesi”, 13.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/nijerya-ve-iki-hilafetin-hikayesi> (05.04.2019).

Daha Önce İbn Fudî'nin Tefsiri Hakkında Yapılan Çalışmalar:

İbn Fudî'nin tefsir metodu hakkında yapılmış olan tek araştırma, “*Abdullah b. Fudî'nin Tefsir Metodu*” isimli çalışmadır. Bu araştırma, Tefsir ve Kur'an İlimleri alanında yapılmış Muhammed Tasi Nemadi'ye ait bir doktora tezidir.² Biz, bu çalışmadan tezimizin ilerleyen aşamasında haberdar olduk. Yaptığımız incelemede bu çalışmanın bizim tezimizden farklı bir yöntem ve içeriğe sahip olduğunu tespit ettik. Bu çalışmadan sadece Nijerya'daki tefsir hareketleri konusunda istifade ettik.

Araştırmanın Kaynakları:

Bu çalışmada pek çok farklı kaynaktan faydalanılmıştır. Tefsir kitapları öncelikle kaynak olarak kullanılmıştır. Başka araştırmalar da bulunmaktadır. Ancak sözü geçen araştırmalar Abdullah b. Fudî'nin tefsir metodunu konu edinmemektedir. Aynı şekilde internet sayfalarında da İbn Fudî ile alâkalı eserler bulunmaktadır.

Problemler:

Abdullah b. Fudî'nin hayatı hakkındaki çalışmalara ulaşmak mümkün olmamıştır. Afrika ve özelinde Nijerya kapalı bir ortam olduğundan, daha net bir ifadeyle kütüphanelerin zayıf olması sebebiyle internette yayınlanan metinler tek kaynak olmuştur.

² Muhammed et-Tasi en-Nemadi, **Menhec İbn Fudî fi Ziyâü't-Te'vil Fi Me'ani't-Tenzil**, (Doktora Tezi), Camiatü'l-İslamiyyeti'l-Alamiyye, Pakistan, 2003-2004.

BİRİNCİ BÖLÜM

NİJERYA’NIN TANITIMI VE İBN FUDİ’NİN BİYOGRAFİSİ

Nijerya h.13, m.19. yy. da dinî, kültürel, toplumsal ve siyasi açıdan büyük bir ıslah hareketine şahit olmuştur. Bu hareket Batı Afrika’dan Sahra’nın güneyine kadar geniş bir alanı kapsamaktaydı. Bu hareket nihayetinde kurucusu ve önderi olan davetçi ve müceddid Osman b. Muhammed Fudi Fullani eliyle bir İslâm Devleti’nin kurulmasına doğru seyir aldı (h.1232-1168, m. 1754-1817).³

Bir asır (m.1804-1903) boyunca devam eden devletin temellerini atmayı başaran bu şeyh, hakikatte geniş İslâm kültürünü özümsemiş birisiydi. Kendisine güzel ahlakî sıfatlar, aklî yetenekler, düşüncede cesaret, imanda sadakat, amelde ihlas ve güzel öğüt ihsan edilmiş bir kişiydi.⁴ Şuan ilgilendiğimiz Ziyâü’t-Te’vil Fi Meani’t-Tenzil isimli eser, zikrettiğimiz Osman’ın kardeşi olan Abdullah b. Fudi’ye aittir. Sözü edilen tefsir, Allah’ın kendisine müyesser kıldığı bir Kur’an tefsiridir.

1.1. NİJERYA’NIN TANITIMI

Havsa bölgesi ve civarında büyük kardeş Osman b. Fudi önderliğinde oluşan ıslah hareketinin ikinci adamı olan Afrikalı Müfessir Abdullah b. Fudi’den bahsetmeden önce, kısaca Nijerya Devleti hakkında bazı bilgiler vermek gerekir.

1.1.1. Nijerya’nın Coğrafi Konumu

Nijerya Devleti’nin yüz ölçümü yaklaşık 923.768 km² dir. Büyüklük bakımından kendisini geçen Tanzanya’dan sonra yüz ölçümü bakımından Afrika’nın ikinci büyük ülkesi olarak kabul edilir. Batı tarafından Benin, doğuda Kamerun, kuzeyde ise Nijer ile komşudur. Kuzeydoğu yönünde Çad Gölüne sınırdır.⁵

³ Abdulaliyy el-Vedğiri, “Hareketi İslahiya”, **machahid24**, 17.03.2016, <https://machahid24.com/etudes/97811.html>, (2018.10.5).

⁴ Abdulaliyy el-Vedğiri, “Hareketi İslahiya”, **machahid24**, 17.03.2016, <https://machahid24.com/etudes/97811.html>, (2018.10.5).

⁵ Mawdoo Akhbar fil Alam, "Ma'lumat An Nijerya", **Nigeria Map**, Retrieved 16-08-2018 Edited, www.mapsofworld.com, (01.01.2019).

1.1.2. Nijerya'nın Başkenti

Nijerya'nın başkenti Abuja şehridir. Nemli tropikal iklim özelliğine sahiptir. Çekici tabii güzellikleriyle meşhurdur. Suyun aşındırmasıyla şekillenmiş büyük kaya kütlelerinden oluşan Asu kayalıkları bunlardan bazılarıdır. Abuja'nın nüfusu m. 2011 yılı sayımlarına göre 1.235.880 kişiye ulaşmaktadır. Bu kent, Afrika kıtasında nüfus artışının en hızlı yükseldiği şehir olarak kabul edilmektedir. Başkent Abuja, kongrelere tahsis edilmiş Uluslararası Abuja Merkezi ve Eski Federasyon Sekreterliği Toplantı Binası gibi birçok tesise sahiptir.⁶

1.1.3. Nijerya ve Halkı Hakkında Bilgi

Nijerya Devleti hakkında bazı önemli bilgiler şunlardır:

2013 sayımına göre Nijerya'nın nüfusu 174.507.539 dur.

Devletin geçerli para birimi Nijerya Nairası'dır.

2012 hesaplamalarına göre gayrisafi milli hasılası 455.5 milyar dolar tutarındadır.

2012 hesaplamalarına göre kişi başına düşen gayrisafi milli hasılası 2800 dolar tutarındadır.

Nüfus çokluğu bakımından en büyük şehirleri; Lagos, Kano, Ibadan, Kaduna, Benin'dir.

Nüfusun %50'si İslâm Dinine, %40'ı Hristiyanlık dinine, yerli nüfusun %10'u da diğer dinlere mensuptur.

Nijerya Devleti'nin resmi dili İngilizce'dir.⁷

⁶ Joseph Kiprop (26-09-2017), "What Is the Capital of Nigeria?"**Mawdoo Akhbar fil Alam**, Retrieved 16-08-2018. Edited, www.worldatlas.com, (01.01.2019).

⁷ Mavdu Akbar fil Alam "Ma'lumat An Nijerya", **Nigeria Facts**, Retrieved 16-08-2018 Edited, www.worldatlas.com, (01.01.2019).

1.1.4. Nijerya’da Tefsir Hareketi ve Hausa Dilinde Yazılmış Bazı Tefsirler

Bu çalışmada Afrika’da genel olarak Kur’an’ın tercümesi ve tefsirlerden bahsedilmektedir. Arapça tefsirler yazmakta olan müfessirler hakkında bilgi verilmiş ve özellikle Nijerya’da tefsir hareketinin doğurduğu tefsirler üzerinde durulmuştur. Bölgede müslümanlaşmayla beraber Kur’an eğitimi başlamışsa da Kur’an tercüme ve tefsir etme hareketi ilerleyen zamanlarda olmuştur. Söz konusu dönemde doğru tefsir hareketinin hızlandığı, çeşitlendiği ve telif tefsirler yanında tercüme tefsirlerinin de yapıldığı görülmüştür. Bu konuda şunlar yer alır:

“Dî’bac”ın yazarı İbn Ferhun’a göre: “Afrika’da âlimler Kur’an tercümesi ve tefsir yazmışlardır. Muhammed b. Halif b. Ömer ona *tefsiru’l-Kur’an* nispet eder. Muhammed b. Muhammed b. Ömer, hocası İbn Arefe’nin (ö.748) tefsirini cem’ etmiştir⁸ ve Muhammed b. Ahmet Merzuk el-Tilmesani de tefsire büyük önem vermiştir. Ayrıca müfessir olan Sea’lebi (ö.875) İbn Fudi kendi tefsirinde onun görüşlerinden çok etkilenmiştir.”

İbn Fudi’nin yaşadığı bölgede (Nijerya) ise müslümanlar sadece Kur’an-ı Arapça okuyup ezberlemişlerdi. Kur’an’ı Ramazan aylarında kendi yerel diline (Hausa) tercüme etmeleri, bu dillerde ve Arapça’da tefsirini yapmaları oldukça geç zamanlarda “İslah Hareketi”ne tesadüf etmektedir. Bu alanda ilk faaliyetleri yapan İbn Fudi Kur’an’ın mânasının anlaşılması için eserler ortaya koymuştur. İlk olarak “Ziyâü’t-Te’vil Fi Me’ani’t-Tenzil” başlığı altında bir eser kaleme almış, sonra “Kifayatu’d-Duafa” kitabını yazmıştır. Daha sonra ise “Neylu’l-Usûl min Tefsiri’r-Resûl” adlı eserini yazmıştır. Ayrıca **Ulûmu’l-Kur’an**’ı ve birçok te’lifi bulunmaktadır.

İbn Fudi’dan sonra Hausa bölgesinde birçok âlim tefsir yazmıştır. Bunlar; Sultan Bellü de “Gâyatu’l-Usûl min Tefsiri’r-Rasûl” ü, Amir Muhammed b. Amir Osman b. Abdullah b. Hamdi, “Hibetullah li’r-Refik fi Beyan Kıssati’l-Yusuf es-Sıddık”, “Kissetü’l-Kehf” ve “Tefsiru Sureti’l-Fatiha”yı konulu tefsir örneği olarak yazmıştır. Daha sonra “Tefsiru’l-Müfredat” isimli tefsirini yazmıştır.

⁸ İbn Ferhun el-Maliki, **Dîbâcü’l-Mezheb fi Ma’rifati’l-Ulemai’l-Mezheb**, Daru’t-Türaş, Kâhire, 2011, Cilt: 2, ss. 331-333.

Şeyh Keşu' ise Hausa dilinde Kur'an tercüme etmiştir. Ayrıca Şeyh Ebu Bekir Mahmud "**Raddü'l-Ezhan ila Fehmi Mesani'l-Kur'an**" tefsirini yazmış ve Hausa dilinde Kur'an tercüme çalışmalarında bulunmuştur.⁹

Bu şekilde Nijerya'da Kur'an tercüme başlamış ve aynı dönemde bitmiştir. Çünkü bu bölge İngiltere'nin sömürgesi olmuştur. O zamandan bu yana Müslümanlar dinlerini yaşamak, dinî vecibelerini yerine getirmek ve din eğitimi alma konularında büyük baskı ve zulüm görmüştür.

1.2. MÜELLİFİN BİYOGRAFİSİ VE İLMİ ESERLERİ

1.2.1. İsmi

Abdullah b. Fudi; Üstad Ebu Muhammed Abdullah b. Fudi Muhammed b. Osman b. Salih b. Harun (Gurtu¹⁰ diye lakaplandırılan) b. Cubbu¹¹ b. Muhammed Sembu¹² b. Eyyüb b. Masiran b. Buba¹³ Bab b. Musa Cükülü'dür. Musa Cükülü'nün nesebi, dilleri Fullanice olan ve Fullaniler diye bilinen bir kabileye dayanır. Fullaniler, yedi sene önce Hausa (bugünkü Nijerya) bölgesine yerleşmişlerdir. Asılları Rum Hristiyanlarına veya İsrail oğullarına dayanmaktadır. Sahabe ordusu bu kabileye kadar gelmiş, kralları iman ederek kızını Batı'nın emiri mücahit sahabi Ukbe b. Amir (ö. 678) ile evlendirmiştir. Böylece meşhur Fellan kabilesi doğmuştur. Bazı kaynaklarda müellifin kabilesinin dedesine ait neseb silsilesi Rum b. I'ys b. İshak b. İbrahim Halilullah şeklinde ifade edilmiştir. Aynı şekilde Rum'un annesine ait neseb silsilesi de Neseme bt. İsmail b. İbrahim (a.s) şeklinde yer almıştır.¹⁴ Müellifin annesi Havva bt. Muhammed b. Osman b. Hamme b. (nesebinin bahsi daha

⁹ Muhammed et-Tasi, s. 25.

¹⁰ (غورطو) "Gurtu" kelimesi dammeli, "ğayn" harfi, sonrasında med harfi olarak "vav", cezimli "ra" harfi, sonrasında dammeli "tı" harfi, ondan sonra da med harfi olarak "vav" şeklinde okunur. Manası: Uzun ömürlü demektir". (Ebu Bekr Dî Ömer, **Menhecü'l-Edebi'l-İslami'l-Hadis fi Ş'iri's-Şeyh Abdullah b. Fudi**, (Yüksek Lisans Tezi), el-Cezira Ünivertesi, Sudan, 2017, s. 71.

¹¹ (جبو) "Cubbu" kelimesi ilk ve şeddeli olan ikinci harfinin dammesiyle okunur. Manası; Cebrail'dir". (Ebu Bekr Dî Ömer, s. 71)

¹² (سمبو) "Sembu" kelimesi fethalı "sin" harfinin, cezimli "mim" harfi, dammeli "be" harfini ve sonrasında med harfi olarak "vav" harfi şeklinde okunur. Manası; Anne Babanın ikinci çocuğu demektir". (Ebu Bekr Dî Ömer, s. 71)

¹³ (بوبا) "Buba" kelimesi "ba" harfinin dammesi, sonrasında elif memdude, fethalı "ye" harfi ve sonrasında med harfi olan "elif" şeklinde okunur. Manası; Ebu Bekir dir". (Ebu Bekr Dî Ömer, s. 71)

¹⁴ Ebu Bekr Mahmud'un "**Ziyâü't-Te'vil...**" tefsirine yazdığı mukaddimeden naklen. (Neseb silsilesinin çok kısa olması bunun bir tür yakıştırma olduğunu göstermektedir.)

önce geçen) A'l dir. Nesebi, altıncı dedesiyle annesinin dördüncü dedesinde birleşir.¹⁵

1.2.2. Lakabı ve Künyesi

Müellifin “vezir”, “nadiretü’z-zaman” ve “allametü’s-Sudan” olmak üzere farklı lakapları bulunmaktadır. Künyesi *Ebu Muhammed*’dir.¹⁶

1.2.3. Doğumu

Abdullah b. Fudi günümüzde Kuzey Nijerya’nın batı tarafında *Sokoto* Vilayeti olarak bilinen bölgede *Gubir*¹⁷ şehrine bağlı Muğami köyünde dünyaya geldi. Tarihi kaynaklar hangi sene doğduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Bazı tarihçiler h.1180 m.1766 yılında doğduğu yönde görüş belirtirken ikinci bir gruba göre h.1181 m.1767 yılında doğmuştur. Üçüncü gruba göre h.1179 m.1765 yılında doğmuştur. Tercih edilen görüş birincisidir. Bunun delili Şeyh Abdullah’ın kendisinin kardeşi Osman b. Fudi’den küçük olduğunu zikretmiş olmasıdır.¹⁸

1.2.4. Yetiştirilmesi

Abdullah b. Fudi ilim ehli ve dindar bir çevrede yetişmiştir. Kur’an’ı önce babasından okumuş, sonra büyük kardeşi Şeyh Osman’a öğretmiştir. Aralarında on iki sene vardı. Henüz on üç yaşında iken babaları onu abisi Şeyh Osman’ın eline bıraktı. İzâü’n-Nüsuh isimli eserinde kendisinden şöyle bahseder: *Kardeşim Müminlerin Emiri Osman b. Muhammed, annem Havva bt. Muhammed b. Osman b.*

¹⁵ Abdullah b. Fudi, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Osman b. Fudi b. Osman b. Salih, **İzâü’n-Nüsuh fimen Ehaze min’eş-Şüyuh**, Mektebetü Nurla, Zaraya, Nijerya, 1377/1958, s. 2.

¹⁶ Mevsuatü’l-Hurra, “**Abdullah b. Fudi**”, 10.2013: <http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9hcm53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kv2LnYqNivX9in2YTZhNmHX9io2YZf2YHZiNiv2Yo>, (2018/11/1).

¹⁷ Şeyh Osman’ın cihad hareketinden önce Hausa’nın en büyük ve en güçlü vilayetlerindendi. (Ebu Bekr Dî Ömer, s. 73)

¹⁸ Şeyh Osman b. Muhammed Fudi’dir. Abdullah b. Fudi’nin büyük kardeşidir. O dönemde, bugünkü Nijerya Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan Kuzey Nijerya’da ve civarında Hausa diye bilinen Nijerya bölgesinde Fudi İslam Devleti’nin kurucusudur. Büyük bir âlim ve meşhur bir vaizdir. Birçok eseri bulunmaktadır. Başta kardeşi Abdullah olmak üzere talebeleri meşhurdur. (Ebu Bekr Dî Ömer, s. 73)

Hamme b. Âl'dir. Onun annesi ise Rukayye bt. (kabilemizin meşhur âlimi) Muhammed Sa'd b. Ladan b. İdris b. İshak b. Masiran, ilk ders aldığı hocalarımdandır. Müminlerin Emiri'nin faziletleri meşhurdur. Şöhreti doğuya ve batıya yayılmıştır. İşriniyyat, Vitriyyat¹⁹ ve Şuarâü's-Sitte'yi abisi Şeyh Osman'a okumuştur. Senusiyye kitapları ve şerhlerinden tevhid ilmini, Acrumiyye, Mülha, Katr ve benzeri kitaplar ile şerhlerinden i'rab ilmini ondan almıştır. Yine tasavvuf ilmini abisinden öğrenmiştir. Ahdariyye ve Uşmaviyye²⁰ gibi fıkıh kitaplarını ve hadis ilmini de abisinden ders alarak öğrenmiştir. Birçok kez Kur'an'ın tefsiri dersini aldı ve cebir ilmini de ondan öğrenmiştir. Abisinin Arapça ve yabancı dilde yazdığı faydalı eserler sayesinde Abdullah b. Fudi'nin adeta ufku genişlemiştir. İlk yazdığı eserinden bu güne kadar kitaplarını ondan ilk nakleden genelde Abdullah'ın kendisi oldu. İbn Fudi, gençliğinden elli yaşına kadar hem mukimken hem de seferde abisinin bütün sohbetlerine katılmıştır.²¹

1.2.5. Hocaları

Abdullah'ın kalbine ilim aşkı ve ilmi kaynağından kana kana içme tutkusu içirilmişti. Sadece bu kadar da değildi. Aynı şekilde içine girdiği her ilimde derinleşme arzusu vardı. Bunun en büyük delili, bir kitabı birçok âlimden derinlemesine inceleme gayesiyle daha geniş anlamak için defalarca kez okumuş olmasıdır. Mesela “*Katru'n-Neda ve Şerhi*”ni Şeyh Osman Fudi'den sonra Abdullah b. Muhammed b. el-Hac Salif, İbrahim el-Bernevi ve Mecc diye bilinen Muhammed b. Abdurrahman'dan okumuştur.²²

¹⁹ “İşriniyyat, el-Kasaidü'l-Ariniyyati'l-Muhammediyyat ve Şerhuha” isimli kitaptır. Vitriyyat ise, “el-Kasidetü'l-Vitriyye fi Medhi Hayri'l-Beriyye” isimli kitaptır.” (Şemseddin Ebu'l-Meani Muhammed b. Abdurrahman b. el-Guzi, **Divanü'l-İslam**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1211/1990, Cilt: 4, s. 106.

²⁰ Tam adı “Metnü'l-Uşmavi fi Fıkhı'l-Maliki” olan Maliki mezhebine ait fıkıh kitabıdır. Yazarı h.10 asır âlimlerinden Allame Abdulber el-Uşmavi er-Rifai'dir.

²¹ Abdullah b. Fudi, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Osman b. Fudi b. Osman b. Salih, **Ziyâü't-Te'vil fi Me'ani't-Tenzil**, Camiatü'l-Ezheri's-Şerif, Mısır, 1380/1961, ss.1-2; **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s.3; **İzâ'ü'n-Nüsuh**, ss. 1-2.

²² Abdullah b. Fudi, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Osman b. Fudi b. Osman b. Salih, **Lem'u'l-Berk fi ma Teşabehe mine'l-Firak**, (thk: Ebu Bekir Abdulmelik), Şeriketü's-Siava ve't-Tıba, Sokoto Matbaası, Nijerya, Birinci baskı, 2013, s. 18.

Abdullah, “İzâu’r-Rusuh fimen Ehaztü mine’ş-Şüyuh” isimli kitabında ilim aldığı hocalarının sayılamayacak kadar çok olduğuna işaret etmiştir.²³ “Kasidetü’l-Baiyye” adlı eserinde hocalarının adlarından ve onlardan aldığı bilgilerden şu ifadelerle bahsetmiştir:

*Bilinçli şeyhlerin dizisidir, onların ilki bize Kur’an’ı öğreten babamdır
Ve o beni terbiye edendir, ondan sonra ağabeyim Osman ve halamdır
Şeriat ilminde kandilim mezhebimdir.*

Bu kasidede şeyhlerinin isimlerinden ve tevhid, fıkıh, tefsir ilimleri, hadis, nahiv, sarf, belagat, mantık, usûl-u fıkıh, kıraat, aruz ve kafiye gibi o zamanda onlardan aldığı ilim dallarından zikretmeye devam eder. Onlardan yirmiden fazla âlim ismi zikreder ve kasidesini şu beyitlerle sonlandırır:

*Nice âlim ve ilim talebesi bana ilimler verdi
Onlardan başka Doğulu ve Batılı da vardı
Rabbim onların hepsini ve onları sevenleri
Rahmetiyle, rızasının damla damla yardımıyla sulasın²⁴*

Okurlar, bölgedeki örnek şahsiyetleri arz eden bu veciz sunuma dayanarak Sudan’ın (o zamanki bölgenin adı Sudan idi) Allamesi diye lakaplandırılan Şeyh Abdullah’ın yetiştiği ilmî ortamı gözlemleyebilecektir. Bu ilmî ortam, bugüne kadar altında gölgelendiğimiz ağaçların su ve besin kaynağı olarak değerlendirilebilir.

1.2.6. Mezhebi, Akidesi ve Tarikatı

İmam, Abdullah’ın -kendisinden bahsederken zikrettiği gibi- o; fıkhıta Maliki, itikatta Eş’ari ve tasavvufta Kadiri’dir.²⁵

1.2.7. Bazı Âlimlerin Onun Hakkındaki Sözleri

Muhammed Bellü (Muhammed Bellü b. Osman b. Fudi, (h.1193 m.1780) Abdullah b. Fudi’nin amcaoğludur) b. Osman b. Fudi onun hakkında şöyle

²³ İbn Fudi, *İzâ’u’n-Nüsu*, ss. 1-8.

²⁴ İbn Fudi, *İzâ’u’n-Nüsu*, ss. 9-10.

²⁵ Abdullah b. Fudi, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Osman b. Fudi b. Osman b. Salih, *Sebilü’n-Necat*, b.y.y, b.t.y., s. 4.

söylemektedir: “O, âlim, allame, keskin zekalı, bereketli şeyhimiz, musannif, müfessir, muhaddis, hâfız ravi, kurra, nahivci ve belagatçıdır. Bütün ilim dallarından ders almıştır. Meşhur gezgin, önemli şahsiyetlerin, nazar ehlinin sonu, eşsiz tahkikat, zarif ve enteresan araştırmaların sahibidir. İlmi ve hidayeti üzerine ittifak edilmiştir. Onun gibi cömert olan az kişi vardır. Şeriat ilimlerinin değerli fertlerinden biridir. Bütün problemler hususunda geniş ve açık çözümleri bulunmaktadır. Bidatlere karşı Allah'ın kılıcı, doğruluk ve ilim madeni, anlayış silahşörüdür. İlimlerin tahkiki hususunda harika, rivayet ilimlerinde zirve, birçok ilim dallarını kendinde cem eden, zamanının faziletlisi ve mucizesidir. Hayranlık uyandıran şeylerin büyüğüdür. Şeyhe çocukluğundan beri refakat etmiş, vezirliğini ve hizmetini yapmıştır. Allah için malıyla cihat etmiştir. Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmamıştır. Güzel bir siretle hayatını devam ettirmiş, sılayı rahimde bulunmuş ve dertlere deva olmuştur.”²⁶

1.2.8. Öğrencileri

İbn Fudi, pek çok kişinin yetişmesine vesile olmuştur. En meşhurları şunlardır:

Muhammed Sa'd b. Şeyh Osman b. Fudi

Muhammed Bellü b. Şeyh Osman b. Fudi

Esmâ bt. Şeyh Osman b. Fudi

Sa'd b. Abdurrahman

Ali b. Abdullah b. Fudi

Muhammed Mudi

Muhammed Buhari²⁷

²⁶ İbn Fudi, *İzâ'u'n-Nüsu*, s. 6.

²⁷ Ebu Bekr Dî Ömer, s. 76.

1.2.9. Eserleri

Tefsir ve Kur'an İlimleri ile Alakalı Eserleri:

1-Miftahü't-Tefsir: Kur'an ilimleri hususunda Hâfız Suyuti'nin yazdığı "el-İtkan" ve "en-Nukaye" isimli kitapların nazım haline çevrilmesinden ibarettir. Yedi yüz beyitten fazladır.

2-Ziyâü't-Te'vil fi Mea'ni't-Tenzil: Dört cilttir. Bu çalışmada tanıtacağız.

3-Kifayetü Duafai's-Sudan fi Beyani Tefsiri'l-Kur'an: Hakkında bilgi bulamadım.

4-el-Feraidü'l-Celile Vesaiti'l-Fevaidi'l-Cemile: Bu eser eş-Şuşavi'nin kitabında zikrettiği Kur'an İlimlerinin manzum hale çevrilmesinden ibarettir.

5-Şükrü'l-İhsan ala Mineni'l-Mennan: Bu eserinde Hâfız Celaledin Suyuti'ye ait olan "en-Nukaye" isimli kitabı şerh etmiştir.

Fıkıh, Hadis ve Siyer Hakkında Yazdıkları:

1-Ziyâü'l-Ümme fi Edilleti'l-Eimme: Bu kitap taharet, namaz, zekât ve hac konularını içermektedir.

2-el-Lü'lüü'l-Mesun: Zikri geçen bir önceki kitabın manzum halidir. Recez ölçüsünde bin beyitten oluşmaktadır.

3-Kitabü't-Terhib: Namazı muhafaza etme hususunda terğib ve terk etme hususunda terhib hadislerini ihtiva etmektedir.

4-Ziyâü'l-Musalli: Bu eserinde kazaya kalmış namazların ve namazda meydana gelen sehvin hükümlerini zikretmiştir.

5-Ziyâü'l-Enam fi'l-Helal ve'l-Haram: Hakkında bilgi bulamadım.

6-Kifayetü'l-Avam: Bu eserinde alışveriş hususunda helal ve haram olan şeylerin bahislerini nazım halinde ele almıştır.

7-Siracü'l-Cami' li's-Suyuti: Buhari'nin hadislerini cem etme keyfiyetini anlatır.

8-Kitabü'n-Niyat fi'l-A'mali'd-Dünyeviyye ve'd-Diniyye: Bu eser halis niyet ve sünneti gözetmeye teşvik eden hadislerin derlenmesinden ibarettir.

9-Ziyâü uli'l-Emr: Bu eserde Peygamber'in, Ebu Bekir es-Sıddık, Ömer b. Hattab, Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talip ve Ömer b. Abdulaziz (r. anhum)'in siyerleridir.

Akide ve Tasavvuf ile Alakalı Eserleri:

1-Matıyyetü 'z-Zad: Bu eserinde zühde teşvik eden birçok hadisi zikretmiştir.

2-Ziyâü'l-Kavaid ve Neşru'l-Fevaid li Ehli'l-Mekasid: Tasavvufa teşvik hakkındadır.

3-Kitabü'n-Nasiha: Bu eserinde fikhî ve tasavvufî meseleleri ele alır.

4-Sebilü'n-Necat fi't-Tasavvuf: Bu eserin birinci bâbında tövbeden, son bâbında ise azaların günahattan korunmasından bahsetmiştir.

5-Tehzibü'l-İnsan min Hısalı's-Şeytan: Bu eserde kalbin hallerinden, şeytanın insanın kalbine giriş yollarından, nefsin riyazatından ve çocuk terbiyesinden bahseder.

6-Beyanü'l-Erkan ve's-Şurut li't-Tarikati's-Sufiyye ve Telkinü'l-Esmai's Seba' ala Tariki's-Sadati'l-Halvetiyye: Bu eserde önce tarikatın erkânından bahseder. Bunlar da işlediği günahlardan pişman olarak sahih bir şekilde tövbe etmek, emirlere tutunma ve nehiylerden kaçınmakla takva, istikamet ve bütün hallerde vakti kötü kimse ve eşyadan uzaklaşarak değerlendirmektir.

7-Lübabü'l-Medhal fi Adabi Ehli'd-Din ve'l-Fazl: İlim talebesi, imam, müezzin, edeplendiren, mücahit ve ibadet için uzlete çekilenlerden bahseden özet bir risaledir.

8-et-Tarikü'l-Cadde vema İhtevet aleyhi mine'l-Hadde: Tasavvufla alakalı dört noktayı içerir.

9-Tariku's-Salihin: İnsanın inanması gereken şeyleri ihtiva eder.

İslâm Siyaseti ile Alakalı Eserleri:

1-Ziyâü's-Siyasat: Oruç, namaz ve nikâh gibi dini meseleleri, fesadı savuşturmak için tedbir alma gibi şer'i siyaset konularını işler.

2-Ziyâü'l-Hükkam fi ma lehüm ve aleyhim mine'l-Ahkâm: Kono şehrinde kaleme almıştır. Hicret meselelerini, devlet başkanının seçilmesi, lehine ve aleyhine olan hükümleri, cihad ve cihadla alakalı konular ile suçluların tutuklanması meselesini içerir.

3-Kitabü'n-Nesaih fi Ehemmi'l-Mesalih: Hakkında bilgi bulamadım.

Dil ve Edebiyatla Alakalı Eserleri:

1-el-Hısnü'r-Rasin: Sarf ilmi hakkında bin beyitten oluşan manzum bir eserdir.

2-Lemu'l-Berk: Nahiv ilmi hakkında özet bir eserdir.

3-Fethu'l-Latif'il-Vafi li İlmeyi'l-Aruzi ve'l-Kavafi: 230 beyitten oluşmaktadır.

4-Tezyinü'l-Varakat li Ba'zı ma li mine'l-Ebyat: Divan şiiri şeklinde kaleme alınmıştır. Şeyhlerini övme, vefat eden akrabalarına mersiyeleler, savaş tasvirleri, kötü ahlâkın zemmi ve faziletli şeylere teşvik olmak üzere on dokuz kasideden meydana gemektedir.

5-Ravzu'l-Aşık fi Medhi Seyyidi'l-Ibad (s.a.v): Hakkında bilgi bulamadım.

Çeşitli Konularla Alakalı Eserleri:

1-Mesalihu'l-İnsan: Genel anlamda ilimlerden bahseder.

2-Ziyâü's-Sened: Şeyh Cebrail b. Ömer'in verdiği icazetlerin nazma dönüştürülmüş halidir. Bu icazetler şu kitaplara aittir: Kur'an-ı Kerim, *Kütüb-ü Sitte*, *Dört Mezhep Fıkhi*, *İmam Tirmizi'nin Şemail* isimli kitabı, *İmam Malik'in Muvatta* isimli eseri, *Celeleddin Suyuti'nin et-Camiu's-Sağir* isimli eseri, *Kadı İyaz et-Yahsubi'nin Şifa* kitabı, *Şeyh Muhammed b. Süleyman Cezuli'nin Delailü'l-Hayrat* isimli kitabı, *Şeyh Hasan Şazeli Kadiri'nin Hizbleri*, *Şeyh Abdulkadir Ceylani'ye* muttasıl bir senetle uzanan *Kadiri Tarikatı Hırkası*.

3-Dürerü'l-Hükkam li'r-Rasül ve Ehli'l-Kerem: Hikmetler ve misallerle dolu vaaz kitabıdır.

4-Kitabu'n-Neseb: Bu eserde nesebini zikreder ve bazı beyitlerle kitabı sonlandırır.

5-Cevdetü's-Sa'ade: Bu eserde ilim öğrenmeye teşvik etmiştir. Babaları, çocuklarını, eşlerini ve kölelerini eğitmeye yönlendirir. Günahlara karşı uyarıda bulunarak kitabı sonlandırır.

6-Îzâu'n-Nüsuḥ mimmen Ehaztû mine'ş-Şüyuh: Bu eserde kendilerinden ilim aldığı şeyhleri ve hocalarının çoğunu zikreder.

7-Deru'l-Key'eti fi Hicai ilmi'l-Hey'e²⁸: Hakkında bilgi bulamadım.

1.2.10. Vefatı

İbn Fudi, (h. 1244 m. 1828) yılında 66 yaşındayken²⁹ Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Kendi memleketinde ribatının (Gwandu) bulunduğu yere defnedilmiştir.³⁰

1.3. TEFSİRİN TANITIMI

1.3.1 Tefsirin Baskısı

Bu tefsir dört ciltten oluşmaktadır. Eser, Mısır'da Ezher Üniversitesi'nde (m. 1961, h. 1380), yılında basılmıştır. Şimdiye kadar sadece bir kez basımı yapılmıştır. Afrika'nın sömürge altında olması, insanların bu tip ilmî çalışmaları ihmal etmesine yol açmıştır.

1.3.2. Yazılış Sebebi

Ülkesindeki tefsir çalışmalarının az olması, yazarı böyle bir tefsir yazmaya iten en önemli sebeplere aittir. Bu tefsir yazılırken kendisinden önceki müfessirlerden de alıntılar yapılması en büyük beklentiydi. Bu eserde ünlü kıraatlerden özellikle *Verş kıraatinin* kullanılması âlimlerin en büyük

²⁸ Ebu Bekr Dî Ömer, s. 74.

²⁹ Abdullah b. Fudi, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Osman b. Fudi b. Osman b. Salih, **Tezyînü'l-Varakât bi Cem'i ma li mine'l-Ebyât**, el-Meşhedü'l-Hüseyni, Kahire, b.t.y, ss. 15-16.

³⁰ İbn Fudi, **Tezyînü'l-Varakât**, ss. 62-65.

beklentilerindendi. Çünkü Verş kıraati Nijerya'daki en meşhur kıraattir. Şer'i ahkâmlar konusu yazılırken de özellikle Maliki mezhebinden faydalanılması ortak beklentiydi. Çünkü ülkede yaşayan Müslüman halk Maliki mezhebine mensuptur. Kur'an'ın edebî yönü hakkında da âlimlerin beklentileri yüksekti. Yazar, bu beklentilere Allah rızası için cevap verdi ve bir tefsir çıkardı.³¹

Bu tefsir salı günü öğleden sonra 13 Şaban (h.1231 m. 1818) yılında tamamlanmıştır.³²

1.3.3. Mukaddimede Ele Alınan Konular

Tefsir ilmi, Allah'ın kitabını ve bu kitabı açıklamaya çalışan bir ilimdir. İbn Fudi, Kur'an'ın en doğru şekilde müffesirler tarafından anlaşılabilirdiğini söylemiştir. O, tefsirinde her ayeti açıklamayı gerekli görmemiş, sadece önemli konuları işlemiştir. İbn Fudi, eserinde Hz. Peygamber'in yorumları, sonra selef tarafından gelen yargıları, muhkem-müteşebih, te'vil yönleri, nesih ve mensuh, Arap dili grameri, sarf ve belagat yönleri, fıkıh ahkâmına yer vermiştir.³³

İbn Fudi'nin Tefsiri:

İbni Fudi bu tefsirde bazı kaynaklardan hüküm çıkarma şeklinde, bazılarında ise açıkça nakillerde bulunmak suretiyle çeşitli kaynakları kullanmıştır. Tefsirinde kullandığı kaynaklar şunlardır:

Birincisi: Kur'an-ı Kerim:

Ayeti tefsir eder ve zahiri lügat mânasına göre kastedilen mânayı açıklar. Tercih ettiği mânayı destekleyen başka ayetlerle tefsirini güçlendirir.

Ayeti, kendisi bir görüş belirtmeden, aynı anlamdaki başka bir ayet zikrederek tefsir eder.

Tefsirinde ayetlerin rakamlarını kullanmaz. Bu da hâfız olmayan okuyucu ve araştırmacıya zor gelir.

³¹ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 7.

³² İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 302.

³³ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 7.

İkincisi: Sünnet-i Nebevi

İbn Fudi, ayeti tefsir eder ve kastedilen anlamı “*Sonra onun beyanı da bize aittir*”³⁴ ayetinde buyrulduğu gibi -ki o da Sünnet-i Nebevi’dir- açıklar. Kaynak olarak kullandığı hadis kitapları şunlardır: ***Sahih-i Buhari***, ***Sahih-i Müslim***, ***Müsned-i İmam Ebu Davud Tayalisi***, ***Sünen-i Tirmizi***, ***Sünen-i İbn-i Mace***, ***Sünen-i Beyhaki***, ***Sünen-i Taberani***, ***Müsned-i Ahmed b. Hanbel***, ***Kitabu’s-Sünne*** Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, ***el-Muvatta***: İmam Malik, ***Sünen-i Nesai***, ***el-Müstedrek ale’s Sahihayn fi’l-Hadis***, ***Tuhfetü’l-Bari*** diye isimlendirilen Zekeriyya el-Ensari’nin eseri ***Minhatü’l-Bari bi Şerhi Sahihi’l-Buhari***.

Üçüncüsü: Bazen isim zikrederek sahabe ve tabiinden nakillerde bulunur. Bazı yerlerde kimden aktardığını belirtmez.

Dördüncüsü: Tefsirler:

Beyzavi’nin ***Envarü’t-Tenzil ve Esrarü’t-Te’vil*** adlı tefsiri, İbn Kesir’in ***Kur’an’ul Tefsiri Azim***’i, Se’alebi’nin ***el-Cevahirü’l-Hisan***’ı, Beğavi’nin ***Mealimü’t-Tenzil***’i, Suyuti’nin ***Dürrü’l-Mensur***’u, Mücahid b. Cebr’in Tefsiri, Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi el-Hazin’in ***Lübabü’t-Tevil***’i.

Beşincisi: Lügat Kaynakları:

İbn Fudi, Sibeveyh’in ***el-Kitabi***, el-Endelusi Ebu Hayyan’ın ***Bahru’l-Muhit*** adlı eseri, Dr. Kerem Zirr’in ***Üsüsü’d-Dersi’s-Sarf fi’l-Arabiyye*** isimli eseri, el-Kazvini’nin ***el-İzah***’ı, Fazl Abbas’ın ***el-Belagatüve Fünunuha*** adlı eseri ve Dr. Abdulaziz Atik’in ***Efnanuna ve İlmü’l-Beyan ve’l-Bedi*** adlı eserini kaynak olarak kullanmıştır.

³⁴ Kıyame 75/19.

İKİNCİ BÖLÜM

İBNİ FUDİ’NİN TEFSİR YÖNTEMİ VE KUR’AN İLİMLERİ

2.1. İBN FUDİ’NİN RİVAYET METODU

2.1.1. Kur’an’ın Kur’an’la Tefsiri

Müfessirin Kur’an’ı yine Kur’an’ın kendisiyle tefsir etmesi, Kur’an Tefsir’inin çeşitlerindendir. Şeyh Fudî’ye ait olan *Ziyâü’t-Te’vil fî Meani’t-Tenzil* isimli tefsiri de Kur’an’ın Kur’an’la tefsirinin birçok çeşidiyle doludur. Bunun bazı örneklerini zikredeceğiz:

2.1.1.1. Çoğul Olan Cins İsimdeki Kapalılığın Açıklanması

Örnek 1: “*Âdem, Rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tövbe etti. Çünkü Allah tövbeleri kabul eden ve merhameti bol olanıdır.*”³⁵

İbn Fudî şöyle söyler: Buradaki anlam “Allah bir takım kelimeleri Âdem’e ilham etti” şeklindedir. İbn-i Kesir’in kıraatine göre “âdem” kelimesi mansub, “kelimat” lafzı ise merfudur. “Kelimat” çoğul isimdir. Buna göre mâna “bir takım kelimeler ona geldi” anlamı taşır. Âdem’in kendisiyle dua ettiği ilham edilen o kelimeler ise “Ey Rabbimiz biz kendimize zulmettik”³⁶ ayetidir.³⁷

Ayetteki müphem olan “Kelimat” lafzı müfredi “kelime” olan cins isimdir. Başka bir ayette tefsir edilmiş olarak zikredilir.

Örnek 2: “*Senden önce nice peygamberler yalanlandı ve kendilerine yardımımız gelene kadar yalanlanmalarına ve sıkıştırılmaya katlandılar. Allah’ın sözlerini değiştirebilecek yoktur; and olsun ki peygamberlerin haberi sana da geldi.*”³⁸

³⁵ Bakara 1/37: (فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ)

³⁶ Araf 7/23.

³⁷ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 271.

³⁸ En’am 6/34: (وَلَقَدْ كَذَّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأَوْدُوا حَتَّىٰ أَنَا هُمْ تَصَرُّنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيٍّ الْمُرْسَلِينَ)

İbn Fudi şöyle der: Bu ayetteki “kelimat” dan maksat, “*Muhakkak biz elçilerimize ve inananlara yardım edeceğiz*”³⁹ ayetinde olduğu gibi Allah’a verdiği sözleri (vaatleri)dir.⁴⁰ Yazar, bu sözleri kimden aldığı hakkında bilgi vermemiştir.

2.1.1.2. Müfret Olan Cins İsimdeki Kapalılığın Açıklanması

Müfret (tekil) cins isim hem aza hem de çoğa uygun olarak cinse delalet eden isimdir. Su veya süt gibi buna örnektir ⁴¹

Örnek: “... *İnkâr edenler grup grup cehenneme sevk edilirler. Cehenneme vardıklarında oranın kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle derler: "Size içinizden, Rabbinizin âyetlerini size okuyan ve bu gününüze kavuşacağınıza dair sizi uyanan peygamberler gelmedi mi?" Onlar da, "Evet geldi" derler. Fakat inkârcılar hakkında azap sözü gerçekleşmiştir.*”⁴²

İbn Fudi şöyle söyler⁴³: Kelimenin anlamı şu ayette açıklanır “Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım”.⁴⁴

2.1.1.3. Fiilde Bulunan İcmalin Başka Bir Yerde Açıklanması

Örnek 1: “*Onlarla Allah alay eder ve taşkınlıkları içinde bocalar durumda bırakır.*”⁴⁵

Bu konuda İbn Fudi şöyle belirtmektedir: “Allah onların alay etmelerine karşılık cezalarını fiilleri cinsinden kılmıştır. (Buradaki fiil “*istehzee*” dir.) Kötülüğün cezasını yine kötülük olarak isimlendirmesi de böyledir. Ya da dünyada veya ahirette onlarla alay eden bir kişiye misliyle karşılık verilir. Rivayet edildiğine göre onlar cehennemde iken cennete doğru bir kapı açılır. Onlarda o kapıya doğru koşuşurlar. Tam ulaştıkları vakit kapı yüzlerine kapatılır ve tekrar cehenneme

³⁹ Gafir 40/51.

⁴⁰ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 271.

⁴¹ İbrahim Mustafa, Ahmed Ziyat, Hamid Abdulkadir, Muhammed Nacat, **Mu'camul Vasit**, Daru'd-Da'va, b.y.y., b.t.y., Cilt: 2, s. 680.

⁴² Zümer 39/71: (أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ)

⁴³ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 48.

⁴⁴ Sa'd 38/85.

⁴⁵ Bakara 2/15: (اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمْدُدُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ)

düşerler. “O gün inananlar kâfirlere gülecekler”⁴⁶ ayeti bundan dolayı söylenmiştir.⁴⁷ Burada vâki olan icma başka bir ayette tefsir edilmiştir.

Örnek 2: “*Nimete erdirdiğin kimselerin yoluna*”⁴⁸

İbn Fudî'nin bu âyete yorumu şudur: “*Nimete erdirdiğin*”; hidayet ve istikametle doğru yola ulaştırdığın demektir. Burada fiil “*ena'me*” dir. “kim Allah’a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamber, sıddıklar, şehidler ve salih kişilere beraberdirler”⁴⁹ Nimete erdirilenler ise peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salihlerdir.⁵⁰ Burada da aynı şekilde, vâki olan icma başka bir ayette tefsir edilmiştir.

2.1.1.4. Cem’i Müzekker Salimde Vaki Olan İcmalin Açıklanması

Cem’i müzekker salim özetle, tekili çoğul yapılırken bozulmayandır.

Örnek: “**Kendilerine: "Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın" dendiği zaman, "Bizler sadece ıslah edicileriz" derler.**”⁵¹

Yani biz fesat üzere olanlar değiliz derler. Bu, nasihat eden kimseye abartılı bir şekilde (mübalağa yoluyla) karşılık vermektir. Çünkü “*innema*” sözcüğü hasr mânası ifade eder. “*Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse*”⁵² ayetinde de ifade edildiği gibi onlar bunu, kalplerinde bulunan hastalık sebebiyle fesadı ıslah suretinde tasavvur ettikleri için söylemişlerdir.⁵³

Bir sonraki ayette Allah onları reddetmiştir. Cemi müzekker salim olan “*muslihun*” “*Kötü işleri hoşuna gidip de onları güzel bulan kimse (ile böyle olmayan bir) mi?*”⁵⁴ kelimesi başka bir ayette tefsir edilmiştir.

⁴⁶ Mutaffifin 83/29.

⁴⁷ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 22.

⁴⁸ Fatıha 1/7: (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ)

⁴⁹ Nisa 4/69.

⁵⁰ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 14.

⁵¹ Bakara 2/11: (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ)

⁵² Fatır 35/8.

⁵³ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 13.

⁵⁴ Fatır 35/8.

2.1.1.5. Lafzın Kendisiyle Tefsiri

Lafız; ya kelamla ya da işaretledir. Âlimlere göre her birinin kendine ait müstakil tarifi vardır.

Örnek 1: “**Onlar, sana indirilen Kitab'a da, senden önce indirilenlere de inanırlar; ahirete de yalnız onlar, kesinlikle inanırlar.**”⁵⁵

Bu ayeti İbn Fudi şöyle açıklar: “Ahiret” kelimesi “ahir” kelimesinin müennesidir (ondan türemiştir). “Dar” (yurt) lafzının sıfatı olarak kullanılır. “İşte bu ahiret yurdudur”⁵⁶ ayeti buna delildir. Tıpkı “dünya” kelimesinde olduğu gibi çok kullanım (tağlib) sebebiyle şimdiki anlamını almıştır. ⁵⁷”

Örnek 2: “**İnananlar ve yararlı işler yapanlara, kendilerine altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Onlara buranın bir ürünü rızık olarak verildiğinde, "Bu daha önce de rızıklandığımızdır" derler. Bunlar, söylediklerinin benzerleri olarak sunulmuştur. Onlara orada tertemiz eşler vardır ve orada temelli kalırlar.**”⁵⁸

İbn Fudi'nin tefsirinde hakkında delil getirdiği kelime “el-Enhar” dır. Bu kelimenin başında bulunan “lam”, cins veya ahit içindir. Ahit için olduğu zaman mâna, “...sudan nehirler...”⁵⁹ Ayetinde zikri geçen (bilinen) nehirler olur. “Nehr” kelimesi “nun” harfî fethalı “he” harfî sakın olduğu zaman, denizden küçük kanaldan büyük geniş akarsu mecrası anlamına gelir. Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Benim ümmetim kıyamet günü cennet ehlinin üçte ikisini oluşturacaktır.” Tirmizi ve İbn Mace'nin (Hz. Peygamberden) naklettiğine göre cennet ehli yüz yirmi saf olacaktır⁶⁰. Seksen safını bu ümmet kalan kırk safa diğer ümmetlerin toplamından meydana gelecektir.”⁶¹ Bu müjde bize yeter.⁶²

⁵⁵ Bakara 2/4: (وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ)

⁵⁶ Kasas 28/ 83.

⁵⁷ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 20.

⁵⁸ Bakara 2/25: (وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ)

⁵⁹ Muhammed 47/15.

⁶⁰ Muhammed b. İsa et-Tirmizi, **es-Sünen**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, b.t.y., Babu Mâ Câe fi Suhufi Ehli'l-Cenne, Hadis no: 2546, Cilt: 4, s. 771.

⁶¹ Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Havasati b. Ebi Şeybe, **Müsnedü İbn Ebi Şeybe**, Birinci baskı, Daru'l-Vatan, Riyad, 1997, Babu Mâ Ravâ İbn Abbas ani'n-Nebî sallallahu aleyhi ve sellem, Hadis no: 299, Cilt: 1, s. 202.

⁶² İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt:1, s. 20.

Örnek 3: “*Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden bir şefaât kabul edilmeyeceği, kimseden bir fîdye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden korunun.*”⁶³

Bu ayette hakkında şahit getirilen kelime “şefaât” tir.

İbn Fudî’nin bu ayete yorumu şudur: “Buradaki ifade kâfir içindir. Yani kâfir için kabul edilecek bir şefaât yoktur demektir. “*Bizim bir şefaâtçimiz de yoktur*”⁶⁴ ayeti buna delildir. Bu ayet, Yahudilerin “Peygamberler olan ecdadımız bize şefaât edeceklerdir” iddialarını reddeder.⁶⁵”

2.1.1.6. Mutlak Olan Lafzın Kayıtlanması

Örnek: “*Şüphesiz size ölü hayvan eti, kanı, domuz eti, Allah’tan başkası için kesilen hayvanı haram kılmıştır; fakat darda kalana, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere günah sayılmaz. Çünkü Allah bağışlayandır, merhamet edendir.*”⁶⁶

İbn Fudî bu konuda şöyle buyurur: “Kandan maksat En’am süresinde “De ki: “*Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut...*”⁶⁷ Zikredildiği üzere akıtılmış (dökülen) olandır. Etin içinde kalan kan meşhur olan görüşe göre haram kılınmamıştır. Hz. Aişe’nin şu sözü buna delildir⁶⁸: “*Eğer dökülen kanın dışındakilerde haram kılınsaydı insanların damarlardaki kanı dahi temizlemeleri gerekirdi. Biz çömlekte et pişirirdik de çömlekte kandan mütevellit sararmış bir et suyu oluşurdu.*”⁶⁹

2.1.2. Kur’an’ın Sünnetle Tefsiri

Sünnet: Arapça bir kelime olan sünnet; yol, birinin devamlı gittiği yol, adet, gidişat, hayat tarzı gibi anlamlara gelir. Terim anlamıyla “sünnet” deyince

⁶³ Bakara 2/48.

⁶⁴ Şu’ara 26/100.

⁶⁵ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 30.

⁶⁶ Bakara 2/173: (إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

⁶⁷ En’am 7/145.

⁶⁸ Ebu Hasen Ali b. Halef b. Abdulmelik b. Batuta, *Şerhu Sahihi’l-Buhari*, İkinci baskı, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Riyad, 1971, Kitabu’l-Vudu’, Babu Gasli’l-Meniy, Cilt: 1, s. 340.

⁶⁹ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 63.

Peygamberimizin söz, fiil ve takrirleri anlaşılır.⁷⁰ İbn Teymiyye, tefsir iliminde Kur'an'dan sonra ikinci huccet olarak sünneti görür. O, bunu tefsirinde birçok yerde açıkça ifade eder: “İkinci olarak başvurulacak yol, Hz. Peygamber’in sünnetidir. Zira sünnet, Kur’an’ı şerheder.”⁷¹

2.1.2.1. İbn Fudî’nin Nebevi Hadisleri Sunmadaki Metodu

İbn Fudî hiç kimsenin beyanını Hz. Peygamber’in beyanının önüne koymamıştır. Hz. Peygamber’in Fatiha Suresindeki “kendilerine gazap edilmişler” ifadesini Yahudiler için, “yoldan sapanlar”⁷² ifadesi içinse Hristiyanların kast edildiği tefsiri sabittir.⁷³

1: Bazen Sadece Hadis Metnini Zikretmekle Yetinir:

Örnek: “İnananlar ve yararlı işler yapanlara, kendilerine altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele. Onlara buranın bir ürünü rızık olarak verildiğinde, "Bu daha önce de rızıklandığımızdır" derler. Bunlar, söylediklerinin benzerleri olarak sunulmuştur. Onlara orada tertemiz eşler vardır ve orada temelli kalırlar.”⁷⁴

Bu ayet için İbn Fudî’nin yorumu şöyledir: “Hadis-i Şerifte geçtiğine göre⁷⁵ “Yıvsız (yiv, bir yüzeyin üzerindeki ince çizgi biçiminde, genellikle sarmal oyuk) yeryüzünün yüzeyindeki Allah’ın cennetidir”.⁷⁶

⁷⁰ Mehmet Sait Şimşek, “Asr-ı Saadette Sünnetin Anlaşılması”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam**, Beyan Yayınları, İstanbul 1994, Cilt: 1, s. 233.

⁷¹ Ebü'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, **et-Tefsirü'l-kebir**, Beyrut, 1984, Cilt: 2, s. 231.

⁷² et-Tirmizi, Babu Surati'l-Bakara, Hadis no: 2954, Cilt: 5, s. 887.

⁷³ İbn Fudî, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 10.

⁷⁴ Bakara 2/25: (وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ)

⁷⁵ Şeyh Abdulcabbar, **el-Camiu's-sahih li's-sünan vel-mesnid**, (Yayınlanmamış Hadis Kitabı, Say. 38), b.y.y., b.t.y., Kitabu'l-Akide, Cilt: 3, s. 258.

⁷⁶ İbn Fudî, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 20.

2: Bazen Hadis Ravisini Zikreder:

Örnek: “*Rabbiniz'den refah istemenizde bir engel yoktur. Arafat'tan indiğinizde, Allah'ı Meşari Haram'da anın; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin. Nitekim siz önceleri hiç şüphesiz sapıklardandınız.*”⁷⁷

Bu ayet için İbn Fudî şöyle der⁷⁸: “Cabir'den rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber Meş'ar-i Haram'da gün ışıyana kadar zikir ve dua ile vakfe yapmıştır.”⁷⁹

3: Bazen Hadis Metnini Zikretmez:

Örnek: “*Kabeyi, insanlar için toplanma ve güven yeri kılmuştuk. İbrahim'in makamını namaz yeri edinin, dedik. Evimi ziyaret edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için temiz tutun diye İbrahim ve İsmail'e ahd verdik.*”⁸⁰

İbn Fudî'nin yorumu şudur: “Namaz kılma yeri edinilen İbrahim'in Makamından kast edilen, Kâbe'yi bina ederken veya insanları Hacca çağırırken üzerine çıktığı yerdir. “*Musalla*” arkasında iki rekât tavaf namazı kılınan mekândır”. Sahihî Buhari'de geçen Ömer b. Hattab hadisi de bu mekânı açıklar: “Ömer sabah namazından sonra tavaf etti, bineğine bindi, nihayet iki rekât (tavaf namazını) “*Zü Tuva*” mevkiinde kıldı”⁸¹

2.1.2.2. İbn Fudî'nin Nebevi Tefsiri Sunmadaki Metodu

İbn Fudî, tefsirini nebevî beyanla desteklemiştir. Bazı örneklerle açıklamak daha doğru olacaktır:

⁷⁷ Bakara 2/198: (وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ)

⁷⁸ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 198.

⁷⁹ Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer Askalânî, *Fethü'l-Bari bi-Şerhi Sahihî'l-Buhari*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379, Babu't-Telbiyat ve't-Tekbir, Cilt: 3, s. 532.

⁸⁰ Bakara 2/125: (وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ)

⁸¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî el-Buhârî, *el-Camiu's-Sahih*, Birinci baskı, Daru't-Tavku'n-Necat, b.y.y., 1422, Kitabu'l-Hac, Babu't-Tavaf ba'de Salati's-Subh ve'l-Mağrib, Hadis no: 1422, Cilt: 2, s. 155.

Hiz. peygamber'in Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir Etmesi:

Örnek: “İşte güven; onlara, inanıp haksızlık karıştırmayanlardır. Onlar doğru yoldadırlar”⁸²

İbn Fudî'nin bu âyet için düşüncesi şudur: “Zulüm” kelimesi şirk demektir. Sahihayn'da bulunan hadiste bu şekilde tefsir edilmektedir. İbn Fudî, hadisin metnini zikretmemiştir.⁸³ İbn Abbas ise, “Bu ayetteki zulüm şirk demek”⁸⁴ yorumunda bulunmuştur.

Ayetin İçerdiği Mânanın Beyanı:

Örnek: “Doğrusu insanlar için ilk kurulan ev, Mekke'de, dünyalar için mübarek ve doğru yol gösteren Kâbe'dir.”⁸⁵

Bu âyet için İbn Fudî şöyle buyurmuştur: “Bekke” kelimesi beytin yeri şeklinde tefsir edilmiştir. “Mekke” ise şehrin ismidir. Zorbaların boyunlarını incelttiği için “incelten” anlamında “Bekke” diye isimlendirilmiştir. İnsanlar kendisine getirildiği için ise “Mekke” diye isimlendirilmiştir. Burayı Âdem'den önce melekler bina etmişti. Aksa ondan sonra va'z edilmiştir. Aralarında kırk sene gibi bir zaman farkı vardır. Sahihayn'da bulunan bir hadiste ise, “Kâbe'yi ilk defa Hz. Âdem'den önce melekler yaptı. Sonra Hz. Âdem sonra Hz. İbrahim; sonra Curhum, sonra “Amalek” “Devle” (o dömendeki kabilelerin isimleridir) sonra Kureys”⁸⁶ ifadeleri geçmektedir.⁸⁷

Kıssaların Detayı:

Sünnet bazen Kur'an'ın kıssalarını yeterli derecede detaylandırmaktadır.

⁸² En'am 6/82: (الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ)

⁸³ İbn Fudî, Ziyâü't-Te'vil, Cilt: 1, s. 283.

⁸⁴ İbn Hacer el-Askalânî, Suratü Lokman, Hadis no: 4776, Cilt: 8, s. 513.

⁸⁵ Al-i İmran 3/96: (إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَيْتَةِ مَبْرُكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ)

⁸⁶ el-Buhârî, Kitabu'l-Ehadisi'l-Enbiya, Bab 60, Hadis no: 3366.

⁸⁷ İbn Fudî, Ziyâü't-Te'vil, Cilt: 1, s. 283.

Örnek: “*Musa, genç arkadaşına: "Ben iki denizin birleştiği yere ulaşmaya yahut yıllarca yürümeye kararlıyım" demişti*”⁸⁸ âyeti hakkındaki nebevi beyanı şu şekilde ifade eder: “Yıllarca yürümeye ifadesinden maksat seksen sene gibi uzun bir zaman yürüyeceğimdir.”⁸⁹

Musa’nın yürüyüşe çıkmasının sebebi şudur: Kıptiler helak edilip, Mısır’a gittikten sonra İsrailoğulları’na veciz bir hutbe okumuştı. Ona “*senden daha âlim bir kimse tanıyor musun?*” diye soruldu. “*Hayır*” diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah ona “*bilakis iki denizin birleştiği yerde bulunan kulumuz Hızır senden daha âlimdir*” diye vahyetti. Hızır, Efrenduk’un zamanından Musa’nın dönemine kadar hayattaydı. Musa “*onu nasıl bulurum?*” dedi. Allah “*yanına bir zembil içinde balık al. Balığı kaybettiğin yerde Hızır’ı bulacaksın*” buyurdu. Böylece balığı alıp genç arkadaşı Yuşa ile birlikte yola çıktılar.⁹⁰

Musa ve Hızır hikâyesinin hadisi özetini açıklamak için şu hadis üzerinde durmak yeterlidir. Ali b. Abdullah’ten naklen Hz. Peygamber şöyle açıklamıştır:

“*Musa, İsrailoğulları’na hitap etmek üzere doğruldu ve insanların en bilgininin kim olduğunu sordu ve (kendisi) cevapladı: ‘En bilgin kimse, benim’.* Allah ona ilim vermediği için onu azarladı ve *‘iki denizin birleştiği yerde bulunan kullarımdan biri, senden daha bilgilidir’* diye vahyetti. Musa *‘Ya Rabbi onu nasıl tanırım’* diye sordu. Cevaben *‘sepete bir balık koy, balığı kaybettiğin yerde onu bulacaksın’* denildi. Musa, yanında bir sepet içinde balığı taşıyan genç Yuşa’ b. Nun ile yola çıktı. Sonunda bir kayanın yanına vardılar ve başlarını koyup uyudular. Balık sepetten çıktı - ***‘balık sıyrılıp denizde bir yol tutuverdi’***. Musa ve genç yardımcısı mahmurlardı, günün ve gecenin kalan kısmında yürüdüler. Sabah olunca Musa genç yol arkadaşına, ***‘artık kahvaltımızı getir’*** dedi. Musa, emrettiği yeri aşana kadar bir işaret bulamamıştı. Genç ona ***‘gördün mü?’*** dedi, ***‘o kayanın yanında mola verdiğimizde, ben balığı unutmuşum’*** Musa, ***‘işte aradığımız buydu’*** dedi ***‘ve derhal kendi izlerini takip ederek gerisin geri döndüler.’*** Kayanın yanına vardıklarında, orada elbisesine sarılmış (ya da sarılmakta olan) bir adam buldular. Musa selam verdi, Hızır *‘ben senin toprağındaiken selam öyle mi?’* diye cevap verdi. Musa *‘ben Musayım’* dedi. Hızır *‘İsrailoğulları’nın Musa’sı mı diye sordu’.* ‘evet’

⁸⁸ Kehf 18/60: (وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا)

⁸⁹ İbn Fudî, Ziyâü’t-Te’vil, Cilt: 3, s. 17.

⁹⁰ el-Buhari, Kitabu Tefsiri’l-Kur’an, Bab 65, Hadis no: 4727.

dedi Musa ve ekledi: **‘sana öğretilen bu ilimden bana bir şeyler öğretmen için sana tâbi olabilir miyim’?** Hızır, **‘sen benimle beraber bulunmaya sabredemezsin’** dedi ve devam etti: **‘Ey Musa ben Allah’ın bana öğretip de senin bilmediğin bir ilme sahibim’.** Musa **‘inşallah beni sabırlı bulacaksın ve senin hiç bir emrine karşı çıkmayacağım’** dedi ve böylece (Hızır ile Musa) deniz kenarından yürüyerek yola koyuldular. Gemiler yoktu. Bir gemi geldi ve onları götürebileceklerini söylediler. Hızır onları tanıdı ve adamlar ücretsiz olarak onları gemiye aldılar. (Derken) Bir serçe geldi ve geminin direğine kondu. Gagasıyla denize bir iki sorti yaptı. Hızır, **‘Ey Musa, Allah’ın ilmi yanında benim ve senin ilminin azlığı, bu serçenin gagasıyla denizden aldığı kadardır’** dedi ve geminin tahtalarından birini sökmeye başladı. Musa hemen **‘adamlar bizi ücretsiz taşıyorlar ve sen gemilerine kastedip parçalamaya ve çalışanları boğmaya çalışıyorsun’** diye müdahale etti. Hızır, **‘sen benimle beraber bulunmaya sabredemezsiniz dememiş miydiniz?’** dedi. Musa, **‘unutarak söylediğim bu sözden dolayı lütfen beni azarlama’** diye cevap verdi. Bu, Musa’nın ilk unutmaması idi. Yola devam ettiler. Derken (diğer) çocuklarla oynayan bir çocuk gördüler. Hızır çocuğu kafasından tutup eliyle kafasını kopardı. Musa, **‘masum bir canı, kısas olarak bir can karşılığında olmaksızın mı öldürdün? Doğrusu çok fena bir iş yaptın!’** diye atıldı. Hızır, **‘sen benimle beraber bulunmaya sabredemezsiniz dememiş miydiniz?’** dedi. Yola devam ettiler. Nihayet bir şehre varıp o şehir halkından yiyecek istediler, ama ahâli bunlar misafir etmek istemedi. Hızır orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördü ve onu düzeltiverdi. Musa, **‘isteseydin buna karşı iyi bir ücret alabilirdin’**⁹¹ dedi. Hz. Peygamber, **‘Allah Musa’ya rahmet eylesin, isterdik ki sabretseydi de ikisinin serüvenini bize anlatsaydı’** buyurdu”⁹²

Kur’an’a Ait Lafızların Beyanı:

Örnek: **“Ey inananlar! Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar Allah’ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah’ın bilip sizin**

⁹¹ Kehf 18/59-77.

⁹² el-Buhari, Kitabu Tefsiri’l-Kur’an, Bab 65, Hadis no: 4727.

bilmediklerinizi yıldırmaq üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda sarfettiğiniz her şey size haksızlık yapılmadan, tamamen ödenecektir.⁹³

İbn Fudî'ye göre⁹⁴ “güç yetirebildiğiniz kadar kuvvet hazırlayın” ifadesinden maksat, Müslim'in Şamata b. Şuvey rivayetiyle zikrettiğı hadisinde geçen oktur.⁹⁵

Âm Lafzın Manasının Tahsis Edilmesi:

Örnek: “*Şüphesiz size ölü hayvanın eti, kanı, domuz eti, Allah'tan başkası için kesilen hayvanı haram kılmıştır; fakat darda kalana, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere günah sayılmaz. Çünkü Allah bağışlayandır, merhamet edendir.*”⁹⁶

İbn Fudî'nin belirttiğine göre ölü hayvanın etinin haram kılınmasından gaye, ölü hayvanın etini yemektir.⁹⁷ Ancak *balık*, sahih hadisin⁹⁸ ayeti tahsis etmesiyle bu genel hükümden istisna tutulmuştur.

Hız. Peygamber'in Sözlerinin Ayetin Tefsiri Olmaya Uygun Olması:

Örnek: “*Ey inananlar! Size ne oldu ki, "Allah yolunda, savaşa çıkın" dendiğı zaman yere çöküp kaldınız? Oysa dünya hayatının geçimi ahirete göre pek az bir şeydir.*”⁹⁹

İbn Fudî'ye göre¹⁰⁰ “pek az bir şey” olmasının anlamı hakir ve geçiciliğidir. Müslim ve Tirmizi'de Hız. Peygamber'den rivayet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: “*Dünyanın ahirete karşı konumu, ancak sizden birinin parmağını*

⁹³ Enfal 8/60: (وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَغْلِبُونَ)

⁹⁴ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 60.

⁹⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. el-Mürî en-Nevevi, *Şerhu Müslim*, Kitabu'l-İmâra, Babu Lâ Tezâlü Taifetün min Ümmeti, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1392, Cilt: 13, s. 65.

⁹⁶ Bakara 2/173: (إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَنَازِيرِ وَمَا أَهَلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ ۚ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

⁹⁷ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 63.

⁹⁸ Hadis: “Bize iki ölü ve iki kan helal kılınmıştır. İki ölü balık ve çekirge, iki kan ise karaciğer ve dalaktır.” (Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevi, *el-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb*, Daru'l-Fikr, b.y.y., b.t.y., Kitabu'l-Et'ime, Babu's-Sayd ve'z-Zebaih, Cilt: 9, s. 72.)

⁹⁹ Tevbe 9/38: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَنْتُمْ قُلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ ۚ أَرْضِيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ)

¹⁰⁰ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 63.

denize sokması gibidir. Parmağın denizden ne koparacağına (getireceğine) bir baksın.”¹⁰¹

2.1.3. Kur'an'ın Sahabe Kavli ile Tefsiri

Sahabiler dil ehli idiler. Kur'an buna şahitlik etmektedir. Amaçlarının ve anlayışlarının güzelliği ile birlikte ilimde derinlik sahipleriydiler. Buna ek olarak tıpkı Kur'an'ın içlerinden indiği kişinin durumlarını bildikleri gibi, Kur'an'ın hallerini de bilirlerdi.¹⁰²

İbn Teymiye, tefsir iliminde Kur'an ve sünnetten sonra üçüncü dayanak olarak sahabenin sözlerine müracaat edileceğini söylemiştir: “*Şayet Kur'an'ın tefsiri, Kur'an ve sünnette bulunamazsa, bu takdirde sahabenin sözlerine müracaat etmek gerekir. Çünkü onlar, Kur'an'ın nüzulünü müşahade ettikleri gibi, onun farklı hususiyetlerini de görmüşlerdir. Ayrıca onlar, bu konuda tam anlayış, doğru bilgi ve düzgün bir yaşantıya sahiptirler.*”¹⁰³

İbn Fudi onların tefsirlerinden seçkinlerini toplamış, kendi tefsirini sahabilerin güzel beyan ve tevilleriyle süslemiştir. Buna misal olarak şunlar zikredilebilir.

1-Cemi Olan Cins İsimde Meydana Gelen İcmal'in Beyanı:

Örnek: “*Kederden sonra, bir kısmınızı kendinden geçirecek şekilde size huzur ve emniyet indirdi; oysa birtakımınız da kendi dertlerine düşmüşlerdi. Haksız yere Allah hakkında, cahiliye devrinde olduğu gibi inanıyorlar. "Bu işte bizim bir fikrimiz var mı?" diyorlardı; De ki: "Buyruğun hepsi Allah'ındır". Sana açmadıklarını içlerinde gizliyorlar. "Bu işte bizim fikrimiz alınsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlar. De ki: Evlerinizde olsaydınız, haklarında ölüm yazılı*

¹⁰¹ Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâburî, **el-Camiu's-Sahih**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1424, Kitabu'l-Cenne ve Sifatü Naimiha ve Ehliha, Babu Dünyanın Sona Erişi ve Kıyamet Günü Haşrin Beyanı Babı, No:2858, Cilt: 4, s. 193.

¹⁰² Halid b. Osman es-Sebt, **Kitabu'l-Muhtasar fi Kavâidi't-Tefsir**, Birinci baskı, Daru İbn Affan, Kahire, 1421, Hadis no: 1421, s. 7.

¹⁰³ İbn Teymiyye, **et-Tefsiru'l-Kebir**, Cilt: 3, ss. 12-13; Ömer Dumlu, **İbn Teymiyye'nin et-Tefsiru'l-Kebir İsimli Eseri Üzerine**, İzmir, 1995, ss. 24, 25.

*olan kimseler, yine de devrilecekleri yere varırlardı. Bu, Allah'ın içinizde olanı denemesi, kalplerinizde olanı arıtması içindir. Allah gönüllerde olanı bilir.”*¹⁰⁴

İbn Fudî'nin belirttiğine göre ayetin ifadesinden iki grubun varlığı anlaşılmaktadır. Zira “Kederden sonra, bir takımınızı kendinden geçirecek şekilde size huzur ve emniyet indirdi” ifadesi buna işaret etmektedir. Birinci grup müminlerdi. Kendilerini bir uyuklama sarıyor ve kılıçları ellerinden düşüyordu. Bu konuda İbn Mesud şöyle demektedir: “Savaş esnasındaki uyuklama Allah'tan, namaz esnasındaki uyuklama ise şeytandandır.” Ebu Talha'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: “Savaş saflarında bulunuyor olduğum hâlde, beni bir uyuklama bürüdü. Hatta elimden kılıç düşüyordu da, hemen uyanıp alıyordum, kılıç tekrar düşüyor ve düşen kılıcı yine alıyordum.” İkinci grup ise münafıklardır. “Sizden bir grubu uyku kaplıyordu” ifadesine göre uyku hali, Müslümanların saflarında bulunan münafıkları kaplamamıştı.¹⁰⁵

“*Taife*” kelimesi cemaat için kullanılan cins isimdir. Lafız itibariyle müfredi yoktur. Ayette müphem (belirsiz) bırakılmıştı. Sahabenin ifadesiyle bu kapalılık açıklanmıştır.

2-Müphem Lafzın İzahı:

Örnek: “*İnsanlara, “Sakın tanrılarınızı bırakmayın, Ved, Suva, Yağus, Yeuk ve Nesr putlarından asla vazgeçmeyin” dediler.”*¹⁰⁶

İbn Fudî Buhari'nin İbni Abbas'tan şu rivayeti naklettiğini belirtmektedir¹⁰⁷: “*Nuh'un kavmine ait olan bu putlar daha sonra Araplara intikal etmiştir. Vedde, Dumetü'l-Cendel halkına, Suva Mekke yakınlarındaki Huzeyl kabilesine, Yeğus, Yemen'deki Murad*¹⁰⁸ *halkına, Y e'uk Hemedanlılara*¹⁰⁹ *ve Nesr de Himyerlilere ait idi.”*¹¹⁰

¹⁰⁴ Al-i İmran 3/154: ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نَاعَسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنْ الْأَمْرُ كُلُّهُ لِلَّهِ يَخْفَوْنَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ.

¹⁰⁵ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 147.

¹⁰⁶ Nuh 71/23: وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا

¹⁰⁷ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 232

¹⁰⁸ “Yemen'de Menhac mahallesinde yaşayan bir kabiledir. Kabile ismini babaları Murad b. Malik'ten almıştır. İnsanlara musallat oldukları için bu isimle anıldıkları da söylenmiştir.” (Ebu Abbas

Ayette Bulunan Lafzın Tefsiri:

Örnek 1: *“Onlar yalana kulak verirler, haram yerler. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet yahut onlardan yüz çevir; yüz çevirsen sana bir zarar veremezler. Eğer hükmedersen aralarında adaletle hüküm ver. Allah adil olanları sever.”*¹¹¹

İbn Fudi'nin naklettiğine göre “haram yerler” ifadesinde haramın “süht” kelimesiyle zikredilmesi, bereketi bütünüyle kökünden kazınması sebebiyle yasaklanmış olmasındandır. Rüşvetin hükmü de böyledir. Çünkü bereketi kökten kazır veya alır götürür.¹¹² Tirmizi'nin Ebu Hureyre'tan aktardığına göre Hz. Peygamber rüşvet alana da verene de lanet etmiştir.¹¹³

Örnek 2: *“İnkâr edenler, gökler ve yer yapışıkken onları ayırdığımızı ve bütün canlıları sudan meydana getirdiğimizi bilmezler mi? İnanmıyorlar mı?”*¹¹⁴

İbn Fudi'ye göre, “gökler ve yer yapışıkken onları ayırdığımızı” ibaresindeki “ratkan” kelimesi meful manasındadır. Biri diğerine bitişik hale getirilmiş demektir. “onları ayırdığımızı” ifadesi aralarını açtığımız anlamındadır.¹¹⁵ Yağmur olmadığı için gökyüzü bitişikti, yağmurla ayrıldı. Yeryüzünde ot bitmezdi, yağmurla bitti.¹¹⁶

3-Ayetin İçerdiği Manayı Takrir Etme:

Örnek 1: *“Şüphesiz sen büyük bir ahlaka sahiptir.”*¹¹⁷

İbn Fudi'nin naklettiğine göre¹¹⁸ Katade, Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber'in ahlakını sormuş, o da “Kur'an'dır” diye cevap vermiştir.¹¹⁹

Ahmed b. Muhammed el-Feyyumi el-Makri, **el-Misbahu'l-Münir**, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1990, Cilt: 1, s. 322.

¹⁰⁹ “Mekke ile Cidde arasında bir bölgedir.” (Mecdüddin Ebu Tâhir Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî, **el-Kamusu'l-Muhit**, Sekizinci baskı, Müessesü'r-Risale, Beyrut, 1422/2005, Cilt: 1, s. 353.

¹¹⁰ el-Buhari, Kitabu't-Tefsir, Bab 65, Hadis no: 4920.

¹¹¹ Maide 5/42: (سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكْأَلُونَ لِلسُّخْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ)

¹¹² İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 239.

¹¹³ et-Tirmizi, Kitabu'l-Ahkam, Hadis no: 1337.

¹¹⁴ Enbiya 21/30: (أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ)

¹¹⁵ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 3, s. 68, 69.

¹¹⁶ el-Buhari, Kitabu'l-Enbiya, Bab 65.

¹¹⁷ Kalem, 68/4: (وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ)

Örnek 2: “Sizden önceki Nuh, Ad ve Semud halklarının haberi size ulaşmadı mı? Onlardan sonrakilerin haberlerini ise Allah’tan başkası bilmez. Elçileri onlara da açık belgelerle (ayetlerle) gelmişlerdi ama onlar, lafı ağızlarına tıkararak şöyle demişlerdi: “Sizin elçi olarak gönderilmeniz bizi hiç ilgilendirmiyor, bizi çağırdığınız şeyden dolayı da kuşku veren bir şüphe içindeyiz.”¹²⁰ Ayeti de bu başlığın misallerindendir.

İbn Fudî ayetle alakalı şu açıklamayı yapar: “İnkârcıların çoklukları sebebiyle cümle itirazi (ara cümle) olarak vaki olmuştur. Mana sanki şöyle olmuştur: Bunların ve adetleri sayılamayacak kadar çok olan (sayısını sadece Allah’ın bildiği) inkârcı güruhun haberi size ulaşmadı mı?

İbn Mesud bu ayeti okuyunca “soy bilimciler yalan söylemişlerdir. Çünkü soyları bildiklerini söylerler. Hâlbuki Allah soyların bilgisini kullardan nefyetmiştir” demiştir.¹²¹

4-Ayetin Pratikten Bir Şahitle Açıklanması:

Örnek: “Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat arttırır ve yapana büyük ecir verir.”¹²²

İbn Fudî’nin aktardığına göre İbni Abbas elini toprağa daldırıp çıkarmış ve “bütün bunlar, zerredir” demiştir.¹²³

5-Nassın Bir Olay Üzerine İnmesi:

Örnek: “Ey insanlar! Sonra siz, kıyamet günü Rabbinizin huzurunda duruşmaya çıkacaksınız”¹²⁴

İbn Fudî’nin belirttiğine göre tevhid hususunda hak üzere olduğuna dair onların aleyhlerine bürhanla delil getirilecektir. Buna karşılık onlar atalarının yoluna

¹¹⁸ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 4, s. 217.

¹¹⁹ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu’fî, *Kitabu Halkı Ef’ali’l-İbad*, Daru’l-Marife, Riyad, b.y.t, b.t.y.

¹²⁰ İbrahim 14/9:

¹²¹ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 2, s. 196,197.

¹²² Nisa 4/40: (إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً بُضَاعَهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا)

¹²³ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 182.

¹²⁴ Zümer 39/31: (ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ)

Bu çalışma yapılırken, İbn Fudi'nin Allah'ın muradını beyan etmek için Tabiun sözlerinden alıntılar yaptığına rastlanılmıştır. İbn Fudi söz konusu tefsirde Tabiun isimleri kolay vermemektedir. Dolayısıyla el-Begavi ve Hasan b. Mensur gibi eserlerden bu tespit edildi ve bu çalışmaya aktarıldı. Onlardan bazı misaller şunlardır:

1-Tabiunun Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir Etmesi:

Örnek: “Put*a tapanlar senden iyilikten önce kötülük isterler, oysa onlardan önce nice ibret alınacak cezalar verilmiştir. Doğrusu Rabbinin, insanların zulümlerine rağmen onlara mağfireti vardır. Rabbinin cezalandırması çetindir.*”¹³⁰

İbn Fudi'nin belirttiğine göre ‘Katade dedi ki’¹³¹“iyilikten önce” ifadesinin anlamı afiyet ve imandan öncedir. “Allah'ımız! Eğer bu Kitap, gerçekten Senin katından ise bize gökten taş yağdır veya can yakıcı bir azap ver” demişlerdi”¹³² ayeti de bu manadadır. ¹³³

2-Ayetteki Lafzın Tefsiri:

Örnek: “*Doğrusu Biz yol gösterici olarak Tevrat'ı indirdik. Kendisini Allah'a teslim etmiş peygamberler, Yahudi olanlara onunla ve Rabbe kul olanlar, bilginler de Allah'ın Kitap'ından elde mahfuz kalanla hükmederlerdi. Tevrat'a şahittiler. O halde insanlardan korkmayın, benden korkun, ayetlerimi hiçbir değerle değiştirmeyin; Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar kâfirlerdir.*” ¹³⁴

¹³⁰ Rad 13/6: (وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَاتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ)

¹³¹ İbn Fudi, rivayetin kaynağını ve hangi tabiinden aldığını zikremediği için, biz bu rivayet kime ait olduğunu şu kaynaktan tespit ettik: Mustafa Hayri el-Hısnî el-Mansuri, **el-Muktataf Min Uyuni't-Tefasir**, b.y.y., b.t.y., Cilt: 3, s. 10.

¹³² Enfal 8/8/32.

¹³³ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 2, s. 185.

¹³⁴ Maide 5/4: (إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّائِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَخَشَوْنَ اللَّهَ وَلا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ).

İbn Fudi'ye göre "Mucahid dedi ki"¹³⁵ Rabbanilerden maksat onların zahit ve hikmet ehli olanlarıdır. Ahbar ise Peygamberlerinin yolunu tutan fıkıh ehli kimselerdir."¹³⁶

3-Mücmelin Beyanı:

Örnek: "*Ey Peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnadda bulunmamak ve uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek şartıyla sana beyat etmek üzere geldikleri zaman, onları kabul et; onlara Allah'tan bağışlanma dile; doğrusu Allah, bağışlayandır, acıyandır.*"¹³⁷

İbn Fudi'ye göre İbn Müseyyeb şöyle buyurmuştur:¹³⁸"*uygun olanı işlemekte sana karşı gelmemek*" ifadesinden maksat, çılgılık atma, elbise yırtma, saç yolma ve yaka yırtma gibi hususlarda onlara emrettiğin şeylerde sana karşı gelmemeleridir.¹³⁹

4-Ayetin Mecazi Manaya Hamledilmesi:

Örnek 1: "*Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya koşun; alım satımı bırakın; bilerseniz, bu sizin için daha iyidir.*"¹⁴⁰

İbn Fudi'nin belirttiğine göre 'Katada dedi ki'¹⁴¹ ayetin anlamı hutbeye veya namaza yürüyün gidin demektir. "*Koşun*" dan maksat özen göstermektir. Yoksa acele etmek ve koşmak değildir. Zira koşarak camiye gitmek yasaklanmıştır.¹⁴²

¹³⁵ İbn Fudi, rivayetin kaynağını ve hangi tabiinden aldığını zikremediği için, biz bu rivayet kime ait olduğunu şu kaynaktan tespit ettik: Mustafa Hayri, Cilt: 2, s. 42.

¹³⁶ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 240.

¹³⁷ Mümtahine 60/12: *يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايَعُكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ* (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

¹³⁸ İbn Fudi, rivayetin kaynağını ve hangi tabiinden aldığını zikretmediği için, bu rivayet kime ait olduğunu şu kaynaktan tespit ettik: Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud el-Begavî, *Tefsiru'l-Begavî*, Beyrut, 1417/1997, Cilt: 8, s. 91.

¹³⁹ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 194.

¹⁴⁰ Cuma 62/9: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ*

¹⁴¹ İbn Fudi, rivayetin kaynağını ve hangi tabiinden aldığını zikretmediği için, bu rivayet kime ait olduğunu şu kaynaktan tespit ettik: el-Begavî, Cilt: 8, s. 113.

¹⁴² İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 199.

Örnek 2: “*Şüphesiz ölüleri dirilten, işlediklerini ve eserlerini yazan Biziz; herşeyi, apaçık bir kitapta saymışızdır.*”¹⁴³

İbn Fudi’nin belirttiğine göre ‘Dahhak ve Hasan dedi ki’¹⁴⁴ “ölüleri dirilten biziz” sözünün anlamı cahilleri hidayete erdiren bizizdir.¹⁴⁵

5-Amel ile Ayetin Tefsirine Şahitlik Etmesi:

Örnek: “*De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.*”¹⁴⁶

İbn Fudi bu ayeti şu şekilde tefsir eder: ‘Mücahid dedi ki’¹⁴⁷ Yeryüzü ölüm meleği için sanki bir leğen gibi kılınmıştır. Orada dilediği gibi hareket eder.¹⁴⁸

6-Ayeti Anlayış ve İctihatla Tefsir Etmesi:

Örnek: “*Kendilerine yapılan öğütleri unutunca, Biz fenalıktan menedenleri kurtardık ve zalimleri, Allah'a karşı gelmelerinden ötürü şiddetli azaba uğrattık. Kendilerine edilen yasakları aşınca, onlara: "Aşağılık birer maymun olun" dedik.*”¹⁴⁹

İbn Fudi’nin belirttiğine göre bu iki ayetin zahiri, Allah’ın önce onlara şiddetli bir şekilde azap ettiğini gösterir. Onlar yasakları aşınca Allah onları maymuna çevirdi. A’raf ikinci ayeti (166 ayeti) birincisini (165 ayeti) tafsil ediyor olması da caizdir.

İbn Abbas, “Sakin *duran gruba ne yapıldığını bilmiyorum*” demiştir. İkrime’ye göre onlar helak edilmemişlerdir. Zira helak edilenlerin yaptıklarını hoş karşılamıyorlardı. Hâkim’in naklettiğine göre İbn Abbas daha sonra İkrime’den nakledilen görüşe dönmüş ve onu beğenmiştir. İbn Zeyd, bir fırkanın kurtulduğunu diğer iki fırkanın

¹⁴³ Yasin 36/12: (إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ ۚ وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ)

¹⁴⁴ İbn Fudi, rivayetin kaynağını ve hangi tabiinden aldığını zikretmediği için, bu rivayet kime ait olduğunu şu kaynaktan tespit ettik: Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubi, **el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an**, Kahira., 1384/1964, Cilt: 8, s. 440.

¹⁴⁵ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 4, s. 3.

¹⁴⁶ Secde 32/11: (قُلْ يَتُوبَإِلَيْكُمْ مَلِكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ)

¹⁴⁷ İbn Fudi, rivayetin kaynağını ve hangi tabiinden aldığını zikretmediği için, bu rivayet kime ait olduğunu şu kaynaktan tespit ettik: el-Begavî, Cilt: 6, ss. 296-298.

¹⁴⁸ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 3, s. 228.

¹⁴⁹ Araf 7/165, 166: (فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعِزِّهِمْ فَمَا كَانُوا يَفْقَهُونَ فَلَمَّا عِتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ)

ise helak olduğunu belirtir. Ona göre bu ayet kötülükten sakındırma noktasında en sert ayettir.¹⁵⁰

2.2. İBN FUDİ’NİN ULUMU’L-KUR’AN HAKKINDAKİ METODU

Ulumu’l-Kur’an, sebab-i nuzüller, Kur’an’ın cem’i ve tertibi, Mekki ve Medeni, nasih ve mensuh, muhkem ve müteşabih gibi Kur’anla alakalı bahisleri içeren ilimdir.¹⁵¹

Bu ilim, müfessirin kendisinden yardım aldığı ve Allah’ın kelamını anlamada onun için hassas bir terazi olarak kabul edilir. Aynı şekilde bu ölçü müfessiri çoğu kere tefsir hususunda hatadan alıkoyar.

Bu ilim ile tefsir arasındaki nispet nahiv ile Arap dili arasındaki nispet gibidir. Şöyle ki nahiv, Arapçayı doğru bir şekilde anlayabilme, konuşabilme ve yazabilme imkânı verir. Usulü Fıkıh ile kavaidi fıkıhın fıkıh ilmine olan nispeti de böyledir. Hakeza mustalah ilminin hadisi nebevi ile ilişkisi de aynı minval üzeredir.¹⁵²

2.2.1. Esbâbu’n-Nüzul

Esbabu’n-nuzül, “esbab” ve “nüzul” kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir izafet terkididir. Bu terkipte yer alan “esbab”, sebep kelimesinin çoğuludur. Sebep sözlükte, metod, yol, işaret, vesile ve vasıta manalarına gelmektedir¹⁵³. Ayrıca arzu edilen amaca ulaştıran her şeye de sebep denilmektedir.¹⁵⁴

Nüzul kelimesi ise, نزل fiilinden masdardır. Yukarıdan aşağıya inmek veya iniş manasını ifade eder.¹⁵⁵

Esbabu’n-nuzül, vukuu esnasında Kur’an’ın kendisi sebebiyle nazil olduğu olay veya sorudur.¹⁵⁶

¹⁵⁰ İbn Fudî, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 2, s. 35.

¹⁵¹ Menna’u’l-Kattan, **Mebahis fi Ulumi’l-Kur’an**, İkinci baskı, Mektebetü’l-Mearif, b.y.y., 1421/2000, s.12.

¹⁵² Muhammed Abdulazim el-Zerkani, **Menahilü’l-İrfan**, Üçüncü baskı, Matbaatü İsa Albani el-Habli, b.t.y, Cilt: 1, s. 24.

¹⁵³ Ebu’l-Kasım Huseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredât fi Garîbi’l-Kur’an**, Beyrut, 1412, s. 391

¹⁵⁴ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, **Te’vilü Müşkili’l-Kur’an** (thk. es-Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1393/1973, s. 464.

¹⁵⁵ er-Râgıb el-İsfahânî, s. 799.

¹⁵⁶ Menna’u’l-Kattan, s.78.

Kısaca, ayetlerin iniş sebepleri anlamını ifade eden esbabu'n-nüzül terim olarak da, Hz. Peygamber'in risalet döneminde vuku bulan ve Kur'an'ın bir veya birkaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol açan olay, durum ya da herhangi bir şey hakkında Resulullah'a sorulan sorudur.¹⁵⁷

Kur'an tefsirinde mühim bir yeri olan sebab-i nüzul konusu, her müfessirin önem verdiği ve ayetlerin tefsirinde kendi metotlarına uygun olarak istifade ettikleri bir meseledir.¹⁵⁸

İbn Fudi esbab-ı nuzülü bilmenin bazı faydalarına şu şekilde işaret etmiştir:

2.2.1.1. Ayetin Hakkında Nazil Olduğu Kişiyi Bilme

Örnek: *"Anne ve babasına: "Of ikinizden; benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni tekrar diriltilememle mi tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye, anne babası Allah'a sığınarak: "Sana yazıklar olsun! İnan; doğrusu Allah'ın sözü gerçektir" dedikleri halde: "Bu, Kur'an öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" diye cevap verenler..."*¹⁵⁹

İbn Fudi bu ayeti şu şekilde tefsir eder. *"Anne ve babasına: "of ikinizden..." diyen kimse"* sözünün anlamını daha önce zikretmiştik. Buradaki ismi mevsul mübtedadır. Salih olanın zıttı olan döven cinsten biridir. Haberin *"işte onlar"* şeklinde gelmesi buna delalet eder. Bu ayetin henüz Müslüman olmadan önce Abdurrahman b. Ebu Bekr hakkında nazil olduğunu belirten rivayet uydurmadır. Zira o sahabenin büyüklerindendir. Hâlbuki ayet o kişinin üzerine azabın hak olduğunu vurgulu bir şekilde ifade etmiştir.¹⁶⁰

Ayetin kim hakkında nazil olduğu bilinmeli ki itham edilen kişi aklanmış, beri olan da itham edilmiş olmasın ve kimse ayette zemmedilenin beri olduğu halde

¹⁵⁷ Menna'u'l-Kattan, s. 76.

¹⁵⁸ Ahmet Nedim Serinsu, **Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzulün Rolü**, İstanbul, 1994, s. 232.

¹⁵⁹ Ahkaf 7/17: (وَالَّذِي قَالَ لَوَالِدَيْهِ أَفْتٍ لَّكُمَا أَتَعِدَانِي أَنْ أَخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَفِيتَانِ اللَّهَ وَإِنَّكَ آمِنٌ إِنْ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ)

¹⁶⁰ Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed es-Suyuti, **Lübabü'n-Nukul fi Esbabü'n-Nüzul**, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, b.t.y, s. 175.

sahabeden filan bir kimse olduğu zannına kapılmasın. Ya da ayette övülen sıfatları kendisi kast edilmeyen kişilere nispet etmesin.¹⁶¹

2.2.1.2. Problemi Çözmek İçin Mana Üzerinde Durma¹⁶²

Örnek: “*Şüphesiz Safa ile Merve Allah’ın nişanelerindendir. Kim Kâbe’yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönülden iyilik yaparsa, karşılığını görür. Doğrusu Allah şükürün karşılığını verendir ve bilendir.*”¹⁶³

İbn Fudî’ye göre ayetin zahiri, Safa ile Merve arasında yedi kere say yapmanın Kâbe’yi tavaf etmekten sonra olduğuna işaret eder. Say’ın Hac ve Umre’de meşruluğu icma ile sabittir. Vacipliği konusunda ise ihtilaf edilmiştir. İmam Malik ve Şafii’den nakledildiğine göre say bir rükündür ve yapmayan kimsenin kesinlikle dönüp yapması gerekir. İmam Ahmed’in rivayet ettiği “*say yapınız, muhakkak Allah onu sizin üzerinize yazmıştır (farz kılmıştır)*”¹⁶⁴ ifadesi bilinmektedir. Nitekim Müslim’in rivayet ettiği¹⁶⁵ başka bir hadiste ise “*Allah’ın başladığı ile başla*” ifadesi bulunmaktadır. Buradaki Allah’ın ilk zikrettiği şeyden maksat Safa’dır. İmam Ahmed’den rivayet edildiğine göre o say’ın sünnet olduğu görüşündedir. Çünkü “bir beis yoktur” sözünden muhayyerlik anlaşılmaktadır. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü bir beis görülmemesi vacipliğin manasına dâhil olan cevaza delalet eder. Buna göre vacip olmasını engellemez. İkinci olarak ayette bu ifadenin geçmesinin bir sebebi bulunmaktadır. Müşrikler de bu iki tepe arasında say yapıyorlardı ve tepelerin üzerinde putlar vardı. Müslümanlar say yapmanın onlara benzemek olacağı endişesinden dolayı say yapmaya çekinmişlerdi. Buna binaen bu ayet nazil olmuştur. İmam Ebu Hanife’ye göre ise say yapmak vaciptir. Ancak rükün gibi değildir. Terkedilmesi durumunda Kurban kesmek gerekir.¹⁶⁶

¹⁶¹ Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rumi, **Dirasât fi Ulumi’l-Kur’ani’l-Kerim**, Onikinci baskı, b.y.y., 1424, s. 143.

¹⁶² Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed es-Suyuti, **el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an**, Heyetü’l-Misriyyeti’l-Amme, b.y.y., 1394/1974, Cilt: 1, s. 108.

¹⁶³ Bakara 2/158: (إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ)

¹⁶⁴ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Müessesetü’r-Risalat, b.y.y., 2004/1424, Hadis no: 27368, Cilt: 45, s. 367.

¹⁶⁵ el-Müslim, Kitabu’l-Hac, Bab 15, Hadis no: 1218.

¹⁶⁶ İbn Fudî, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 1, ss. 59-60.

2.2.1.3. Hasr Varlığı Vehmini Ortadan Kaldırma¹⁶⁷

Örnek: “*De ki: "Bana vahiyolunanda, leş, akıtılmış kan, domuz eti ki pistir ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum; fakat darda kalan, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir."* Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder.”¹⁶⁸

İbn Fudi'ye göre ayet, zikredilenlerin dışında kalan bazı şeylerin de haram olabileceğini reddetmemektedir. Zira buradaki gaye, Peygamberin vahyin başlangıcından o güne dek zikredilenlerin dışında başka şeylerin haram olduğuna dair bir emir bulamamasıdır. Daha sonrasında içki ayetlerle, yine başka şeyler hadislerle haram kılınmıştır. Haramlar konusunda âlimler ihtilaf etmiştir. Birinci görüşe göre necis, sarhoş edici, uyuşturucu olan ve zehir gibi şeyler dışındaki bütün nebatat helaldir. Balçık, çamur mekruhtur. Haram olduğu da söylenmiştir. Bütün canlılar helaldir. Ancak insan ve domuz bundan müstesnadır. Zira bu ikisinin haramlığı icma ile sabittir. Vahşi hayvanlar ise mekruhtur. Saldırgan olanlarının haram olduğu da söylenmiştir. Pençeli olsun olmasın bütün kuşlar mübahtır. Pençelilerin haram olduğu da söylenmiştir. Şafii, Hanefilerin iki genci (Ebu Yusuf, İmam Muhammed) ve Ahmed'e göre haşereler ve sürüngenler caizdir. Caiz olmadığı da söylenmiştir. Allah en doğrusunu bilir.¹⁶⁹

2.2.1.4. Kur'an'ın Nüzülü Açısından İki Kısma Ayrılması¹⁷⁰

1- Muayyen Bir Olay Sebebiyle Nazil Olanlar:

Kur'an naslarının çoğu bu kategoriye girmektedir.

¹⁶⁷ Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Havasati b. Ebi Şeybe, **el-Medhal li Diraseti'l-Kurani'l-Kerim**, İkinci baskı, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1423/2003, Cilt: 1 s. 468.

¹⁶⁸ Enam 6/145: (قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خَنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ فِسْقًا أَوْ هَلَالٌ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)

¹⁶⁹ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 301.

¹⁷⁰ Abdullah Cüdey, Abdullah b. Yusuf b. İsa b. Yakub el-Yakubi, **el-Mukaddimetü'l-Esasiyye fi Ulumi'l-Kur'an**, Birinci baskı, Merkezü'l-Buhusi'l-İslamiyye, Liyadar Bertaniya, 1422/2001, s. 43.

Örnek: “*Kuşluk vaktine and olsun; Sükûn erdiği zaman geceye and olsun ki, Rabbin seni ne bıraktı ve ne de sana darıldı.*”¹⁷¹

İbn Fudî'nin belirttiğine göre bu ayetler, vahyin on beş gün kadar gecikmesinden dolayı kâfirlerin “*Rabbi Muhammed'i bıraktı ve darıldı*” demeleri sebebiyle nazil olmuştur.¹⁷²

2- Soru Sebebiyle Nazil Olanlar:

Bazı Kur'an ayetleri bu kategoriye dâhildir.

Örnek: “*Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır."*”¹⁷³

İbn Fudî'nin bu ayet için yorumu şudur: Bazı sahabe Hz. Peygamber'e yetimlerin hukukuna dair neler yapmaları konusunda bilgi almak istemişler. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur. Onlara (de ki: Yetimler için ıslahta bulunmak) onları koruma altına atmak, mallarını artırmak, onlardan kaçınmanızdan (hayırlıdır).¹⁷⁴

2.2.1.5. Nüzul Sebebinin Birden Fazla Olması

İbn Hacer'e göre nüzule sebep olan kıssaların birden fazla olması, nüzulün tek olmasına mani değildir.¹⁷⁵

Örnek: “*Ey İnananlar! Allah'ın üzerinize olan nimetini anın: Hani bir topluluk size tecavüze kalkışmıştı da Allah onlara mani olmuştu. Allah'tan sakının, inananlar Allah'a güvensinler*”¹⁷⁶

İbn Fudî,¹⁷⁷ ayette geçen topluluğun Kureyş olduğunu aktarır. Başka bir yaklaşıma göre Ben-i Nadir kabilesidir. Söz konusu kabile Hz. Peygamber'in üzerine değirmen taşı atmak suretiyle suikast hazırlığı içerisindeydiler. Cebrail durumu Peygamber'e haber verdi. Bunun üzerine Peygamber kalktı ve onları terk etti. Bu, cumhurun görüşüdür. Abdurrahman Sea'libi'ye göre Yahudilerin kusurları ve ahdi

¹⁷¹ Duha 93/1, 2, 3: (وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ)

¹⁷² İbn Fudî, Ziyâü't-Te'vil, Cilt: 4, s. 283.

¹⁷³ Bakara 2/220: (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ)

¹⁷⁴ İbn Fudî, Ziyâü't-Te'vil, Cilt: 1, s. 86.

¹⁷⁵ İbn Hacer el-Askalani, Cilt: 8, s. 450.

¹⁷⁶ Maide 5/11: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ)

¹⁷⁷ İbn Fudî, Ziyâü't-Te'vil, Cilt: 1, ss. 229-230.

bozmaları hususunda nazil olan ayetler bu görüşü desteklemektedir. Bir başka görüşe göre *Zat-ı Rika* savaşında namaz kılan Müslümanların üzerine hurma kütüğü bırakmak isteyen müşrik *Beni Meharib* kabilesi kast edilmektedir. Bir bedevi Hz. Peygamber'i ağaç gölgesinde dinlenirken bulmuştu. Kılıcını çekti. Ancak Allah'ın onu alıkoymasıyla kılıç elinden düştü. Hz. Peygamber kılıcı eline aldı ve onu da bağışladı. Ayetin bu bedeviden bahsettiği de söylenmiştir. Son haberi Müslim rivayet etmiştir.¹⁷⁸

2.2.1.6. Sebebin Has Olmasına Değil, Lafzın Umum Olmasına İtibar Edilmesi¹⁷⁹

“Eğer ayet emir veya nehiy içeriyorsa onun muayyen (kesin) bir sebebi vardır. Dolayısıyla hakkında nazil olan şahsı ve onun dışında aynı konumundakileri kapsar. Eğer övme veya yerme ifadesi içeren bir haber cümlesiye, yine hakkında nazil olan şahsı ve onun dışında aynı konumdaki kişileri kapsar. Bu nedenle genelde sahabeler ve tabiunlar tefsirde ‘bu ayet bunun ya da sunun için nazil oldu’ demezler.”¹⁸⁰

Has (özel) sebeplere binaen umum lafızla varit olan nasların hükümleri de umum ifade eder. Bu durumda meselenin tahriri şu şekildedir. Özel bir sebebe binaen varit olan umum bir lafzın üç hali vardır:

1-Umuma delalet eden bir şeyle beraber olmasıdır. Bu durumda topluluk olduğuna dair icma bulunmaktadır.

2-Tahsise delalet eden bir şeyle beraber olmasıdır. Bu durumda has olması üzerine icma edilmiştir.

3-Umumluğuna veya tahsisine dair herhangi bir delilin bulunmamasıdır. Bu durumda özel olan sebebe değil, umum olan lafza itibar edilir.¹⁸¹

İbn Fudi cumhurun görüşü olan üçüncü hali tercih etmektedir.

¹⁷⁸ el-Müslim, Kitabu'l-Fadail, Bab 43, Hadis no: 843.

¹⁷⁹ Ebu Abdullah Abdurrahman b. Nasır b. Abdullah, b. Nasır b. Hamd, **Kavaidü'l-Hassan**, Birinci baskı, Maktabatü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999, c. 1, s. 11.

¹⁸⁰ Ahmed b. Abdurrahim Şah Veliyyullah ed-Dehlevi, **El-Fevzü'l-Kebir Fi Usulu't-Tefsir**, İkinci baskı, Daru's-Safva, Kahire, 1986, s. 176.

¹⁸¹ Halid es-Sebt, s. 28.

Örnek 1: “*İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi ki hemen apaçık bir hasım kesilir*”¹⁸² ayetinin nüzul sebebi hakkında İbn Fudî şunları söyler: “Bu ayetin nüzul sebebi hususunda sahih olan rivayet şudur: Vehb b. Malik’in rivayet ettiğine göre Übeyy b. Halef çürümüş kemikleri Hz. Peygamber’in yüzüne doğru ufaladı ve “bu çürümüş kemikleri kim diriltecek Ya Muhammed?” dedi.¹⁸³ Bunun üzerine bu ayet nazil olmuştur.¹⁸⁴

Bu ayet her ne kadar muayyen bir şahıs hakkında nazil olsa da sebebin özel olmasına değil, lafzın umum olmasına itibar edilir.

Örnek 2: “*İndirdiğimiz belgeleri ve doğru yolu Kitap’ta insanlara açıkladıktan sonra, gizleyen kimseler var ya, onlara hem Allah lanet eder, hem lanetçiler lanet eder*”¹⁸⁵

İbn Fudî’nin belirttiğine göre bu ayet ilmi gizleyen Yahudiler hakkında nazil olmuştur. İlmi gizleyen herkes bu ayetin hükmüne dâhil olmaktadır.¹⁸⁶ Çünkü sebebin özel oluşuna değil lafzın umumluğuna itibar edilir.

2.2.2. Kur’an Kıraatleri

Kıraat, Kur’an’da telaffuz doktrinleri öğretisidir. Kur’an’ı telaffuz hususunda kıraat imamlarından her biri diğerinden farklı bir yol takip etmiştir.¹⁸⁷

Kıraat, “Karee” filinden masdardır ve sözlükte okumak anlamını ifade etmektedir. Terim olarak manası ise, “herhangi bir kelime üzerinde med, kasr, hareke, sükûn, nokta ve i’rab bakımından meydana gelen değişiklik demektir”¹⁸⁸

Kıraat konusu ele alınırken bazı kavramlardan da söz etmek gerekmektedir. Bunlar ‘kurra’, ‘rivayet’ ve ‘tarik’ kavramlarıdır.

Kurra, okuyucu ve okuyan anlamını ifade eden “kari” kelimesinin çoğuludur. İstilahda ise, ‘yedi ya da on kıraatın kendilerine nisbet edildiği imamlara’

¹⁸² Yasin 36/77: (أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ)

¹⁸³ Bu hadis, şu tefsirde, Katade’den mürsel olarak rivayet edilmiştir: Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Cami’u’l-Beyan an Te’vili Ayi’l-Kur’an*, Birinci baskı, Daru’l-Fikr, Müessesetü’r-Risalat, 1420/2000, Cilt: 20, s. 554.

¹⁸⁴ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 4, s. 9,10.

¹⁸⁵ Bakara 2/159: (إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۖ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ)

¹⁸⁶ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 60.

¹⁸⁷ Menna’u’l-Kattan, s. 171.

¹⁸⁸ ez-Zerkani, Cilt: 1, s. 412.

denir. Ayrıca Kur'an'ın tamamını ezberleyen ve ondaki kıraatlara hakkıyla vakıf olan kimselere kurra ismi verilmektedir.¹⁸⁹

Rivayet, kıraat imamlarının ravileri arasındaki ihtilaflara denilmektedir.¹⁹⁰

Tarik ise, ravilerden sonra gelenlerin ihtilaflarını ifade etmektedir.¹⁹¹

İbn Fudî'nin kıraatlara dair beyanı ister mütevatır, isterse şaz olsun Allah'ın muradını anlamaya yöneliktir. Bu konuda fazla bir bilgiye yer vermez. Yöntemi ise şu şekildedir.

2.2.2.1. Bazen Kıraatin Sahiplerine Nispet Edilmesi

Örnek 1: "*İlyas'a selam olsun*"¹⁹²

İbn Fudî, bu ayetin kıraati ile alakalı şu açıklamayı yapar: "Nafi ve İbn Amir'e göre hemze uzatılarak يَاسِينَ okunur. Manası "*Ehli*" dir. Diğer kıraat imamlarına göre ise hemze kesralanıp elif hafzedilir ve lam sakın kılınarak okunur. O İlyas'tır. Ayette zikri geçen ise İlyas ismiyle alakalı bir lügattir."¹⁹³

Örnek 2: "*Doğrusu o bizim çok samimi kullarımızdandır*"¹⁹⁴

İbn Fudî'nin naklettiğine göre Nafi ve Kufeli kurra lam'ı fethalı olarak okumuşlardır. Bu durumda mana "seçilmiş kullarımızdan" şeklindedir. Diğer kıraat imamları ise kesralı olarak مُخْلِصِينَ şeklinde okumuşlardır. Buna göre anlam "itaat eden kullarımızdan" şeklinde olur.¹⁹⁵

Örnek 3: "*Firavun'a, kötü işi böylece güzel gösterildi ve doğru yoldan alıkondu. Firavun'un hilesi elbette boşa gidecektir*"¹⁹⁶

İbn Fudî ayeti tefsir sadedinde şöyle söylemektedir: "Firavun'un bütün hileleri boşa gitti. Burada Firavun'a kötü işini boşa çıkarmak için güzel gösteren Allah'tır. Ya da Şeytan öyle vesvese vermiştir. Nafi, İbn Kesir, İbn Amir ve ebu Amr "Sudde" fiilini "sadde" صَدَّ şeklinde malum olarak okumuşlardır. Buna göre Firavun insanları hidayet yolundan alıkoymuştur. Diğer kıraat imamları ise fiili "sudde"

¹⁸⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara, 1993, s. 66.

¹⁹⁰ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraati*, İstanbul, 1976, s. 241.

¹⁹¹ es-Suyuti, s. 313.

¹⁹² Saffat 37/130: (سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ)

¹⁹³ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 19.

¹⁹⁴ Yusuf 12/24: (إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ)

¹⁹⁵ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, ss. 161-162.

¹⁹⁶ Mümin 23/37: (كَذَلِكَ زَيْنَ لِفِرْعَوْنَ سُوءَ عَمَلِهِ وَصَدَّ عَنِ السَّبِيلِ وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ)

şeklinde meçhul okumuşlardır. Birinci kıraat konuya daha uygundur. Çünkü ayıplarını saymak için Firavun'dan bahsedilmektedir.¹⁹⁷

2.2.2.2. Bazen Kıraatin Sahiplerine Nispet Edilmemesi

Örnek 1: *“İnananlar ve yararlı işler yapanlara, kendilerine altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele...”*¹⁹⁸

İbn Fudi'nin naklettiğine göre müjde, sevindirici haberdur. Buradaki “müjdele” emrinin muhatabı Hz. Peygamber'dir. Veya her asrın âlimi ya da onlara müjde vermeye güç yetirebilecek herkeştir. Ayette müjde verilirken doğrudan müminler muhatap alınmamıştır. Hâlbuki kâfirlere azap müjdelenirken muhatap almıştı. Bunun sebebi müminlerin müjdelenmeyi hak ettiklerini duyurmaktır. “Beşşir” fiili “büşşira” şeklinde meçhul olarak da okunmuştur. Buna göre önceden geçen “üddet” fiiline atfedilmiştir.¹⁹⁹

Örnek 2: *“Allah "Ey Âdem onlara isimlerini söyle" dedi. Âdem isimlerini söyleyince...”*²⁰⁰

İbn Fudi'nin ifadesine göre onlara haber vermesi (söylemesi), bildirmesi, ilan etmesidir. Hemze kalbedilme ve hazfedilme şeklinde okunmuştur. Ayette geçen iki kelimedede de he harfi kesralanmıştır. Fakat bizim kıraatımız da olan sakın kılınarak okunması tahkike daha uygundur.²⁰¹

2.2.2.3. Bir Kıraatin Başka Bir Kıraat ile Açıklanması

Örnek 1: *“Erkek hırsız ve kadın hırsızın, yaptıklarından ötürü Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak, ellerini kesin. Allah güçlüdür, Hâkim'dir.”*²⁰²

İbn Fudi'nin naklettiğine göre ellerinden maksat, bilekten itibaren sağ eldir.²⁰³

¹⁹⁷ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 56.

¹⁹⁸ Bakara 2/25: (وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ)

¹⁹⁹ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, ss. 1920.

²⁰⁰ Bakara 2/33: (قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ)

²⁰¹ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 24.

²⁰² Maide 5/38: (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

Örnek 2: “...*Eğer bir erkek veya kadına kelale yollu (çocuğu ve babası olmadığı halde) varis olunuyor ve bunların bir erkek veya bir kız kardeşi bulunuyorsa...*”²⁰⁴

İbn Fudi’nin belirttiğine göre erkek ve kız kardeşten maksat ana bir olanlardır. Çünkü ana bir dışındaki kardeş çeşitleri surenin sonunda zikredilmiştir. “Senden fetva isterler. De ki: “Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkında hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Eğer (ölen) kız kardeşi çocuğu yoksa erkek kardeş de ona varis olur...”²⁰⁵ İbn Mesud kıraati de buna delildir.²⁰⁶ İbn Fudi, Nisa 12 ayetini bu şekilde yorum etmektedir.²⁰⁷ Ancak bu çalışmanın yazarı tarafından Nisa Suresi’nin sonuna kadar bütün sayfalar kontrol edilmesine rağmen, İbn Mesud’a ait böyle bir kıraate rastlanılmamıştır.

2.2.3. Sure, Başlarındaki Mukatta’ Harfleri

Suyuti’nin belirttiğine göre sure başlarındaki mukatta’ harfleri hakkında tercih edilen görüş Allah’tan başka kimsenin bilmediği sırlar olduğu yönündedir.²⁰⁸ Böyle olması bu harflerin Kur’an’da varid olma hikmetlerini araştırmaya engel değildir.²⁰⁹

Tezin yazarı tarafından İbn Fudi’nin, mukatta’ harflerinin sure başlarında varid olma sebebine dair herhangi bir beyanıla karşılaşılmamıştır. Bu harflere her rastlandığında İbn Fudi “*Muradını en iyi Allah bilir*”²¹⁰ sözlerini kullanarak tefsirde bulunmuştur.

²⁰³ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 238.

²⁰⁴ Nisa 4/12: (وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوَصِّينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثَّمَنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تَوْصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثَّلَاثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ)

²⁰⁵ Nisa 4/176.

²⁰⁶ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 168.

²⁰⁷ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, ss. 222-223.

²⁰⁸ es-Suyuti, Cilt: 3, s. 611.

²⁰⁹ Musaid b. Sülayman b. Nasir et-Tayyar, *Şerhu Mukaddimati’t-Teshi’l li Ulumi Tenzilati’t-Teshil li Te’vili’t-Tenzil li İbn Hacer*, Birinci baskı, Daru İbn Cevzi, b.y.y., 1431, s. 46.

²¹⁰ Bakara 2/10, Al-i imran 3/105, Araf 7/307.

2.2.4. Nasih ve Mensuh

Nasih, bir şer'i hükmün aynı mevzuda kendisinden sonra gelen başka bir şer'i delille yürürlükten kalkmasıdır.²¹¹ Her iki hükmün arasını cem etme imkânı da olmamalıdır.

2.2.4.1. Neshin Şartları

*“Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir”*²¹² ayetine göre nasih şartları şunlardır:

1. Nasih ve mensuh konumunda bulunan naslar, anlam açısından uzlaştırılamayacak ölçüde bir çelişkili olmalıdır.²¹³
2. Neshe konu olan nasların şer'i bir kural yüklenmesi²¹⁴ ve mensuh nasihin ebedi olduğuna yönelik bir ifadenin bulunmaması gerekmektedir.²¹⁵
3. Nasih ve mensuh arasında zaman açısından bir farkın bulunması gerekir. Mensuh nassın öncesinde, nasih ise mensuhun sonrasında indirilmiş olmalıdır, yoksa nesh olmaz.²¹⁶
4. Neshe konu olan hükmün, iyilik veya kötülük vasfı, içeren hüküm olmamalıdır. Bu nedenle, zulüm, ahlaksızlık ve anne-babaya iyilik gibi hükümlerin neshinden bahsedilemez.²¹⁷
5. İçerdiği hüküm yönüyle nasih konumunda olan nassın kesinlikle mensuhun düzeyinde bulunmalı veya ona göre üstün olmalıdır.²¹⁸

İbn Fudi, tefsirinin mukaddimesinde Allah'ın kitabını tefsir eden bir müfessirin ihtiyaç duyacağı ilimleri şöyle zikreder: *“Bil ki tefsir ilmi, Allah'ın*

²¹¹ Ebu Abdullah Ahmed b. Ömer b. Musaid el-Cazimi, *Şerhu Nazmi'l-Varakat*, Daru'l-Beyruti, b.t.y, Cilt: 39, s. 10.

²¹² Bakara 2/106.

²¹³ Ebu Abdurrahman bin Ebi'l Hasan İbnü'l-Cevzi, *Nevasihu'l-Kur'an*, Beyrut 1985, s. 23; Muhammed Ebu Zehra, *Usulü'l-Fıkh*, İstanbul 2005, s. 164.

²¹⁴ İbnü'l-Cevzi, ss. 23-24.

²¹⁵ Remzi Kaya, “Nesh Terimi ve Muhtevası”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Sayı, 5, (Ekim-1987), s. 96.

²¹⁶ İbnü'l-Cevzi, ss. 23-24.

²¹⁷ Ebu Zehra, s. 164.

²¹⁸ İbnü'l-Cevzi, s. 24.

indirilen kitabı, manalarının beyanı ve hükümlerinin çıkarılması kendisiyle bilinen bir ilimdir. Bütün bunlar, nahiv, lügat, sarf, meani, beyan, bedi', usulu'd din, fıkıh, usulü fıkıh, kıraat, esbabu nuzül, nasih ve mensuhun ilimlerinden elde edilir.”²¹⁹

Bundan dolayı İbn Fudî'nin Kur'an'da Nasih ve Mensuh ilminin varlığına “Herhangi bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, onun yerine daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?”²²⁰ Ayetini delil olarak sunduğunu görürüz.

İbn Fudî, bu konuda şöyle söylemektedir: “Bakara suresinde bulunan nesh ayeti neshin caiz olduğuna delalet etmektedir. Nesh ise; bir şer'i hükmün başka bir şer'i hükümle yürürlükten kalkmasıdır. İkinci hükmün indirilmesinin tehirinin caiz olduğuna dair delil, nesh ayetinde geçen ‘Enne’ “Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir”²²¹ lafzının aslının tahsis ifade etmesidir. Zira her şeye güç yetirmenin sadece Allah'a ait olduğunu bildirir. Ayetin manası muhtemel durumları da içermektedir. Şöyle ki hükümler ve ayetler Allah'ın bir lütfu olarak kulların maslahatı için konmuş ve inmiştir. Kulların maslahatı ise yaşam şartları olarak şahıslara ve zamana göre değişir. Bir zamanda faydalı olan başka bir zamanda zararlı olabilir. Allah'ın hitabı olan hükümlerdeki bu değişiklik, Kadim Zat ile kaim olan manalarla alakalı durumların hallerindendir. Yoksa hitap olan manadan değildir.”²²²

2.2.4.2. Neshin Kısımları

İbn Fudî'nin, nesh için şu kısımlardan bahsettiğini söylemek mümkündür:

1-Kur'an'ın Kur'an'la Neshi:

Örnek 1: “İçinizden ölüp, eşler bırakacak olanlar, evlerinden çıkarılmaksızın, senesine kadar eşlerinin geçimini sağlayacak şeyi vasiyet etsinler...”²²³

²¹⁹ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 7.

²²⁰ Bakara 2/106.

²²¹ Bakara 2/106.

²²² İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 46.

²²³ Bakara 2/240: (وَالَّذِينَ يَتُوفُّونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ)

İbn Fudi, ayetin tefsiri ile ilgili şöyle söyler: Meta متاع kelimesinin ya sıfatıdır, ya ondan bedeldir, ya da evzac kelimesinden haldir. Yani evlerinden çıkarılmamış oldukları halde demektir. Ayetin manası şudur: ‘vefat edecek olanların ölmeden veya yatağa düşmeden önce, kendilerinden sonra eşlerinin nafaka ve ev olmak üzere bir senelik geçimlerini vasiyet etmeleri gerekmektedir.’ Bu hüküm İslâm’ın ilk yıllarına aitti. Daha sonra şu ayet ile nesh edilmiştir.

Örnek 2: “*Kadınlarınızın çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir, çocukları varsa, bıraktıklarının ettikleri vasiyetten veya borçtan arta kalanın dörtte biri sizindir. Sizin çocuğunuz yoksa ettiğiniz vasiyet veya borç çıktıktan sonra bıraktıklarınızın dörtte biri karılarınızdır...*”²²⁴

İbn Fudi başka bir örnek olarak şu ayeti zikreder: “*Mehirlerini verdiği eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verdiği cariyeleri, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını ve Peygamber nikâhlanmayı dilediği takdirde müminlerden ayrı, sırf sana mahsus olmak üzere kendisinin mehrini Peygamber’e hibe eden mümin kadını almanı helal kılmışsındır. Bir zorluğa uğramaman için; müminlerin eşleri ve cariyeleri hakkında onların üzerine neyi farz kılmış olduğumuzu bildirmiştik. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.*”²²⁵

İbn Fudi zikri geçen ayetin hükmünün sonrasında gelen Ahzab suresi elli ikinci ayeti ile nesh edildiğini nakletmektedir.²²⁶

2-Kur’an’ın Sünneti Neshi:

Örnek: “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı, onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz. Allah, nefsinize*

²²⁴ (وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يوصينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ)

²²⁵ (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمَّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا)

²²⁶ İbn Fudi, Ziyâü't-Te'vil, Cilt: 3, s. 245.

*güvenemeyeceğinizi biliyordu, bu sebeple tövbenizi kabul edip sizi affetti; artık onlara yaklaşabilirsiniz. Allah'ın sizin için takdir ettiğini dileyin...”*²²⁷

İbn Fudi, bu ayetin oruç tutulan günün gecesinde cinsi münasebeti mübah kıldığını belirtmektedir. İslâm'ın ilk yıllarında oruç tutulan günün akşamından veya uyku vaktinden sonra yeme, içme ve cinsi münasebet yasaktı.²²⁸ Sonra sahabeden kimileri dayanamayarak bu yasağı çiğnediler ve eşleriyle birlikte oldular. Sabah olunca Hz. Peygambere gidip özür dilediler.²²⁹ Bunun üzerine Allah “şimdi” (artık) size helal kıldı “onlara yaklaşabilirsiniz” ifadelerinin geçtiği bu ayeti indirdi. Bu ayet Kur'an'ın Sünnet'i nesh ettiğinin bir delilidir.²³⁰ Şafii mezhebinde Kur'an Sünneti nesheder.²³¹

3-Kur'an'ın Sünnetle Neshi:

Örnek: “*Birinize ölüm geldiği zaman, eğer mal bırakıyorsa, ana babaya, yakınlarla, uygun bir tarzda vasiyet etmesi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir borç olarak size farz kılındı.*”²³²

İbn Fudi'ye göre bu ayet miras ayeti ve “Varise vasiyet yoktur”²³³ hadisi ile nesh edilmiştir. Varis olmayanlara vasiyetin vacip olmaması manası nesh edilmemiştir. Bilakis müstehabtır. Malın üçte birinden verilir.²³⁴

2.2.5. İsrailiyyat ve Kıssalar

2.2.5.1. İsrailiyyat

İsrailiyyat, İsrailiyye kelimesinin çoğuludur. İsrail'e nispet anlamı taşımaktadır. İsrail ise Yakup b. İshak b. İbrahim'dir. Yahudiler haksızca ona nispet etmişlerdir. Ulumu'l-Kur'an bağlamında İsrailiyyat'tan İsraililer yani Yahudilerden

²²⁷ Bakara 2/187: (أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ)

²²⁸ es-Suyuti, *Lübabü'n-Nukul*, Bakara 2/24.

²²⁹ Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi Ebû Davud es-Sicistani, **es-Sünen**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, b.t.y., Hadis no: 2313, Cilt: 2, s. 295.

²³⁰ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 70.

²³¹ Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şafii, **er-Risale**, el-Mektebetü'l-Celiy, Mısır, 1940, Cilt: 1, s. 110.

²³² Bakara 2/180: (كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ)

²³³ Ebu Davud, *Kitabu'l-Vesaya*, Babu ma Cae fi'l-Vasiyyeti Li'l-Varisi, s. 437, Hadis no: 2870, (Elbani rivayetin Hasen Sahih olduğunu belirtmiştir.)

²³⁴ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 67.

nakledilen kıssa ve olaylardır.²³⁵ Hristiyanlardan nakledilen kıssa ve olaylar için de bu ismin kullanılması, Yahudilerden nakledilenlerin Hristiyanlardan nakledilenlere nispetle çok fazla olması ve öne çıkmasıdır.

İbn Fudî'nin İsrailiyyat'a karşı tutumunu şu şekilde açıklamak mümkündür.

2.2.5.1.1. Bazı Rivayetlerin Reddedilmesi

Örnek 1: *“Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mabedin duvarına tırmanıp Davud'un yanına girmişlerdi de, o onlardan ürkmüştü. Şöyle demişlerdi: “Korkma, birbirinin hakkına tecavüz etmiş iki davacıyız; aramızda adaletle hükmet, ondan ayrılma, bizi doğru yola çıkar.” “Bu kardeşimin doksan dokuz dişi koyunu, benim de bir tek dişi koyunum vardır; O'nu da bana ver dedi ve tartışmada beni yendi.” Davud: “And olsun ki, senin dişi koyununu kendi dişi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu birbirlerinin haklarına tecavüz ederler. İnanıp yararlı iş işleyenler bunun dışındadır ki sayıları da ne kadar azdır!” demişti. Davud, kendisini denediğimizi sanmıştı da, Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapanmış, tövbe etmiş, Allah'a yönelmişti.*²³⁶”

İbn Fudî bu kıssa hakkında şöyle söyler: “Allah Davud'un yaptıklarını detaylı bir şekilde anlatmamıştır. Hâl böyle iken bize düşen de bu konuya dalmamak ve güzele yormaktır. Olay özetle şöyledir. Davud Peygamber, başkasına ait olan bir şeyin kendisine geçmesini istemişti. Allah bu olayla onu uyardı. O da istiğfarda bulundu. Rivayet edildiğine göre Davud Peygamber evli bir kadını görmüş ve beğenmişti. Eşinden ayrılıp kendisiyle evlenmesini istedi. Kadında utandığı için reddedemedi ve eşinden ayrıldı. Bu durum onların adetlerine göre normaldi. Kadının evli olmadığı nişanlı olduğu da söylenmiştir. Dolayısıyla kadının boşanması söz konusu değildir. Bilakis Davud dünürlüğe gitmiş ve henüz neticelenmemiş bir evlilik teşebbüsünü çiğneyerek araya girmiş ve kadına talip olmuştur. Bunun üzerine “seni

²³⁵ Muhammed b. Muhammed b. Suveylim Ebu Şeybe, *el-İsrailiyyât ve'l-Mevdûât*, Dördüncü baskı, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1408, s. 12.

²³⁶ Sa'd 38/21.22.23.24: (21) إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصِمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَأَخِمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تَشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ (22) إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةً وَاحِدَةً فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ (23) قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجِكَ إِلَى نَعَاجِهِ وَإِنْ كَثِيرًا مِنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ (1)

mülk ve kadınlarla donatmamızla birlikte dünya metainı göz dikmek senin gibi bir peygambere yakışmaz” denilerek uyarılmıştır. Rivayet sahih olsa bile bu Davud peygamberin günah işlediği anlamına gelmez. Çünkü şeriatında mübahtı. Ancak böyle bir davranış evla olanın hilafıdır. İyiler için hasenat olan şeyler mukarreb kimseler için seyyiattan sayılır. Bunun dışında anlatılanlar dindar bir kimsenin razı olmayacağı uydurma şeylerden ibarettir.²³⁷

Örnek 2: **"Ey Musa! Orada zorba bir millet vardır, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya girmeyeceğiz, eğer çıkarlarsa, biz de gireriz" demişlerdi.**"²³⁸

İbn Fudi bu ayetin tefsiri şöyle yorumlar: *"Cebbar, insanları kendi istediği şeye mecbur bırakan veya kızdığı zaman öldüren kimsedir. Müfessirlerin zikrettiği, İsrailoğullarının bu cebbar kavim hakkında uydurduğu "o kavmin içinde Avc b. Unug bt. Âdem vardı. Boyu şöyle uzundu" gibi sözler sahih rivayetlerle çelişmektedir. Zira sahih olan bir rivayette şöyle buyrulmuştur: "Allah Âdem'i altmış zira' boyunda yaratmıştır. Sonra insanlar bu güne kadar hep kısalarak gelmişlerdir."*²³⁹ *Yine Ivec'in kâfir olduğunu buna rağmen tufanda boğulmadığı rivayeti de uydurmadır. Zira "Sonra de geride kalanları suda boğduk"*²⁴⁰, *"Nuh dedi ki: "Rabbim! Yeryüzünde hiçbir inkârcı bırakma"*²⁴¹, *"Nuh: "Bugün Allah'ın buyruğundan O'nun acıdıkları dışında kurtulacak yoktur" dedi"*²⁴² gibi ayetlere muhaliftir. Nuh'un oğlu bile boğulmuşken kâfir olduğu halde Ivec nasıl kurtulur. Bu ne akla ne de şeriata sığar.²⁴³

2.2.5.1.2. Hakkında Açıklama Bulunmayan Kısımlar

Örnek: **"...Ve Musa ailesinin ve Harun ailesinin bıraktıklarından kalanlar var; onu melekler taşır..."**²⁴⁴

İbn Fudi'nın belirttiğine göre sandıkta bulunan emanetler şunlardı: (on emirin bulunduğu) kurşundan levhalar, Musa'nın asası, elbisesi ve ayakkabıları, Harun'un

²³⁷ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 27.

²³⁸ Maide 5/22: *قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ*

²³⁹ el-Buhari, Kitabu'l-İsti'zan, Babu Bed'i's-Selam, Hadis no: 6227.

²⁴⁰ Şu'ara 26/120.

²⁴¹ Nuh71/26.

²⁴² Hud11/43.

²⁴³ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 233.

²⁴⁴ Bakara 2/248: *(وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ)*

sarığı ve pantolonu ile İsrailoğullarına indirilen kudret helvasından bir kafız (eski bir hacim ve alan ölçüsü) miktarı.²⁴⁵

2.2.5.2. Kıssalar

Kıssa, birinin izini sürmek, takip etmek²⁴⁶, birine bir sözü açıklamak²⁴⁷, ve hikâye etmek anlamındadır.²⁴⁸

İbn Fudi tefsirinde kıssalar da bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını örnek olarak zikretmek istiyoruz.

2.2.5.2.1. Yusuf kıssası

Örnek: “...*Bu gömleğimi götürün, babamın yüzüne sürün, görmeye başlar; bütün çoluk çocuğunuzla bana gelin*” dedi.”²⁴⁹

İbn Fudi ayette geçen gömlekle alakalı şunları söylemektedir: “İsrailiyat rivayetlerine göre bu gömlek İbrahim’in ateşe atılırken üzerinde bulunan gömlekti. Hz. Yakup da bu gömleği gümüş bir muhafaza içerisine yerleştirmiş ve bunu Yusuf’ın boynuna asmıştı. Çünkü Yusuf’a nazar degeceğinden korkuyordu. Hz. Cebrail de ona şunu bildirmişti: Gömleğini (babana) gönder. Çünkü onda cennetin kokusu vardır. Cennet kokusu ise bir hastaya veya bir belâya uğrayana değdi mi mutlaka afiyet bulur.”²⁵⁰

2.2.5.2.2. İsa kıssası

Örnek: “...*Allah’ın izniyle ölüleri diriltirim*...”²⁵¹

İbn Fudi’nin belirttiğine göre “Allah’ın izniyle” kaydı ilahlılığının vehmedilmesini engellemek içindir. Arkadaşı Azer’i, Aşer’i ve Sa’m b. Nuh’u da diriltmiştir.²⁵²

²⁴⁵ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, ss. 99-100.

²⁴⁶ Kehf 18/64; Kasas 28/11.

²⁴⁷ Yunus 10/3.

²⁴⁸ Menna’u’l-Kattan, s. 405.

²⁴⁹ Yusuf 12/93: (أَذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْفَوْهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْت بَصِيرًا وَأَتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ)

²⁵⁰ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 2, s. 179.

²⁵¹ Al-i İmran 3/49: (وَرَسُولًا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ وَأَنْبِئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)

Sealebi bu konuda şöyle der: “Diriltme hususunda sahihliği hakkında tevakkuf edilemeyecek kadar çok hadis bulunmaktadır. İsa’nın mucizesi tıbbın aksine cereyan etmiştir. Çünkü o vakitte tıp ilmi insanlar için övünç kaynağı idi.”²⁵³

2.3. İBN FUDİ’NİN DİRAYET METODU

Abdullah b. Fudi Kur’anı tefsir ederken kendine ait birçok görüş ve çıkarımlarda bulunmuştur. Bunların çoğu fıkhi meseleler hakkındadır. Bu da onun geniş mütalaasına ve tefsire olan vukufiyetine, ulumu’l-Kur’an bilgisine delalet eder. Şahsi çıkarımlarının bazılarını şu şekilde zikretmek mümkündür:

Birincisi: “Meleklerle, “Âdem’e secde edin” demiştik, İblis müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve inkâr edenlerden oldu.”²⁵⁴ Ayette kibirlenmenin ne kadar kötü olduğu anlatılmaktadır. Kibir küfre götürür. Yine bu ayetten emre uymak, ancak emrin sırrını araştırmayı terk etmenin gerekliliği de anlaşılır. Emir vücup ifade eder. Ameller ise son ana göre değerlendirilir.²⁵⁵

İkincisi: “Kitap’ı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?”²⁵⁶ ayeti namazı cemaatle kılmayı emreder.²⁵⁷

Üçüncüsü: “...Erkeklerinizden iki şahid tutun; eğer iki erkek bulunmazsa, şahidlerden razı olacağınız bir erkek, biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatacak iki kadın olabilir...”²⁵⁸ Ayet göre eğer şahit yazılı akdi görür de herhangi bir şüphesinden dolayı şahitlikte bulunmazsa, emin olana kadar şahitlik etmemelidir.²⁵⁹

Dördüncüsü: “Arşı yüklenen ve çevresinde bulunanlar, Rablerini överek tesbih ederler; O’na inanırlar. Müminler için: “Rabbimiz! İlmin ve rahmetin her şeyi içine almıştır. Tevbe edip senin yoluna uyanları bağışla; onları cehennemin azabından koru” diye bağışlanma dilerler.”²⁶⁰

²⁵² İbn Fudi, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 1, s. 125.

²⁵³ Ebu Zayd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf es-Sealebi, **el-Cevahiru’l-Hısan fi Tefsiri’l-Kur’an**, Birinci baskı, Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabi, Beyrut, 1418, Cilt: 2, s. 47.

²⁵⁴ Bakara 2/34.

²⁵⁵ İbn Fudi, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 1, s. 25.

²⁵⁶ Bakara 2/44.

²⁵⁷ İbn Fudi, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 1, s. 26.

²⁵⁸ Bakara 2/282.

²⁵⁹ İbn Fudi, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 1, s. 112.

²⁶⁰ Mümin 23/7.

Ayete göre inanmak, mekânlar ve ırklar ne kadar farklı olsa da müminler arası samimi ve müşfik olmayı gerektirir. ²⁶¹

Beşincisi: “Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, ahiretten çekinen, Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkâr eden kimse gibi olur mu? De ki: “Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.” ²⁶² Bu ayet gece namazına kalkmanın faziletini belirtir. ²⁶³

Altıncısı: “Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini anın: Düşmandınız, (Allah) kalplerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı. Allah, doğru yola erişesiniz diye size böylece ayetlerini açıklar.” ²⁶⁴ Bu ayete göre kâfirler ateş çukurunda kalmayı kabul etmişlerdir. ²⁶⁵

Yedincisi: “Cehennemlikler cennetliklere, “Bize biraz su veya Allah'ın size verdiği rızıktan gönderin” diye seslenirler, onlar da, “Doğrusu Allah dinlerini alay ve eğlenceye alan, dünya hayatına aldanan inkârcılara ikisini de haram etmiştir” derler. Bugünle karşılaşacaklarını unuttukları, ayetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de onları unutuyoruz.” ²⁶⁶ Bu ayete göre cennet cehennemin yukarısındadır. ²⁶⁷

Sekizincisi: “Onlar, Allah'ı bırakarak, kendilerine fayda da zarar da veremeyen putlara taparlar: “Bunlar, Allah katında bizim şefaathımızdır” derler. De ki: “Göklerde ve yerde, Allah'ın bilmediği bir şeyi mi O'na haber veriyorsunuz?” Allah, onların ortak koşmalarından münezzeh ve yücedir.” ²⁶⁸

Bu ayete göre sihir insanları sapkınlığa düşüren ifsat edici şeylerdendir. Günahların en büyüğüdür. Ya da küfürdür. ²⁶⁹

²⁶¹ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 50.

²⁶² Zümer 39/9.

²⁶³ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 34.

²⁶⁴ Ali İmran 3/103.

²⁶⁵ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 135.

²⁶⁶ Araf 7/50-51.

²⁶⁷ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 12.

²⁶⁸ Yunus 10/18.

²⁶⁹ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 122.

2.3.1. Arap Dili Edebiyatı Yönünden

2.3.1.1. Nahiv

Kelimelerin cümle içerisindeki hallerini irab ve bina bakımından inceleyen ilim dalına nahiv denir.²⁷⁰

İbn Fudî tefsirinde ayetleri ya kelime irabı üzerinden, ya da cümle irabı üzerinden inceler ki cümledeki saklı anlamlar veya ayette gizli manalar ortaya çıksın. Böylece kastedilen şey açıklığa kavuşur ve tefsir alakasız şeylerle dolmaz. Bunun bazı misallerini şu şekilde verebiliriz:

2.3.1.1.1. Lafzın Hal Olması Üzere Mansubluğu

Örnek: “...*Onlara buranın bir ürünü rızık olarak verildiğinde...*”²⁷¹

“Küllema” zarf olduğu için mansubtur. “Rızkan” mefulün bih tir. Birinci ve ikinci “Min”ler ibtida içindir. Hal yerinde gelmişlerdir. Buna göre mana şu şekildedir: “*Cennetin meyvelerinden başlayarak rızıklandırılmakla rızıklandırıldıkları her vakit...*” Rızık “Mübtedeen” lafzıyla kayıtlanmıştır. Cennetten başlayarak maksat cennetin nimetlerinden meyvelerle rızıklanmaya başlamak anlamındadır. Birinci zi’l-hal “Rızkan” ikincisi ise halde bulunan müstetir zamirdir.²⁷²

2.3.1.1.2. Tahsis Üzere Mansubluğu

Örnek: İsrâ Suresi üçüncü ayeti olan “...*Ey Nuh’la beraber taşıyarak kurtardığımız kimselerin soyundan olanlar!*”²⁷³ cümlesindeki “zürrîyyete” lafzı ihtisas veya nida olmak üzere mansubtur. Buna göre mana şöyle olur: “*Beni bırakıp başkasını vekil edinmeyiniz. Ey Nuh’la beraber taşıyarak kurtardığımız kimselerin*

²⁷⁰ Mustafa b. Muhammed Salim el-Kalayini, *Câmi’u’d-Dürûsi’l-Arabiyye*, Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 1414/1993, Cilt: 1, s. 18.

²⁷¹ Bakara 2/25: (كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ...

²⁷² İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 20.

²⁷³ İsrâ 17/3: (ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا)

soyundan olanlar! Kelamın bu şekilde sevk edilişinden maksat şükretmeleri için onlara, babalarına verilmiş nimetleri hatırlatmaktır.”²⁷⁴

2.3.1.1.3. “Ba” Harfi Cerri’nin Müteallakı

Örnek: “*Doğrusu senden önce de kendilerine kitaplar ve belgelerle vahyettiğimiz bir takım adamlar gönderdik. Bilmiyorsanız kitaplılara sorun. Sana da, insanlara gönderileni açıklayasın diye Kur’an’ı indirdik. Belki düşünürler.*”²⁷⁵
“Bi’l-beyyinati ve’z-zübur” mahzuf bir fiile müteallaktır. Yani onları açık hüccetlerle gönderdik demektir.

2.3.1.2. Sarf

Sarf: Arapça kelimelerin arız olan manevi veya lafzı bir sebepten dolayı bünyelerinin değişmesidir.²⁷⁶

2.3.1.2.1. Lafzın Türetilmesi

Örnek: “*Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar, de ki: Size temiz olanlar helal kılındı; Allah’ın size öğrettiği üzere alıştırıp yetiştirerek öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah’ın adını anın...*”²⁷⁷

“Mükellibine” مَكْلِبِينَ ifadesi avlanma usulü anlamındadır. Mükelleb olan köpek davranışları terbiye edilmiş olandır. “Kelb” kökünden gelir. Kellebtü’l-kelbe denildiğinde avın üzerine saldım anlamı kast edilir.²⁷⁸

²⁷⁴ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 2, s. 247.

²⁷⁵ Nahl 16/43,44: (بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ)

²⁷⁶ el-Kalayini, s. 8.

²⁷⁷ Maide 5/4: (يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَجَلٌ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ)

²⁷⁸ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 226.

2.3.1.2.2. Sarf Vezni

Örnek 1: "...Allah ve peygamberi insanlara ilan eder..."²⁷⁹Ezandan maksat ilan etmesi, bildirmesidir. İzin أَذَان kelimesinin fe'âl فَعَال veznidir. İf'al vezninin anlamını ifade eder. Ata kelimesi de böyledir. Merfu olması ilk ayetin ilk kelimesi olan beraetün kelimesinin merfuluğu gibidir. Bunun da iki vechi vardır.²⁸⁰

Örnek 2: "*Yahut da iddia ettiğin gibi, göğü tepemize parça parça düşürmelisin...*"²⁸¹

Kisefen كِسْفًا parça parça demektir. *Keseftü's sevbe* (elbiseyi parçaladım) cümlesi de bu anlamdadır.²⁸²

2.3.1.3. Belagat

2.3.1.3.1. Bedi' İlmi

Bedi' ilmi, halin gereğine göre tatbik edilmesine riayet edildikten ve delaletinin açıklığından sonra kendisiyle kelimayı güzelleştirme vecihlerinin bilindiği bir ilimdir.²⁸³

Lafzi Güzellikler: Lafzi güzellik, kendisinde lafza raci bir güzellik demektir.²⁸⁴ Birçok çeşidi bulunmaktadır. Cinas bunlardandır. **Cinas**, lafzın telaffuzunda benzer, manalarında ise farklı olmasıdır.²⁸⁵

Örnek 1: "...*Vah, Yusuf'a yazık oldu !*" dedi ve üzüntüden gözlerine ak düştü. Artık acısını içinde saklıyordu."²⁸⁶

İbn Fudî, esef kelimesini hüznün daha şiddetlisi olarak açıklar. Esef kelimesi ile Yusuf kelimesi arasında aynı kökten türetilmeleri itibariyle benzerlik vardır.²⁸⁷ Bu Cinastır.

²⁷⁹ Tevbe 9/3: (وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ)

²⁸⁰ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 68.

²⁸¹ İsrâ 17/92: (أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زُغَمَتْ عَلَيْنَا مِثْقَالًا)

²⁸² İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 262.

²⁸³ Hamid Avni, *el-Minhacü'l-Vadi' li'l-Balaga, İlmü Badi'*, Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, b.y.y., b.t.y., Cilt: 1, s. 162.

²⁸⁴ Fazl Abbas, *el-Belagatü ve Fünunuha ve Efnanuna ve İlmü'l-Beyan ve'l- Bedi'*, b.y.y., b.t.y., s. 273.

²⁸⁵ Hamid Avni, Cilt: 1, s. 179.

²⁸⁶ Yusuf 12/84: (وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَأَبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ)

²⁸⁷ İbn Fudî, *Ziayü't Te'vil*, Cilt: 2, s. 177.

Örnek 2: “*Kıyametin kopacağı gün suçlular, (dünyada) bir andan fazla kalmadıklarına yemin ederler. Onlar (dünyada haktan) işte böyle döndürülüyorlardı*”²⁸⁸

İbn Fudî’ye göre buradaki cinas, iki defa geçen “saat” kelimesidir. Birincisi kıyamet gününü ifade ederken, ikincisi vakit anlamına gelir.²⁸⁹

Manevi Güzellikler: Kendisinde güzellik manaya raci olandır.²⁹⁰ Bu kısmın birçok üslubu vardır. **Tıbak**, cümlede iki zıt yani karşıtın beraber gelmesidir.²⁹¹

Örnek 1: “*Kör ile gören, karanlıklar ile ışık ve gölgelikle sıcaklık bir değildir. Dirilerle ölüler de bir değildir.*”²⁹²

İbn Fudî’ye göre **ışık** İslâm, **karanlık** küfürdür. **Gölgelik** cennet, **sıcaklık** ise cehennemdir. **Diri** mümin, **ölü** ise kâfirdir. “la” edatı eşitliğin olmadığını vurgulamak için karşıtlığı bildirmek üzere gelmiştir. Harur kelimesi harr’dan gelmektedir. Semum ateşine de galebe çalan bir ateştir. Denildiğine göre **semum** gündüz, **harur** ise gece ateşidir.²⁹³ Bu örnekte bir kelime ve zıttı açıklanmaktadır:

Örnek 2: “*Yeryüzü şiddetle sarsıldığı, dağlar parça parça dağılıp saçılmış toz olduğu ve siz de üç sınıf olduğunuz zaman, O, (kimini) yükseltir, (kimini) alçaltır*”²⁹⁴

İbn Fudî, bu ayetin bazı insanlar için kaybı, bazıları içinse kazanç anlamı içerdiğini buyurur. Cümlede iki zıt bir araya geldiği için tıbak olmuştur.²⁹⁵

2.3.3.3.2. Beyan İlmi

Beyan ilmi, mananın açıklığı hususunda farklı manaların bir üslubla getirilmesinin kendisiyle bilinen ilimdir.²⁹⁶ Birçok üslubu bulunmaktadır. **Teşbih**,

²⁸⁸ Rum 30/55.

²⁸⁹ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 3, s. 218.

²⁹⁰ Mustafa Emin ve Ali Harim, *el-Balagatü’l-Vadi’, el-Bayan, el-Maa’ni, el-Bedi’*, Daru’l-Marife, 1999, b.y.y., b.t.y, s. 139.

²⁹¹ Mustafa Emin ve Ali Harim, *el-Balagatu el-Vadi, el-Bayan, el-Maa’ni, el-Bedi*, s. 281.

²⁹² Fatır 35/19.20.21: وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ (19) وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ (20) وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ (21) وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ

²⁹³ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 3, s. 268.

²⁹⁴ Vakıa 56/3.

²⁹⁵ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 4, s. 167.

²⁹⁶ Hamid Avni, s. 36.

aralarındaki ortak mana hususunda, mezkûr teşbih edatlarından birisiyle veya kelamın siyakından takdir edilerek iki şeyin ortaklığına delalet etmesidir.²⁹⁷

Örnek: “*Ay için de sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin etmişsinizdir.*”²⁹⁸

İbn Fudi bu ayeti şu şekilde tefsir eder: “*Kuru bir hurma dalına döneceği ifadesinin anlamı şudur. Ay son durağında göze görünen şekliyle ince kavisli ve sarıdır. Yaş dalın kurumuş haline urcun denir. Kadimden maksat ise vakti geçmiş demektir. Böyle bir dal inceler kavisli bir hale döner ve sararır. Dal ile ay arasında bu üç cihetten bir benzerlik meydana gelir.*”²⁹⁹

Mecaz, lafzın, bir alakadan dolayı vaz’ edildiği anlamda kullanılmasını engelleyen bir karine ile birlikte, konuşma ıstılahında, vaz’ edildiği anlamın dışında kullanılmasıdır.³⁰⁰

Örnek: “*Rabbim! O putlar çok insanları saptırdı...*”³⁰¹

İbn Fudi’ye göre putlar, insanları kendilerine tapmakla saptırmıştır. Saptırma fiili sebep olmaları itibariyle putlara isnad edilmiştir. Bundan dolayı senden korunmayı diledim ve onların saptırmasından sana sığındım.³⁰² Buradaki mecaz, putların insanı saptırdığı değildir. Allah saptırma yapar. Saptırma işi sebep olmaları itibariyle putlara isnad edilmiştir.

İstiare, lafzın benzerlik alakasından dolayı asıl mananın kast edilmesini engelleyen bir karine ile birlikte vaz olunduğu mananın dışında kullanılmasıdır.³⁰³

Örnek: “*Şöyle demişti: "Rabbim! Gerçekten kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı..."*”³⁰⁴

İbn Fudi ayeti şu şekilde tefsir etmektedir: “*yani saçlarımda beyazlık (tutuştı) çoğaldı. Tutuşma ateşte olur. Beyazlığın kafada yayılıp çoğalmasını “Hz. Zekarya” istiare yoluyla tutuşmaya benzetmiştir. Buradaki karine tutuşmanın kafaya (saça) nispet edilmesidir.*”³⁰⁵

²⁹⁷ Mustafa Emin s. 20.

²⁹⁸ Yasin 36/39: (وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ)

²⁹⁹ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, s. 6.

³⁰⁰ Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Haşimi, *Cevahiru'l-Belaga fi el-Meani ve'l-Beyan ve'l-Bedi'*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, b.t.y, Cilt: 1, s.275.

³⁰¹ İbrahim 14/36: (رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ طَفَفْنَ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي طَوْمَنَ عَصَائِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ)

³⁰² İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 203

³⁰³ Ahmed el-Haşimi, s. 258.

³⁰⁴ Meryem 19/4: (قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا)

³⁰⁵ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 3, s. 27.

Özet olarak: Abdullah b. Fudi tefsirini rivayet tefsirlerinden istifade edilerek yazmıştır. Kur'an'ın Kur'anla tefsiri büyük bir yer kaplamaktadır. Çoğu kere mücmel ayetleri açıklayarak veya müphem ya da cemi müzekker ve benzeri lafızları izah ederek tefsir ettiğini görürüz. İbn Fudi, daha sonra Nebevi beyanlarla tefsirini süslemiştir. Kendisi birçok rivayet zikretmiştir. Ayrıca ayetlerle alakalı olaylara şahit olan sahabelerin sözlerini de tefsirine taşımıştır. Kur'an sofrasında sahabelerin elinde yetişmiş tabiin âlimlerin sözlerinden de istifade etmiştir. Ulumu'l-Kur'an'a ait bazı meseleleri arz etmiş, tefsirinde Allah'ın muradını açıklarken bunlardan nasıl yararlandığını detaya girmeden ibare üzerinden veya işaretle göstermiştir. Kur'an lafızlarıyla alakası nispetinde bahsetmiş, tafsilata girmemiştir. *“Bu konunun tafsilatı Ulumu'l-Kur'an kitaplarındadır”* diyerek oraya yönlendirmiştir. Bu üslubu tefsirinin genelinde rahatlıkla görülebilmektedir. Ayetle alakası olmayan konulara girerek meseleyi uzatmamış ve alakalı açıklamaların dışına çıkmamıştır. Mesela ayeti anlama hususunda en büyük etkenlerden kabul edilen sebebi nüzul ve kıraat gibi Ulumu'l-Kur'an konularından istifade etmiştir. Ulumu'l-Kur'an konularının Tefsirle ilişkisini güzel bir şekilde kurabilmesi, Şeyh'in vukufiyetinin derinliğini ve metodunun güzelliğini göstermektedir.

2.3.2. İbn Fudi'nin Fıkî Tefsir Metodu

Allah insanı yaratmış ve ona yaşamında hareketlerini düzenleyeceği bir düstur indirmiştir. Cenneti kazanmayı bu düstura tabi olmaya, cehenneme girmeyi ise ona muhalefet etmeye bağlamıştır. Bundan dolayı önceki ve muasır âlimler hükümlerine ve hikmetlerine vakıf olabilmek için Kur'an'ı incelemişler, Allah'ın muradını öğrenebilmek için hükümler istinbat etmeye çalışmışlardır. Bu konuda sünnetten ve Arap dili çerçevesinde elde ettikleri malumatlardan yardım almışlardır. Çünkü Kur'an Arapça olarak indirilmişti. İdrak ve anlayışın insanlardan farklı olmasına nazaran âlimler, tafsili hükümleri tespit etme hususunda farklı içtihatlarda bulunmuşlardır. Tafsili ifadesini özellikle belirtmemizden İslâm'ın beş şartının farz olması gibi icmali konularda ittifak halinde olduklarını kast ettiğimiz anlaşılmalıdır. Feri konulardaki ihtilafın kökleri Peygamber'in yaşadığı zamana kadar uzanmaktadır. İbn Ömer'in naklettiğine göre Peygamber Hendek savaşından

dönünce Ben-i Kurayza yurduna ulaşmadan kimsenin ikindi namazını kılmamasını emretmişti. Yolda namaz vakit gelince sahabeden bazıları ikindi namazını yolda kıldı. Bir kısmı ise Beni Kurayza'ya varmadan kılmayacaklarını söylediler. Namazı kılanlar kastedilen şeyin acele etmek olduğunu öne sürdüler. Bu durum Hz. Peygamber'e haber verilince her iki davranışa da tepki vermedi.³⁰⁶

Bu rivayete göre Peygamber sahabenin içtihadını ikrar etmiştir. Yine bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Hâkim bir içtihatta bulunduğunda isabet ederse iki, hata ederse bir ecir kazanır."*³⁰⁷ İçtihat kapısı tabiin ve tebe-i tabiin döneminde daha da genişlemiştir. Nihayet birçok fıkhi mezhep ortaya çıkmıştır. İlk dönemde mezheplerin sayısı hayli fazlaydı. Fakat Allah sadece dördüne hayatta kalabilme ve yayılmayı müyesser kılmıştır. Bunlar İmam Ebu Hanife'nin, İmam Malik'in, İmam Şafii'nin ve İmam Ahmed'in mezhepleridir. Mezheplerin teşekkülünden sonra her mezhebe mensup müfessirler mezheplerine göre tefsir telif etmişlerdir.³⁰⁸

Hemen ifade etmek gerekir ki fıkhi tefsir, *"İbadat, Muamelat ve ukubatla ilgili ayetlerin izahlarıyla meşgul olup, bu alana ait ayetlerden hükümler çıkarmaya çalışan bir tefsir hareketi olarak"* tanımlanabilir. Buna göre söz konusu tefsirin konusu ahkâm ayetleridir. Yani müçtehidlerin hüküm çıkarmada içtihadlarına konu edindikleri Kur'an naslarıdır.

Örnek: *"Ey iman edenler ! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; Rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılcı zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmemezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için*

³⁰⁶ el-Buhari, Kitabu Salati'l-Havf, Bab 12, Hadis no: 946.

³⁰⁷ el-Buhari, Kitabu'l-İ'tisam, Bab 96, Hadis no: 7352.

³⁰⁸ Mesela, el-Cassas'a ait olan Ahkamu'l-Kuran Hanefi Mezhebine göre yazılmıştır. Yine İbn Arabi'ye ait olan Ahkamu'l-Kuran tefsiri Maliki mezhebine göre telif edilmiştir. Beyhaki, kendisine ait olan Ahkamu'l-Kuran isimli eserinde Şafii mezhebine ait görüşleri cem etmiştir. Ebu Ya'la'nın Ahkamu'l-Kuran'ı ise Hanbeli mezhebini esas alır. Bazı müfessirler ise bütün mezhepleri esas alarak yazılmıştır. el-Kurtubi'ye ait olan el-Cami' isimli tefsir böyledir.

daha destekleyici ve şüpheyi düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer bunu yapar da zarar verirsiniz şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah’tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir”³⁰⁹.

“Yazın” emrinin bağlayıcı bir emir (âmir hüküm) olup olmadığı tartışılmıştır. Dört mezhebin imamlarının içinde bulunduğu çoğunluğa göre burada, borcu güvence altına almak için öngörülen tedbirleri ihtiva eden emirler tavsiye niteliğindedir. Yapılırsa daha iyi olur (mendup) kabilinden bir hüküm getirmektedir³¹⁰.

Bu bölümde, İbn Fudî’nin tefsirinde ahkâm ayetlerine yaklaşımı ele alınacaktır.

2.3.2.1. Fıkîhî Tefsir

2.3.2.1.1. İbadetler Fıkîhî

Bilindiği üzere ibadetler bahsi namaz, zekât, oruç ve hac gibi konuları içermektedir. Bunun dışında ahval-i şahsiyye fıkîhî, muamelat fıkîhî gibi konuları da bulunmaktadır. Çalışmanın bu kısmında İbn Fudî’nin, fıkîhî meselelere tefsir bağlamında yaklaşımı incelenecektir.

2.3.2.1.2. Taharet Kitabı

Her Namaz İçin Abdest Almanın Hükümü

Örnek:

“Ey İnananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, - başlarınızı meshedip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın...”³¹¹

³⁰⁹ Bakara 2/282.

³¹⁰ “İbn Atıyye de bu görüşü savunmuştur.” (Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdürrahmân b. Temmâm b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharraru’l-Veciz Fi Tefsiri’l-Kitabi’l-Aziz*, Birinci baskı, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1422, Cilt: 1, s. 379)

³¹¹ Maide 5/6: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ*

İbn Fudî bu ayeti kerimeyi şu şekilde tefsir eder: “Cumhura göre ayaklar topuk kemikleriyle beraber yıkanmalıdır. Topuk kemikleri ise her ayak ile diz kapak altının birleştiği eklemden bulunan çıkıntı iki kemiktir. El ve ayakların mafsalları yerlerinin yıkanmasıyla başın mesh edilmesi Malik ve Şafî’ye göre abdestte tertibin vacip olduğunu ifade etmektedir. Bu ikisi dışındaki âlimlere göre ise sünnettir.”

Ebu Hanîfe’nin hilafına abdestte niyetin vacip olması ise “Ameller niyetlere göredir”³¹² hadisiyledir. Unutulmadığı ve güç yetirilebildiği takdirde muvalatın vacip olması da böyledir. Bu ikisinin sünnet veya vacip olmasına dair bizim mezhebimize ait iki görüş bulunmaktadır. Zikrettiklerimiz abdestin farzlarıdır. Bunların dışında kalanlar ise sünnetler veya faziletlerdir. Başta iki elle mesh etmenin daha güzel olduğuna dair icma bulunmaktadır. Aynı şekilde tek elle mesh etmek caizdir. Meşhur olan görüşe göre tek parmakla bile caizdir. Tek parmakla caiz olmadığı da söylenmiştir. Çünkü bu hafife almak anlamı taşır. Ancak hastalık ve benzeri bir sebepten dolayı olabilir. Zaruret durumunda parmakla mesh etmenin yeterli olması hususunda ihtilaf edilmemiştir. Ebu Hanîfe kulakları mesh etmeyi vacip kabul etmiştir. Zahirilere göre ise abdest öncesi misvak kullanmak vaciptir.³¹³

Teyemmümün Şekli

Örnek: “...Eğer hasta veya yolculukta iseniz yahut biriniz ayakyolundan gelmişseniz veya kadınlara yaklaşmışsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız tertemiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün...”³¹⁴

İbn Fudî’ye göre bu ayetin tefsiri şöyledir: “Vakit girdikten sonra yeryüzü cinsinden olan temiz bir şeyle teyemmüm edin. Bu toprak, taş, çamur ve kum da olabilir. Şafîilere göre teyemmüm sadece toprakla olabilir. İki el mutlaka toprağa sürülmelidir. Tayyipten maksat teyemmüm edilecek şeyin temiz olmasıdır. Şafîiler bunu “el-Beledü” Teyyip”³¹⁵ ayetiyle tefsir etmişlerdir. Elleri iki kere vurun, yüzünüzü ve ellerinizi mesh edin. Bu ifadeler teyemmümün yapılaş şeklini

³¹² el-Buhari, Bed’u’l-Vahy 1, Hadis no: 1.

³¹³ İbn Fudî, Ziyâü’t-Te’vil, Cilt: 1, s. 228.

³¹⁴ Nisa 4/43: (وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ)

³¹⁵ Araf 7/58.

öğretmektedir. Meshin sınırları ayette belirtilmemiştir. Çünkü abdest ayetinde “dirseklere kadar” sözüyle ve Hz. Peygamber’in fiiliyle³¹⁶ belirtilmiştir.³¹⁷

2.3.2.1.3. Namaz Kitabı

Namazın Zorunlu Kılınmasının Hükümü:

Örnek: “*Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırдың zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar; secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar...*”³¹⁸

İbn Fudi bu ayetin tefsirini şu şekilde yapar: “Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırдың zaman onları iki gruba ayır. Bir kısmı seninle beraber namaza dursun diğerleri ise yönleri düşmana dönük olarak geride kalsınlar. Namaz esnasında silahların yanlarına alınması emri Maliki ve Hanefilere göre mendupluk ifade eder. Şafii ve Hanbelilere göre silahların yanlarında bulunması vaciptir. Namaza duranlar secdeye vardıkları vakit namaz kılmayanlar arkanızda beklesin...”³¹⁹

2.3.2.1.4. Zekât Kitabı

Örnek: “*Zekâtlar; Allah'tan bir farz olarak yoksullara, düşkünlere, onu toplayan memurlara, kalpleri Müslümanlığa ısındırılacaklara verilir; kölelerin, borçluların, Allah yolunda olanların ve yolda kalanların uğrunda sarfedilir. Allah bilendir, hakîmdir.*”³²⁰

İbn Fudi Allah'ın bu ayette zekâtın verileceği yerleri bildirdiğini söyler. Bundan dolayı zekâtların verileceği kimseler bu sekiz çeşitle sınıflandırılmıştır. Bunların dışında başka bir sınıfa zekât vermek caiz değildir. Üç imama göre bu sekiz

³¹⁶ el-Buhari, Teyemmüm, Bab 7, Hadis no: 347.

³¹⁷ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 184.

³¹⁸ Nisa 4/102: (وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ)

³¹⁹ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 205.

³²⁰ Tevbe 9/60: (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ)

sınıftan sadece birisine verilebilir. Şafii bu konuda farklı bir görüş belirtmiştir. Ona göre zekât mutlaka bu sekiz sınıfa, eğer mümkünse eşit miktarda dağıtılmalıdır.

İmam Malik'in görüşüne göre zekâtı veren kendi tespitiyle ihtiyaç miktarı dağıtır. Görevlinin çok zor durumda olanları diğerlerine tercih etmesi menduptur. Mülk sahibinin vekil tayin etmesi de menduptur. Cehalet ve riya gibi korkulan bir vaziyet bulunması durumunda gerekli olabilir. "Lil fukara" kelimesindeki lam harfi cerri Şafii'ye göre sahiplik manasındadır. Diğer âlimlere göre ise ihtisas anlamı ifade eder. Zekât verilirken niyet etmek vaciptir. Vacip olan yerlere veya yakınlarına dağıtır. Kendi beldesinde verecek kimse bulmazsa çoğunu başka beldelere gönderir. Bir kısmını kendi beldesinde dağıtma imkânı varsa bırakır. Dağıtılan mallara ihtiyaç yoksa satılıp o miktarda ihtiyaç duyulan mallar alınarak dağıtılır. Böyle bir durumda yoksa para olarak dağıtılır. Kendi beldesinde muhtaç kimseler varken başka yere gönderse veya yanlış tespitte bulunarak hak etmeyen veya onunla günah işleyecek birine verse geçerli olmaz. İbn Habib, imamın teslim alındığı bölgedeki zekât verilebilecek sınıftaki insanlara dağıtılmasını emretmesi gerektiğini aktarır. Görevli o malları devlet başkanına götürmez. Ancak topladığı bölgede zekât verilecek sınıflardan kimse yoksa o takdirde devlet başkanına götürür. Buhari'nin zikrettiğine göre Hz. Peygamber Muaz'ı Yemen'e gönderirken ona "*onlara Allah'ın onlara zenginlerinin mallarından alınıp fakirlerine dağıtılmak üzere zekâtı farz kıldığını bildir*" buyurmuştur.³²¹Bundan dolayı Şafii zekât mallarının başka bir beldeye intikal ettirilmesini mutlak olarak caiz görmemiştir.³²²

2.3.2.1.5. Oruç Kitabı

Örnek: "*Ey İnananlar ! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız diye, size sayılı günlerde farz kılındı.*"³²³

İbn Fudi bu ayetin tefsiri sadedinde şunları söyler: "Size gündüzün niyetle birlikte yeme, içme ve cinsel ilişkiden geri durmak icma ile farz kılınmıştır. Ağza ve buruna su verme esnasında boğaza su kaçma durumunda oruç bozulur. İmam Ahmed bu konuda farklı bir görüş belirtmiştir. Sürme konusunda ise kişi eğer sürmenin

³²¹ el-Buhari, Tavhid, Bab 97, Hadis no: 7372.

³²² İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, ss. 82-83.

³²³ Bakara 2/183: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)

gözden boğazına intikal edeceğini bilirse bozulur, aksi takdirde bozulmaz. Ebu Musab, Ebu Hanife ve Şafî'ye göre muvafık olarak mutlak anlamda bozmayacağını söyler. İbnü'l-Kasım, İbn Hanbel'e muvafakat ederek bunu caiz görmez. Böylece Hanefî ve Şafilere muhalefet etmiştir. Öpme veya dokunma yoluyla boşalırsa kaza gerekmesi hususunda icma vardır. İbn Hanbel'e göre kaza ve kefarete gerekir. Bakma veya hayal etme yoluyla boşalma hususunda ise, eğer kendini tutmazsa hem kaza hem de kefarete gerekir. Eğer tuttuğu halde boşalırsa sadece kaza gerekir. Dokunma, öpme ve bakmaya veya düşünmeye devam etme yoluyla meni gelirse, İbn Hanbel'e muvafık olarak kaza gerekir. Diğer iki imamın görüşü bunun hilafıdır. Bakmaya veya düşünmeye devam etmezse herhangi bir şey gerekmez.³²⁴

2.3.2.1.6. Hac Kitabı

Örnek: “*Başladığınız hac ve umreyi Allah için tamamlayın. Alıkonursanız, kolayınıza gelen bir kurban gönderin...*”³²⁵

İbn Fudî'ye göre hac ve umrenin tamamlanması, vacip ve müstehaplarını tam olarak yerine getirmektir. Mesela bu yolda harcanacak olan paranın helal olması, her birisi için özel yolculuk yapmak ve dünyevi herhangi bir maksat gözetmemek bunlardandır. Âlimler, hür, buluğa ermiş, akıllı, güç ve imkân sahibi her Müslümana hayatı boyunca bir kere hac yapmasının vacip olduğu hususunda icma etmişlerdir. Umreye gelince İmam Malik ve Ebu Hanife'ye göre sünnettir. İmam Ahmed ve Şafî'den nakledilen en sahih görüşe göre tıpkı hac gibi vaciptir. *Hacc-ı İfrad*, önce haccetmek, ardından umre yapmaktır. İmam Malik ve Şafî'ye göre en faziletli hac budur. *Temettü*, hac ayları içerisinde umre yapmak, umre fiillerini tamamladıktan sonra Mekke'de hac için ihrama girip o yılda haccetmektir. Ahmed'e göre en faziletli hac budur. *Kıran*, hac ve umre'ye beraber niyet ederek ihrama girmektir. Veya kişi sadece umre'ye niyet ederek ihram giymiştir ancak umre'nin tavafını yapmadan hacc'ın vakti gelmiştir. Ebu Hanife'ye göre en faziletli hac budur. Haccın erkânı şunlardır: İhram, Arafat'ta Vakfe, İfaza Tavafı ve sonrasında Safa ile Merve arasında

³²⁴ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 68.

³²⁵ Bakara 2/196: (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ)

say yapmak. Bu rükunlardan birisi ihlal edildiğinde kurban kesmek kefarete olarak kifayet etmemektedir.³²⁶

2.3.2.2. Ahvâl-i Şahsiyye Fıkhi

2.3.2.2.1. Ehl-i Kitap Olan Kadınların Nikâhlanması

Örnek: “*Bugün, size temiz olanlar helal kılındı. Kitap verilenlerin yemeği size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir. İnanan hür ve iffetli kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları -zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde- size helaldir. Kim imanı inkâr ederse, şüphesiz amelleri boşa gider. O, ahirette de kaybedenlerdendir*”³²⁷

İbn Fudî’ye göre Ehli Kitap kadınlardan nikâhlanılmasına izin verilenler hür olanlarıdır. Dolayısıyla hür olanları nikâhlamakta bir beis yoktur. Fakat harbi olan kadınları nikâhlamak mekruhtur. Ehli Kitap cariyeyi nikâhlamak mutlak olarak caiz değildir. Ebu Hanife bu konuda farklı bir görüş belirtmiştir. “*Muhsanat*” kelimesi iffetliler anlamına gelmektedir.³²⁸

2.3.2.2.2. Mut’a Nikâhı

Örnek: “*Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Maliki bulunduğunuz cariyeler müstesna, bunlar, Allah’ın üzerinize farz kıldığı hükümlerdir. Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, iffetli olarak, mallarınızla istemeniz size helal kılındı. Onlardan faydalandığınıza mukabil, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin...*”³²⁹

İbn Fudî, “Onlardan faydalandığınıza mukabil” sözü ile “evlenerek ilişkiye girdiğiniz eşleriniz “anlamının kastedildiğini belirtir. Zamir ise “Ma Verae Zalikum” kavline racidir. “minhunne” deki min harfî ceri ibtidaiyye manasındadır. Bu durumda mana şu şekilde olur: *Kendilerinden cima veya halvet yollu istifade ettikleriniz...* “Ücretlerini verin” den maksat mehirdir. Bu ibare ismi mevsulun haberidir. “bihi”

³²⁶ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 84.

³²⁷ Maide 5/5: (الْيَوْمَ أَجَلٌ لَّكُمْ الطَّيِّبَاتِ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلٌّ لَهُنَّ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ)

³²⁸ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 227.

³²⁹ Maide 4,5: (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأَجَلٌ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً)

deki zamir “ma” lafzına racidir. “Âtûhünne” deki zamir ise “ma”nın manasına racidir. “minhünne” deki min harfi cerri beyan veya teb’iz manası içindir. İslâm’ın ilk dönemlerinde müt’a nikâhına izin vermiş, daha sonra yasaklanmıştır.³³⁰

2.3.2.2.3. Sünni Talak

Örnek: “*Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları, iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti Sayın; Rabbiniz olan Allah'tan sakının...*”³³¹

İbn Fudî'nin belirttiğine göre “Kadınlarınızı boşayacağınızda” sözünden maksat boşamak istediğinizde şeklindedir. Hitap her ne kadar Peygamber'in şahsına özel olsa da hüküm olarak geneli ilgilendirmektedir. Talak, vaktinde bir kere olmalıdır. O da kendisinde kadınla ilişkide bulunulmayan temizlik dönemidir ve bir bedel karşılığında olmayandır. Buna *Sünni Talak* denir. Buhari Hz. Peygamber'in bu şekilde tefsir ettiğini rivayet etmişlerdir. Hamile bir kadına, hamileliği belli olduğu herhangi bir vakitte talak verilebilir. “Lam” harfi vakitlendirme manası ifade eder. İddeti hayız ile sayanlar olmuştur. Hanefilere göre “lam” harfi cerri mahzuf bir amile müteallaktır. Ayetin zahiri, boşamanın iddet beklenilen temizlik süresinde olması gerektiğini göstermektedir. Bu durumda hayız esnasında boşamak haramdır. Zira bir şeyin emredilmesi onun zıttının nehy edilmesini gerektirir. Bununla birlikte özel bir delilden dolayı bir şeyin fesadı, o şeyin lazımlarının da fesadını gerektirmez. Sahih bir rivayete göre İbn Ömer eşini hayızlı iken boşayınca Hz. Peygamber ona, eşine dönmesini emrederek şöyle buyurmuştur:³³² “Eşine dön, temizlenip sonra hayız olup tekrar temizlenince istersen boşarsın.”³³³

³³⁰ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 175.

³³¹ Talak 65/1: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ)

³³² el-Buhari, Talak, Bab 68, Hadis no: 5251.

³³³ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 4, ss. 205-206.

2.3.2.3. Miras

2.3.2.3.1. Mirasın Engelleri

Örnek: “*İnkâr edenler birbirlerinin dostlarıdır. Eğer siz aranızda dost olmazsanız yeryüzünde kargaşalık, fitne ve büyük bozgun çıkar.*”³³⁴

İbn Fudi bu ayeti şu şekilde tefsir etmektedir: “*İnkâr edenler, birbirlerine destek çıkma ve aralarında miras cereyan etmesi bakımından birbirlerinin dostlarıdır. Onlarla sizin aranızda miras yoktur.*”³³⁵

2.3.2.3.2. Peygamberlerin Mirası

Örnek: “*...Katından bana bir oğul bağışla ki, bana ve Yakub oğullarına mirasçı olsun...*”³³⁶

İbn Fudi’ye göre İshak oğlu Yakup Peygamber’in evlatlarına bırakmak istediği miras nübüvvet ve ilimdir. Çünkü peygamberler mal miras bırakmazlar. “min” harfi cerri bazıyet manası ifade eder. Zira Yakupoğullarının hepsi peygamber ve âlim değillerdir. Bu ayetteki Yakub’un, Süleyman neslinden İmran’ın kardeşi Masan’ın oğlu olduğu da söylenmiştir.³³⁷

2.3.2.3.3. Zevi’l-Erham’ın Hükümü

Örnek: “*Sonra inanıp hicret eden ve sizinle birlikte savaşanlar, işte onlar sizdendir. Birbirinin mirasçısı olan akraba, Allah’ın Kitap’ına göre birbirine daha yakındır. Doğrusu Allah her şeyi bilir.*”³³⁸

İbn Fudi, ayette geçen “Birbirinin mirasçısı olan akraba” sözünü şu şekilde açıklar: “*Akrabalar, mirasçı olma bakımından kimisi diğerinden daha önceliklidir. İbnü’l-Arabi’nin belirttiğine göre Ulu’l-Erham kavramı bütün akrabalara şamildir. Ancak mirasa hak sahibi olanları Peygamber açıklamıştır. “Mirası payları*

³³⁴ Enfal 8/73: (وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِغُضُوبِ أَوْلِيَاءِ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادَ كَثِيرٍ)

³³⁵ İbn Fudi, Ziyâü’t-Te’vil, Cilt: 2, s. 64.

³³⁶ Meryem 19/6: (يَرِثُنِي وَيَرِثْ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَأَجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا)

³³⁷ İbn Fudi, Ziyâü’t-Te’vil, Cilt: 3, s. 28.

³³⁸ Enfal 8/75: (وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)

belirtilmiş olanlara payları miktarınca veriniz. Kalanı ise erkek asabeye aittir.³³⁹ Ebu Hanîfe, dayı ve hala gibi zevi'l-erham'dan olan akrabaların da mirastan pay alabileceklerine dair bu ayeti delil getirmiştir.³⁴⁰

2.3.2.4. Muamelât Fıkhi

2.3.2.4.1. Alışveriş

Örnek: “*Ey İnananlar! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin, haram ile nefsinizi mahvetmeyin. Allah şüphesiz ki size merhamet eder.*”³⁴¹

İbn Fudî'ye göre “an teradin” (karşılıklı rıza) kelimesi “ticareten” kelimesinin sıfatıdır. Manası ise alışveriş yapan tarafların icab ve kabul esnasında yaptıkları akde razı olduklarına dair bir delaletin bulunmasıdır. Şafii'ye göre buradaki rızanın, akit esnasında olması değil alışveriş meclisinden bu rıza üzerine ayrılmaları kastedilmiştir. Malikilerden meşhur olan görüşe göre karşılıklı alıp verme gibi fiiller mutlak anlamda razı olmaya delalet ederler. Bazı Maliki âlimleri sözsüz sırf alıp vermenin karşılıklı rızayı ifade etmesini basit alışveriş malzemelerine sınırlamışlardır. Bu ayette özellikle ticaretin zikredilme sebebi kazanç yolları arasında en çok kullanılanın ticaret olmasıdır.³⁴²

2.3.2.4.2. Faiz

Örnek: “*Faiz yiyenler mahşerde ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Zaten alışveriş de faiz gibidir" demelerindendir. Oysa Allah alışverişini helal, faizi haram kıldı...*”³⁴³

İbn Fudî, faiz için yeme kelimesinin kullanılmasının sebebini malın en büyük faydasının yenme olması ve faizin genelde yenilen mallarda cereyan etmesi olarak belirtmiştir. Faiz, ya altın, gümüş ve gıda maddelerinden ölçü ile satılanların alışveriş

³³⁹ el-Buhari, el-Faraid, Bab 85, Hadis no: 6746.

³⁴⁰ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 65.

³⁴¹ Nisa 4/29: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ)

³⁴² İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 177.

³⁴³ Bakara 2/275: (الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا)

muamelesindeki fazlalığına, ya da borca karşılık alınan fazlalığa denir. Birinci Riba'l-Fazl, ikincisi ise Riba'n-Nesie diye isimlendirilir. Bütün riba vecihleri bu ayetin manasına dâhildir. Gıda maddeleri ile nakitlerin birbiriyle değişimi olsun, borca karşılık olsun fark etmemektedir. Yaş hurmanın kuru hurmayla satımı veya yaş üzümün kuru üzümle satımı ve bir görüşe göre Müzabene satışı³⁴⁴, Selef satışı³⁴⁵ ve bu altı şeyin satışı örnek olarak zikredilebilir.³⁴⁶

2.3.2.4.3. Faiz Yemenin Cezası

Örnek: “*Kime Sahibinden (Rabbinden) bir öğüt ulaşır da faiz almayı bırakırsa, önceden aldıkları kendine kalır. Onun işi Allah’a aittir. Kim de devam ederse, onlar cehennem ahalisidir, orada ölümsüz olarak kalacaklardır.*”³⁴⁷

İbn Fudi faiz yemenin cezasını, ayeti şu şekilde tefsir ederek açıklar: “Faiz yiyenler mahşerde kabirlerinden ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi çarpılmış olarak cinnet geçirmiş gibi kalkarlar.”³⁴⁸

2.3.2.5. Haddler (Cezalar) Fıkhi

2.3.2.5.1. Katl Haddi (Cezası)

Örnek: “*Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Haksız yere öldürülenin velisine bir yetki tanımışsınız. Artık o da öldürmekte aşırı gitmesin. Zira kendisi ne de olsa yardım görmüştür.*”³⁴⁹

İbn Fudi'ye göre haksız yere cana kıymak Mümini veya kendisine eman verilmiş bir kimseyi Hz. Peygamber'in belirttiği sebepler dışında öldürmektir. “Bir Müslümanın kanı ancak şu üç şey sebebiyle helal olur. İman ettikten sonra küfre

³⁴⁴ Müzabene satışı: “Ağaç üzerindeki olgunlaşmış taze hurmanın kuru hurma karşılığında satılması” anlamına gelmektedir.

³⁴⁵ Selef satışı: Bedelin peşin ödenmesine rağmen malın daha sonra verilmesi esasına dayanan bir satış usulüdür.

³⁴⁶ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 109.

³⁴⁷ Bakara 2/275: (الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا)

³⁴⁸ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 109.

³⁴⁹ İsra 17/33: (وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا)

dönmesi, evlendikten sonra zina yapması ve masum bir Müslümanı öldürmesidir.”³⁵⁰
Öldürmekte aşırıya gitmek, katilden başkasını öldürmek veya müslu yapmak ya da bir kişiye karşılık bir topluluğu öldürmek ve ya bir miktar da olsa diyet aldıktan veya affettikten sonra bir kişiyi öldürmektir. ³⁵¹

2.3.2.5.2. Namaz ve Zekâtı Terk Edenin Hükümü

Örnek: **“Hürmetli aylar çıkınca, puta tapanları bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayıp hapsedin; her gözetleme yerinde onları bekleyin. Eğer tövbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse yollarını serbest bırakın. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder.”**³⁵²

İbn Fudi ayetteki “yollarını serbest bırakın” ifadesini şöyle tefsir eder: “Onlara müdahale etmeyin, bırakın memlekette diledikleri gibi hareket etsinler. Çünkü artık Müslümanlarla hüküm konusunda eşittirler. Bu ayet namazı terk eden ile zekâtı vermeyenin yollarının serbest bırakılmayacağına delildir.”³⁵³

2.3.2.5.3. Hırsızlığın Haddi (Cezası)

Örnek: **“Erkek hırsız ve kadın hırsızın, yaptıklarından ötürü Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak, ellerini kesin. Allah güçlüdür, hakimdir.”**³⁵⁴

İbn Fudi elin kesilme yerini sağ elin bilekten itibaren olduğunu belirtir. Ona göre Sünnet, bir dinarın dörtte biri veya daha fazlasına karşılık elin kesileceğini açıklamıştır. Eğer ikinci kez hırsızlık yaparsa sol ayağı, ayak bileğinin eklem yerinden kesilir. Yine tekrarlarsa bu sefer sol eli, hırsızlığa devam etmesi durumunda sağ ayağı kesilir. Buna rağmen hırsızlığa devam ederse tazir cezası uygulanır ve tövbe edinceye kadar hapsedilir. Eğer malı varsa hapiste nafakası kendi malından karşılanır. Yoksa beytü’l-maldan karşılanır. Bu da mümkün değilse onun yaşamını sürdürmesi Müslümanların yardımıyla olur. Bu, Malik ve Şafii’nin mezhebine göre. Ahmed ve Ebu Hanife’ye göre önce sağ eli, sonra sol eli kesilir. Üçüncü ve

³⁵⁰ el-Müslim, el-Kasamat ve’l-Muharib ve’l-Kıyas ve’d-Diyat 28, Hadis no: 1676.

³⁵¹ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 2, s. 252.

³⁵² Tevbe 9/5: فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ وَأَقْعُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

³⁵³ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 2, s. 67.

³⁵⁴ Maide 5/38: (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ)

dördüncü hırsızlık için artık herhangi bir yeri kesilmez. Hırsızlık; başkasının malını gizlice almaktır. Elin kesilmesini gerektiren hırsızlık, dinarın dörtte biri veya daha fazlası miktarın saklanılan bir yerden çalmasıdır. Hırsızlık sayılabilmesi için yakalanma tehlikesi sezdiğinde kaçması gerekir. Eğer saklanılmış bir malı gizlice almak için silahla gelmiş ve yakalanma tehlikesine karşılık mal sahibine saldırmayı kast etmişse bu hırsızlık sayılmaz. O kişi muhariptir ve kendisine muharip hükmü uygulanır. Çalınan şeyin zararı konusunda ise yapılması gereken, eğer çalınan mal hâlâ duruyorsa ittifakla sahibine iade edilmesidir. Eğer malı elinden çıkarmışsa ve imkânı varsa elinin kesileceği gün kıymetini öder. Kıymetini ödeyecek imkânı da yoksa tazmin etmesi gerekmez. İster imkânı olsun, ister olmasın her iki durumda da tazmin etmesi gerektiği de söylenmiştir. Eğer çalınan eşya el kestirmeyi gerektirmeyecek bir miktarsa imkânı olsun veya olmasın ittifakla onu tazmin eder. Hırsızlık itiraf veya şahitlerle sabit olur. Eğer dövülmeden veya tehdit edilmeden itiraf etmişse hür veya köle olsun fark etmez eli kesilir. Dövülmüş ve tehdit edilmişse mücerret ikrarıyla eli kesilmez. Eğer ikrarından dönerse üzerinden tazmin düşmez. Ancak eli kesilmez. Eğer efendi, kölesinin bir şahıstan çaldığını ikrar ederve o şahısta bunun üzerine yemin ederse eli kesilmeksizin tazmin gerekir. Eğer sadece köle ikrar eder de davacı da yemin ederse tazmin olmaksızın eli kesilir. Şayet köle ikrar eder, birde şahit bulunur, bununla birlikte iddia eden de yemin ederse hem eli kesilir hem de tazmin gerekir.³⁵⁵

2.3.2.5.4. İftira Haddi (Cezası)

Örnek: “*İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış kimselerdir.*”³⁵⁶

İbn Fudî'ye göre zina isnat etmekten maksat, zina isnadı ile rezil etmek veya nesebini sarıh ya da ima yoluyla inkâr etmektir. Muhsan kelimesi, zina yapmamış iffetli kadın ve erkekler için kullanılır. Sonra zina eden erkeğin cinsel organının, zina eden kadının cinsel organına sürme demirinin sürmeliğe giriş çıkışı gibi girip

³⁵⁵ İbn Fudî, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 238.

³⁵⁶ Nur 24/4: (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ)

çıkıldığını gören dört şahidi getirmezse böyle iddiada bulunanların her birine seksen celde vurulmalıdır. Celde vurulabilmesi için iddia sahibinin mükellef, kendisine iftira atılanın ise Müslüman, hür, bülüğa ermiş, akıllı, iffetli ve zina edebileceği organı var olan bir kimse olması gerekir. Erkek veya kadın olması fark etmemektedir. Meselenin muhsan kadınlar özelinde olması ayetin onlar hakkında nazil olması sebebiyledir. Çünkü genelde kadınlar zina iftirasına uğrarlar. İftira cezası uygulanırken vuruşlar zina cezasına nispetle daha hafif olur. İftira tekrarlandığı takdirde seksen celde vurma cezası tekrarlanmaz.³⁵⁷

2.3.2.5.5. Zina Haddi (Cezası)

Kölenin Haddi (Cezası)

Örnek: “...*Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa, onlara, hür kadınlara edilen azabın yarısı edilir. Cariye ile evlenmedeki bu izin içinizden, günaha girme korkusu olanlaradır...*”³⁵⁸

İbn Fudi bu ayeti şu şekilde tefsir etmektedir: “Eğer cariyeler zina ederlerse, hür muhsan kadınlara uygulanan cezanın yarısı olan elli celde cezası uygulanır. Şafii bu konuda farklı görüş belirtmiştir. Erkek köle buna kıyas edilir. Köleye cezayı devlet başkanı değil kölenin sahibi uygular. Ebu Hanife’ye göre böyle değildir. Had cezası için muhsan olma şartını da koşmaz. Bilakis köleler için recm cezası aslen yoktur. Maddi imkânı olmadığı zaman köle ile evlenme zinaya düşme korkusu taşıyanlar içindir. Ayette geçen “anet” kelimesinin asıl manası meşakkattir. Zinanın meşakkat olarak isimlendirilmesi dünyada had cecasına, ahirette ise azaba sebep olmasındandır.”³⁵⁹

³⁵⁷ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 3, s. 119.

³⁵⁸ Nisa 4/24: (فَإِذَا أَحْصَيْنَ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ)

³⁵⁹ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 176.

Zinaya Şahitlik Yapacaklarda Aranılan Şartlar:

Örnek: “*Kadınlarınızdan zina edenlere, bunu ispat edecek aranızdan dört şahid getirin...*”³⁶⁰

İbn Fudî’ye göre şahitler alışveriş bahsinde de geçtiği üzere Müslüman adil erkeklerden olmalıdır. Bu, mutlak lafzı mukayyete hamletmekle varılmış bir neticedir. Dört şahit zina için şarttır. Adam öldürme ve diğer konularda şahitlerin dört olma şartı yoktur.³⁶¹

2.3.2.5.6. İçkinin Hükümü

Örnek: “*Ey İnananlar! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir, bunlardan kaçının ki saadete eresiniz.*”³⁶²

İbn Fudî’ye göre Allah içki ve kumarın haramlığını bu ayette tekit etmiştir. Şöyle ki, cümle “innema” edatı ile başlamıştır. Allah, içki ile kumarı putperestlerin özelliklerinden olan putlar ve fal oklarıyla beraber zikretmiştir. İkisini de pislik diye isimlendirmiştir ve şeytan işinden saymıştır. Kaçınmayı emretmiş ve o ikisinden uzak durmayı kurtuluşa erme sebepleri arasında zikretmiştir. Sonra dünya ve din cihetinden yol açtığı fesadı takrir etmiştir.³⁶³

Özet olarak: Buraya kadar zikredilenlerden Abdullah b. Fudî’nin Kur’an ayetlerini tefsir etme esnasında fıkhi hükümlere temas etme metodu ortaya çıkmıştır. İbn Fudî, orta yolu tutmuş, bıktırarak şekilde uzatmamıştır. Bununla birlikte ahenkli bir üslupla ve çoğu kere sözlük dönmeye ihtiyaç duyulacak lafızları kullanmaktan kaçınmasıyla farkını hissettirmiştir. Meseleyi kolayca anlaşılır bir şekilde sunmuş, ayetle alakası bulunmayan konuları zikrederek anlaşılması zor bir hale getirmemiştir. Çoğu kere Kur’an’ın lafızlarının zahirlerinin delalet ettiği anlamları belirtmekle yetinmiştir. Burada İbn Fudî’nin dakik anlayışı da gün yüzüne çıkmaktadır. Zira tefsirin alanına girmeyen bazı meseleleri fıkıh kitaplarına havale etmiştir. Meseleleri ele alırken mezhebi taassupta bulunmamış, bilakis bütün görüşleri zikrederek bazı meseleleri anlayabildiği kadarıyla istinbatta bulunmuştur. Ya da bazı fıkhi hükümleri

³⁶⁰ Nisa 4/15: (وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ)

³⁶¹ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 170.

³⁶² Maide 5/90: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)

³⁶³ İbn Fudî, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 252.

açıklamıştır. Bunun misallerini İbn Fudî'nin tefsiri esnasında münferit kaldığı ve şahsi çıkarımlarda bulunduğu konular başlığı altında zikretmiştik.

2.3.3. İbn Fudî'nin Akide Konusunda Metodu

İbn Fudî, bu konuda akide ilimine ve kelam mezheplere yaklaşımlarına yer vermiştir. İbn Fudî önce bu akidenin kısımlerini açıkladıktan sonra Allah'ın sıfatlarından 'Yed', 'Hayat', 'Kürsi', 'Ayn', 'Kelam' sıfatı ve Allah'ın bizim üzerimizde bulunması vs. konularını işlemiştir.

2.3.3.1. Tevhid Konusunda Metodu

2.3.3.1.1. Rububiyyet Tevhidi

Allah'ı, yaratma, sahip olma ve idare etme hususunda bir kabül etmektir.³⁶⁴ İbn Fudî tefsirinde, Fatiha suresinin ilk ayetini işlerken Rububiyyet Tevhidi'nin delalet ettiği manaları belirtmiştir. Bu konuda şöyle söyler: *“Rab kelimesi aslında terbiye anlamındadır. O da, bir şeyi aşama aşama mükemmel hale getirmek demektir. Daha sonra tıpkı “adl” kelimesinde olduğu gibi (o kadar adil ki sanki adaletin kendisi haline geldi anlamında) “rab” ile sıfatlanmıştır. “Rabbuhu” kökünden sıfat olduğu da söylenmiştir. “Fe hüve rabbün” denilir. Rab kelimesi Allah'tan başkası için sadece (izafetle) kayıtlı olarak kullanılabilir.”*³⁶⁵

2.3.3.1.2. Ulûhiyyet Tevhidi

Allah'ın ortak koşulmaksızın sadece kendisine ibadet edilmeyi hak etmesidir.³⁶⁶

Örnek 1: *“Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: "Benden başka tanrı yoktur, Bana kulluk edin" diye vahyetmişsinizdir.”*³⁶⁷

³⁶⁴ Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymin, **el-Kavlü'l-Müfid ala Kitabi't-Tevhid**, İkinci baskı, Daru İbn Cevzi, Suudi Arabistan, 1424, Cilt: 1, s. 11.

³⁶⁵ İbn Fudî, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 8.

³⁶⁶ el-Mansuri, Cilt: 3, s. 380.

³⁶⁷ Enbiya 21/25: (أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُولٍ إِلَّا نُوْحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ)

İbn Fudi'ye göre burada “bana kulluk edin” ifadesinin anlamı ‘Beni bir kabul edin’ demektir. Tahsis edildikten sonra üç kitaptan önce gelen peygamberleri de ta’mim (kapsar) dir da denilmiştir. ³⁶⁸

Örnek 2: “**Tanrınız bir tek tanrıdır. O, merhamet eden, merhametli olandan başka Tanrı yoktur.**” ³⁶⁹

İbn Fudi bu ayeti şu şekilde tefsir eder: “İbadet edilmeyi sadece o hak eder. “ilahikum” mübtedadır. Haberi ise “ilahun vahidun” dur. Manası; zatında, sıfatlarında bir dengi, fiillerinde ise ortağı yoktur demektir. Bu vahdaniyeti takrirdir. “la ilahe illa hu” ifadesi ilah yoktur derken uluhiyyeti onun gayrisından nefyeder. Rahman ve rahim hüve zamirinden bedel veya mubteda olan “ilahikum” un ikinci haberidir. Ya da mahzuf bir mübtedanın haberi de olabilir. Buda vahdaniyete hüccet gibi olur. Çünkü Allah nimetlerin asılları ve füruu olmak üzere bütün nimetlerin mevlası olunca onun dışında kalanlar ya nimetin kendisidirler veya kendine nimet verilenlerdir. Dolayısıyla Allah’tan başka ibadet edilmeyi hak eden yoktur.”³⁷⁰

2.3.3.1.3. İsim ve Sıfatların Tevhidi

Allah’ın kendisi için ispat ettiği veya Peygamber’in Allah’a nispet ettiği sıfatları benzetme ve keyfiyet vermeye gitmeksizin ispat ve nispet etmektir. Aynı şekilde Allah’ın kendisinden, Peygamber’in de Allah’tan nefyettiklerini tahrif ve tadile gitmeksizin nefyetmektir.

Örnek: “...**O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, işitendir, görendir.**” ³⁷¹

Bununla birlikte nasların lafızlarının manalarına ve delalet ettikleri şeylere iman etmek gerekir. ³⁷²

³⁶⁸ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 3, s. 68.

³⁶⁹ Bakara 2/163: (وَالْهَيْكُلُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ)

³⁷⁰ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 61.

³⁷¹ Şura 42/11: (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ)

³⁷² Mani Hammad el-Cüheni, *el-Mevsuatü’l-Müeyyessa fi’l-Edyan ve’l-Mazahib ve’l-Ahzabi’l-Muasıra*, Nedvetü’l-Alemiyye li Şebabi’l-İslamiyye, Dördüncü baskı, Daru’l-Nedve, Almanya, 1420, Cilt: 1, s. 37.

2.3.3.1.4. Allah'ın İsimleri³⁷³

İbn Fudi, tefsirinde Allah'ın isimlerinin tevkîfî olduğunu söyler.

Örnek: *“En güzel isimler Allah'ındır, O'na o isimlerle dua edin, O'nun isimleri konusunda eğriliğe sapanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını göreceklerdir.”*³⁷⁴

İbn Fudi'ye göre hadiste varid olduğu üzere Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Hüsna kelimesi 'ahsen'in müennesidir. Çünkü manaların en güzellerine delalet etmektedir. Yine burada ismin müsemmanın gayrısı olduğuna işaret vardır. Çünkü esma cemidir, fakat Allah tektir. İsim, kendisiyle isimlendirilen şeye delalet eden lafızdır ki müsemmasından başka bir şeydir. O halde burada esmadan maksat lafızladır. Kendisine isim denilen kaim bir sıfat olduğu da söylenmiştir. *‘Adı dünyanın uzak yerlerine yayıldı’* denildiğinde adı ile kast edilen güzel sıfatlarıdır. *“O'na o isimlerle dua edin”* demek, O'nu kendisinin veya peygamberinin andığı bu isimlerle anın anlamına gelir. Buna göre Allah'ın isimleri ıstılahi değil tevkîfidir. Cevad (cömert) diye isimlendirilir ancak sahit (cömert) diye isimlendirilmez. Âlim denilir fakat akıl denilmez. Bazı isimleri Kur'an ile bazıları da hadislerle sabit olmuştur. Konuyu bu şekilde kabul etmek gerekir. Ya da *“O'na o isimlerle dua edin”* sözünden maksat şu olabilir: O isimlerle ondan bir şey isteyin ve deyin ki Ya Rahim, Ya Rahman, Ya Rezzak bizi rızıklandır, Ya Hadi bizi hidayette sabit kıl. Bu isimlerle dua etmenin şartları vardır. Dua eden kimsenin kendisiyle dua ettiği bu isimlerin anlamlarını bilmesi gerekir. Kalbinde kendisine dua edilenin azametini hissetmelidir. Tazimle birlikte duasında niyetini halis tutmalıdır. İcabet edileceğine inanarak istediği şey hakkında azimli davranmalıdır. Allah'ın rububiyetini, kendisinin de kulluğunu itiraf etmelidir. *“Eğriliğe sapanları bırakın”* yani haktan sapanları terk edin. *“O'nun isimleri konusunda”* kaba Arapların ey ebu'l-mekarim demeleri gibi veya buna benzer şeyleri vehmettiren, hakkında nas bulunmayan lafızlarla isimlendirme hususunda haktan sapanları bırakın. *“Onlar yaptıklarının cezasını göreceklerdir”* yani onlar haktan sapmışlardır.³⁷⁵

³⁷³ Ebu'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye, **Kitabu's-Safediyye**, İkinci baskı, Mektebetü İbn Teymiyye, Mısır, 1406, Cilt: 2, s. 85.

³⁷⁴ Araf 7/180: (وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِقُونَ فِي الْأَسْمَاءِ سَبًّا مَّا كَانُوا يَفْعَلُونَ)

³⁷⁵ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 39.

Sıfatlar:

Mükellef bir kimsenin Allah'ın kendisine nispet etmediği şeyleri Allah'a nispet etmemesi gerekir. Yine sadece Allah'ın kendisinden veya Peygamber'in Allah'tan nefyettiği şeyleri nefyetmesi gerekir.³⁷⁶ Ümmetin selefının ve imamlarının yolu, Allah'ın kendisi için ispat ettiği sıfatları keyfiyete ve temsile gitmeksizin, tahrif ve tadil etmeksizin ispat etmektir.³⁷⁷

İbn Fudi'nin bu konudaki metodu şu şekildedir:

Allah'ın Sıfatları Hususunda Selefin Yolunu Tutma

Hayat Sıfatı:

Örnek: “*Allah, O'ndan başka tanrı olmayan diri, her an yaratıklarını gözetip durandır...*”³⁷⁸

İbn Fudi bu ayeti şu şekilde yorumlar: “*O ulûhiyet ve rububiyet sıfatlarının tamamıyla vasıflanması sahih olan daim bakidir.*”³⁷⁹

Kelam Sıfatı:

Örnek: “*...Allah, Musa'ya hitap etmişti...*”³⁸⁰

İbn Fudi Allah'ın Musa ile vasıtasız olarak konuştuğunu belirtir. Bu vahiy vahiy mertebelerin en yükseğidir. Aksi bir vehmi engellemek için mastar ile tekit etmiştir.³⁸¹

Bazı Sıfatların Tevili

Örnek: “*Ancak, yüce ve cömert olan Rabbinin vechi bakidir.*”³⁸²

İbn Fudi'ye göre Allah'ın vehyinden kasıt, zatıdır.³⁸³

Örnek: “*...Onun vechinden başka her şey yok olacaktır...*”³⁸⁴

³⁷⁶ Mani Hammad el-Cüheni, Cilt: 1, s. 37.

³⁷⁷ Ebu'l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim b. Teymiyye, **Kitabu's-Safediyye**, İkinci baskı, Mektebetü İbn Teymiyye, **Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakdi Kelami's-Şia ve'l-Kaderiyye**, Birinci baskı, Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, 1406/1986, Cilt: 2, s. 488.

³⁷⁸ Bakara 2/255: (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ)

³⁷⁹ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 102.

³⁸⁰ Nisa 4/164: (وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا)

³⁸¹ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 220.

³⁸² Rahman, 55/27: (وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ)

³⁸³ İbn Fudi, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 4, s. 163.

³⁸⁴ Kasas 28/88: (كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ)

Bu ayetteki vecih lafzından kast edilen mana yine zattır.³⁸⁵

Ayn (Göz)

Örnek: “...*nezaretimiz altında (Gözümüzün önünde), sana bildirdiğimiz gibi gemiyi yap...*”³⁸⁶

İbn Fudi burada göz nispetini bizim korumamız altında şeklinde tevil eder. Allah, muhafaza etmeyi onun bir aleti olan göz ile mecazen tabir etmiştir. Gözler diyerek cemi olarak zikretmesinin sebebi muhafazasının ve yardımının mübalağasını belirtmektir.³⁸⁷

Fevkıyyet

Örnek: “*O, kullarının üstünde yegâne tasarruf sahibidir...*”³⁸⁸

İbn Fudi’ye göre ayetin bu anlatımı Allah’ın yüceliğinin ve kullar üzerindeki yegâne tasarrufunun bir tasviridir. Mezkûr ifadenin takriri şöyledir: Uluvv ve tasarrufunun nüfuzu hususunda tektir. Hayr olsun şer olsun bütün her şey onun tasarrufuna racidir.³⁸⁹

Kürsi

Örnek 1: “*Onlar, bulut gölgeleri içinde, Allah’ın azabının ve meleklerin tepelerine inip (gelip) işin bitmesini mi bekliyorlar? Bütün işler Allah’a dönecektir.*”³⁹⁰

Ayette ifade edilen Allah’ın gelmesinin manası İbn Fudi’ye göre azabıyla gelmesidir. Azabı kelimesi, önceki ayette geçen “*O Azizdir Hâkimdir*” sözüne delalet ettiği için hazfedilmiştir. Ya da muzaafı hazfedilmiş de denilebilir. Buna göre anlam onun azabının gelmesi şeklinde olur.³⁹¹

³⁸⁵ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 3, s. 200.

³⁸⁶ Hud 11/37: (وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا)

³⁸⁷ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 2, s. 135.

³⁸⁸ En’am 6/18: (وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ)

³⁸⁹ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 268.

³⁹⁰ Bakara 2/210: (هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ)

³⁹¹ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 80.

Örnek 2: “Onlar kendilerine meleklerin gelmesini mi, yoksa Rabbinin gelmesini mi yahut Rablerinden bir takım mucizelerin gelmesini mi bekliyorlar?”³⁹²

Rabbinin gelmesi azap emrinin gelmesi anlamındadır. Ayette geçenler kıyamet günü için söylenmiştir.³⁹³

Yed (El)

Örnek: “*Hükümrânlık elinde olan Allah yücedir...*”³⁹⁴ “Allah: “*Ey İblis, ellerimle (kudretimle) yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir? Dedi*”³⁹⁵

İbn Fudi “el”in mülkle birlikte zikredilmesinin Allah’ın her şeyden müstağni olduğunu ve her şeyin Allah’a muhtaç olduğunun temsili bir anlatımı olduğunu söyler.³⁹⁶ Aynı şekilde Sad suresinde geçen kullanım da bu şekildedir. Temsil ve tasvirdir. “El”in iki olarak zikredilmesi kemale ve itinaya delalet etmek içindir.³⁹⁷

Meci (Geliş)

Örnek: “*Melekler sıra sıra dizilip, Rabbin (in buyruğu) gelince.*”³⁹⁸

Melekler mertebe ve konumlarına göre saf tutarlar. Bu tertip ve duruş Allah’ın kudretinin eserlerinin zuhuru, iradesinin mücrimlerden intikam almaya yönelmesinin temsili bir anlatımıdır. Tahayyüli bir istiare ile sanki askerlerinin hazır bulunmasıyla yetinmemiş bizzat kendisi cezalarını vermiştir.³⁹⁹

2.3.3.2. Değişik Fırkalara Yaklaşım

Abdullah b. Fudi Hariciler, Mutezile ve Mürcie olmak üzere bazı kelami fırkaların itikadi esaslarını tenkit ederek reddetmiştir. Kendisi Eş’ari ekole mesuptur.

³⁹² En’am 6/158: (هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ)

³⁹³ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 1, s. 305.

³⁹⁴ Mülk 67/1: (تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ)

³⁹⁵ Sad 38/75: (قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي)

³⁹⁶ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 4, s. 212.

³⁹⁷ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 4, s. 33.

³⁹⁸ Fecr 89/22: (وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا)

³⁹⁹ İbn Fudi, *Ziyâü’t-Te’vil*, Cilt: 4, s. 278.

2.3.3.2.1. Haricilere Yaklaşımı

Hariciler, Hz Ali'ye karşı çıkanlara ve onların inançlarını kabul edenleri içine alan bir isimdir. En önemli esasları büyük günah işleyenleri tekfir etmeleri ve imamet konusudur.⁴⁰⁰

İbn Hacer'in dediğine göre Hariciler ismi Hz. Ali'nin emrine itaatsizlik ederek ona isyan edenleri içine alan grubun ismidir. Onlar gibi inanan herkes bu ismin altına girer.

İbn Fudi'nin kalam ilmine ve âlimlerine bakışı, benimsediği anlayışa paralel biçimde, özgün nitelikler barındırır.

Örnek: “*Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar.*”⁴⁰¹

İbn Fudi *Gayetü'l-Emani* isimli eserden şöyle nakleder: “*Bu ayet şirk koşanların bağışlanmayacağı ve bunun dışındaki bütün günahların Allah'ın dilediği kimseden bağışlanabileceğini açık bir şekilde belirtmektedir. Başka ayetler ve mütevatir hadisler bu manayı destekler. Kim ikincisini tövbe ile kayıtlarsa kelamı tahrif etmiş olur.*” *el-Cevahiru'l-Hısan*⁴⁰² isimli eserde ise şöyle söylenmektedir: “*Bu ayet vad ve vaide delalet eden ayetlerle tearuz eden ayetler arasında hüküm veren bir ayettir. Bu konuda özetle şöyle söylenebilir: İnsanlar dört kısımdır. Kâfirdir ve küfrü üzere ölmüştür. Bunların ebedi cehennemlik olduklarına dair icma bulunmaktadır. Veya güzel bir mümindir. Hiç günah işlememiş ve bu hal üzere ölmüştür. Bunlarına cennete gireceklerine dair icma bulunmaktadır. Ya da günah işlemiştir ancak tevbe ederek ölmüştür. Ehlisünnetin cumhuruna ve kelamcılardan meşietini kabul edenlere göre bunlarda cennetliktir. Veyahut tövbe etmeden ölmüş bir günahkârdır. İhtilaf durumu böyle kişiler hakkındadır. Ehlisünnete göre böyle kimselerin durumu Allah'ın meşietine kalmıştır. Dilerse bağışlar dilerse azap eder. Mutezile'ye göre eğer büyük günah işlemişse cehennemliktir. Haricilere göre ise mutlak anlamda ebedi cehennemliktir. Çünkü onlara göre günahın büyüğü küçüğü*

⁴⁰⁰ Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed Temimi Abdülkahir el-Bağdadi, **el-Fark beyne'l-fırak ve beyânü'l-fırakati'n-naciye minhüm**, İkinci baskı, Daru'l-Afakı'l-Cedid, Beyrut, 1977, s. 97; Muhammed Ebu Zehra, **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslâmiyye**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, b.t.y., s. 65.

⁴⁰¹ Nisa 4/48: (إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ)

⁴⁰² es-Sealebi, Cilt: 2, s. 247.

yoktur. Bütün günahlar kişiyi imandan çıkarır. Mürcie iman sahibi herkesin cennete gireceğini savunur. Onlara göre günah imana zarar vermez. Ayet tartışma konusu olan mesele hakkında kesin yargı bildirmektedir. ‘Kendisine şirk koşulmasını affetmez’ ifadesi üzerine icma edilmiş olan hükmü belirtir. ‘Bunun dışındakileri bağışlar’ sözü Mutezile ve Haricilere reddiyedir. Dilediği kimseyi ibaresi de şirkin dışında kalanları beyan etmesinden dolayı Mürcie’ye reddiyedir. Zira şirkin dışında başka bir günah işlemiş olan kimselerin tamamını değil bir kısmını ifade eder. Hâlbuki Mürcie bu anlamın tersini düşünmektedir. Onlara göre bütün müminler bağışlanmıştır.”⁴⁰³

2.3.3.2.2. Filozoflara Yaklaşımı

Örnek 1: “...**Gaybın anahtarları O’nun katındadır, onları ancak O bilir...**”⁴⁰⁴

İbn Fudi’ye göre bu ayet gaybı bildiğini iddia eden müneccimleri ve Allah’ın cüziyatı bilmeyeceğini iddia eden filozofları reddetmektedir.⁴⁰⁵

Örnek 2: “**Onlar diri olmayan cansız varlıklardır! Ne zaman dirileceklerinin de şuuruna varamazlar**”⁴⁰⁶

İbn Fudi’ye göre bu ayette Allah’ın hayatı var ettiğine ve kendisine ibadet edenden beri olduğunu ilan etmek üzere, kıyamet gününde tüm yaratılanları diriltileceğine delil vardır.⁴⁰⁷

2.3.3.2.3. Mutezile’ye Yaklaşımı

Mutezile, İslâm tarihinde ortaya çıkan ve İslâm akidesini savunmak için akli kaideler tespit eden ilk kelam ekolüne verilen isimdir.⁴⁰⁸ En önemli esasları

⁴⁰³ İbn Fudi, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 1, s. 186.

⁴⁰⁴ En’am, 6/59

⁴⁰⁵ İbn Fudi, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 1, s. 277

⁴⁰⁶ Nahl 16/21: (أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ)

⁴⁰⁷ İbn Fudi, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 2, s. 222.

⁴⁰⁸ Abdulhamid İrfan, **Dirasat fi’l-Firak ve’l-Akaidi’l-İslamiyye**, Matbaatü İrşad, Bağdat, 1967, s.103.

şunlardır: Tevhid, Adalet, Vad ve Vaid, el-Menzile beyne'l-Menzileteyn, Emri bi'l-Maruf ve Nehyi an'il Munker.⁴⁰⁹

Örnek 1: ***“Eğer biz onlara melekleri indirseydik, ölümler de onlarla konuşsaydı ve her şeyi toplayıp karşılarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de inanacak değillerdi; fakat çokları bunu bilmezler”***⁴¹⁰

İbn Fudi bu ayeti şu şekilde tefsir eder: “Allah’ın iman etmesini dilediği kimseler müstesnadır. Onlar iman ederler. Genel durumdan müstesnadırlar. Yani Allah’ın dilemesi halinde kişi iman sahibi olabilir. Bu, ‘Allah bütün kâfirlerin imanını irade etmiştir’ diyen Mutezile’nin aleyhine açık bir hüccettir. Ayette kötülüğün akliliğine dair bir delil yoktur. Aynı şekilde mutlak anlamda taklidin batıl olduğuna dair de delil yoktur. Allah kötülüğü emretmediği gibi irade de etmez. Bir şeyin kötü olması kendiliğinden değil, Allah’ın onun kötü olmasını hükmetmesindendir.”⁴¹¹

İbn Fudi Mutezile’nin Allah’ın bütün eşyayı ihata edişini(anlamak) inkâr etmesini reddetmiştir.

Örnek 2: ***“Fakat Allah sana indirdiğine şahidlik eder, onu bilerek indirmiştir, melekler de şahidlik ederler. Şahid olarak Allah yeter.”***⁴¹²

Yani onu tam bir ilim ve kâmil bir hikmetle indirmiştir. Bu ayet ‘Allah’ın ilim sıfatı vardır’ diyen Ehl-i Sünnet’in lehine, ‘Allah ilimsiz bilir’ diyen Mutezile’nin ise aleyhine delildir.⁴¹³

2.3.3.2.4. Cebriyye’ye Yaklaşımı

Halis Cebriyye, kula hiçbir şekilde fiil ve kudret nispet etmeyen topluluktur.⁴¹⁴ İbn Fudi meşiet konusunda Cebriyye’yi reddetmiştir.

⁴⁰⁹ Ahmed Şevki, İbrahim el-Umreci, **el-Mu’tezile fi Bağdad ve Eseruhum fi’l-Hayati’l-Fikriyye ve’s-Siyasiyye**, Birinci baskı, Matbaatü Madbuli, Kahira, 2000, s. 3.

⁴¹⁰ En’am 6/111: وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قَبْلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ يَجْهَلُونَ

⁴¹¹ İbn Fudi, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 1, s. 292.

⁴¹² Nisa 4/166.

⁴¹³ İbn Fudi, **Ziyâü’t-Te’vil**, Cilt: 1, s. 220.

⁴¹⁴ Ebu’l-Feth Taceddin Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristani, **el-Milel ve’n-Nihal**, Müessesetü’l-Hubla, b.y.y., b.t.y., Cilt: 1, s. 85; Ebu Zehra, **Tarihu’l-Mezahib**, s. 115.

Örnek: “*And olsun ki, her ümmete: "Allah'a kulluk edin, azdırcılardan kaçının" diyen peygamber göndermişsizdir.*”⁴¹⁵

İbn Fudi der ki: Tağutlar putlardır. Bu ise Cebriyye'nin iddiasının fâsıt olduğuna dair kesin delildir. Eğer Allah'ın iradesi, şirki ve günahları kötölemeyi ortadan kaldırıyor olsaydı peygamberler göndermezdi.⁴¹⁶

2.3.3.2.5. Sufilere Yaklaşımı

Tasavvuf, nefsin terbiye edilmesi ve onu şeri vesilelere tabi olmaksızın keşif ve müşahede ile marifetullaha ulaştırma gayesiyle yükseltmektir.⁴¹⁷

İbn Fudi –kendisinden bahsederken zikrettiği gibi- bir Kadiri'dir.⁴¹⁸ Ancak Kadiri olmasıyla birlikte sufi tarikatının her yorumuna tabi olmaz.

Kadiriyye ya da Kadirilik, sünniliğin Hanbeli mezhebine mensup Abdülkadir Geylani (ö.561) tarafından 12. Yüzyılın başlarında kurulan ve silsilesini Ali b. Ebu Talib'e dayandıran sufi/tasavvufi yoldur.⁴¹⁹

İbn Fudi bazı sufilerin velayetin nübüvvetten ve velinin nebiden daha faziletli olduğu söylemlerini reddederek velinin nebiye tabi olduğunu ve dinin hükümlerini ondan aldığını belirtir.⁴²⁰ İbn Fudi sufilerin velayetin nübüvvetten üstün olduğu iddialarını reddetmiştir. Ona göre veli nebiden üstün değildir. Bilakis veli dinin hükümlerini nebiden alarak ona tabi olur.

Örnek: “*Çevrenizdeki Bedeviler içinde ikiyüzlüler ve Medine'liler içinde de ikiyüzlülükte direnenler vardır. Onları siz değil, ancak Biz biliriz...*”⁴²¹

« Onları siz bilmezsiniz » hitabı' Hz. Peygamber'e yöneliktir. Yani mükemmel zekân ve dosdoğru ferasetinle birlikte onları töhmet yerinde

⁴¹⁵ Nahl 16/36: (وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ۖ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ ۚ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ)

⁴¹⁶ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 2, s. 225.

⁴¹⁷ Mani Hammad el-Cüheni, Cilt: 1, s. 249.

⁴¹⁸ İbn Fudi, *Sebilü'n-Necat*, s. 4.

⁴¹⁹ Mani Hammad el-Cüheni, Cilt: 1, s. 258.

⁴²⁰ İbn Fudi, *Ziyâü't-Te'vil*, Cilt: 1, s. 277.

⁴²¹ Tevbe 9/101: (وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ)

korumasından dolayı Allah peygamberine bu şekilde hitap etmiştir.⁴²²Bu gayba dair olan şeylerin keşifle bilinebileceğini iddia edenlere karşı bir reddiyedir.

⁴²² İbn Fudî, **Ziyâü't-Te'vil**, Cilt: 1, s. 95.

SONUÇ

Eskiden Afrika'nın Batı'sında ilim yayılmamıştı. O vakitte kütüphanelerin zayıflığı, âlimlerin azlığı ve ilme rağbetin olmamasına rağmen Abdullah b. Fudi ilim tahsil ettikten sonra Afrika'nın Batı'sında İslâmi davetin yayılmasında aktif rol oynamıştır. Ona ait birçok eserin bulunması bunun en büyük şahididir. *Ziyâü't-Te'vil fi Meani't-Tenzil* isimli tefsiri ona ait eserlerdendir. Bu eseri sağlam bir donanımla gayret ederek meydana getirmiştir. İbn Fudi'nin tefsiri, rivayetleri toplayan ve Buhari, Müslim, Tirmizi vb. Sahih hadislere dayanan muhtasar bir tefsir olarak kabul edilmektedir. Bu sahih rivayetleri çoğu kitabında geçmektedir. Tefsirini yazarken mütevatir kıraatlere önem verdiği, bununla birlikte esbabı nüzul, hurufu mukattaa, nasih ve mensuh konularına geniş yer vermediği görülmektedir. İbn Fudi, kıssa ve israiliyata dayanan rivayetleri kitap ve sünnet ışığında zikretmiştir. Kim Kur'an-ı tefsir etmek istiyorsa, sonraki gelen âlimlerin, selefîn müfessirlerinden aktardıklarını bilmesi, muhkem ayetlerin tefsiri hususunda onların metodunu takip etmesi gerekir. Aynı şekilde ulumu'l-Kur'an ve mevzuları gibi tefsir için zorunlu olan alanlara vakıf olmalıdır. İşte o zaman rivayet tefsiri yapabilir.

Dirayet cihetine gelince, İbn Fudi ayetlerin tefsiriyle yetinmemiş, bilakis ayetlerden faydalı ve eğitici sonuçlar çıkarmıştır. Kalplerin ıslahına yoğunlaşmıştır. Daha sonra İbn Fudi tefsirinde nahiv, sarf ve belagat gibi Arap dili ilimlerine de önem vermiştir. Bundan dolayı ayetleri sorunsuz tefsir edebilmiştir. Tefsiri, dört imamın fikhını delilleriyle birlikte içermektedir. Müellif, Maliki mezhebine mensup olmasına rağmen mezhebinin mutaassıbı değildir. Arap dili konusunda uzman olmayan birisinin Kur'an-ı rey ile tefsir etmesi doğru değildir. Müfessirin İslâm kültürüne, içinde yaşadığı asrın gereksinimlerine vakıf olması gerekir. Aynı şekilde fakih olmalı ve bütün fıkhi mezhepleri bilmelidir. Tefsiri esnasında kendi mezhebine taassup göstermemesi son derece önemli bir meziyettir.

Tefsiri esnasında sahih akideyi müdafaa edip Mutezile ve Hariciye gibi kelami fırkalara reddiyelerde bulunmuştur. Felsefî ve gerektiği yerde sufi akımları da reddettiği olmuştur. Kendisi tasavvuf ekollerinden birisi olan Kadiri tarikatına mensup olmakla birlikte tarikatının mutaassıbı olmamıştır. Bir insanın Kur'an-ı nefsinin hevası ile tefsir etmekten kaçınması gerekir. Zira Kur'an'ı nefsin hevası ile

tefsir etmek selefin metoduna ters olan felsefi görüşleri ve fasit akideleri tefsire sokmaktır. Çünkü akide ne ziyadeleşir, ne de noksanlaşır.

İbn Fudi'nin tefsirinde birçok tefsir ve lügat kaynaklarına işaret ettiğini unutmamak gerekir. Bu kaynakların bir kısmı mahtut (basılmamış yazma eser), bir kısmı ise matbûdur. İbn Fudi Kur'an'ı Kerim'in lafızlarının tefsiri hususunda kolay ibareler kullanmasıyla temeyyüz etmiştir. Yine tefsirinden onun içtihat ehli olduğu ve mezhebinin mücerred mukallidi olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde tefsirinde selefin metoduna muvafakat ettiği ve birçok malumatı asli kaynaklarından nakletmeye özen gösterdiği görülmektedir. Sonuç olarak rivayetle tefsire riayet etmiştir. Bu da her müfessirin bilmeye özen göstermesi gereken bir durumdur.

Netice itibarıyla İbn Fudi, Nijerya'da zor şartlarda yetişmiş çok önemli bir müfessirdir. Biz, onun tefsirini bir yüksek lisans tezi bağlamında sınırlı olarak ele aldık. Fakat eseri her yönden tam olarak tanıtip ortaya koyduğumuzu söyleyemeyiz. Bu nedenle İbn Fudi'nin tefsiri üzerine daha kapamlı bir doktora tezi yapılmasını öneririz.

KAYNAKÇA

Abdullah b. Fudi, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Osman b. Fudi b. Osman b. Salih. **İzâ'ü'n Nüsuh fimen Ehaze min'eş Şüyuh**, Mektebetü Nurla, Zaraya, Nijerya, 1377,1958.

Abdullah b. Fudi. **Lemu'l-Berk fi ma Teşabehe mine'l-Firak**, (thk: Ebu Bekir Abdulmelik), Şeriketü's-Siava ve't-Tıba, Sokoto Matbaası, Nijerya, Birinci Baskı 2013.

Abdullah b. Fudi. **Sebilü'n-Necat**, b.t.y., b.y.y.

Abdullah b. Fudi. **Tezyînü'l-Varakât bi Cem'i ma li mine'l-Ebyât**, Matbaatü'l-Meşhedi'l-Hüseyni, Kahire, 1961.

Abdullah b. Fudi. **Ziyâü't-Te'vil fi Mea'ni't-Tenzil**, Camiatü'l-Ezheri's-Şerif, Mısır, 1380/1961.

Abdullah Cüdey, Abdullah b. Yusuf b. İsa b. Yakub el-Yakubi. **el-Mukaddimetü'l-Esasiyye fi Ulumi'l-Kur'an**, Birinci baskı, Merkezü'l-Buhusi'l-İslamiyye, Liyadar Bertaniya, 1422/2001.

Abdurrahman b. Nasır, b. Abdullah, b. Nasır b. Hamd Ebu Abdullah. **Kavaidü'l-Hassan**, Birinci baskı, Maktabatü'r-Rüşd, Riyad, 1420/1999.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani. **el-Müsned**, Müessesetü'r-Risalat, b.y.y, 2004/1424.

Al Jazeera, “**Nijerya ve iki hikâyesi**”, 13.09.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/nijerya-ve-iki-hilafetin-hikayesi> (05.04.2019).

Aziz, Sa'd Ebu Aziz. **El-İsrailiyat ve'l-Mevdûât**, Al-Urbatu Li Dirasat Ve'l-Buhus, 1900.

Bellü, Muhammed. **İnfaku'l-Meysur**, (Tahk: Behice eş-Şazeli), Mahedü'd Dırasati'l-Afrikiyya, Ribat, 1996.

Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed. **Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl**, Beyrut, 1998.

Cerrahoğlu, İsmail. **Tefsir Usulü**, Ankara, 1993.

Cüdey', Abdullah el-Cüdey'. **el-Mukaddimetü'l-Esasiyye fi Ulumi'l-Kur'an**, El-Cüdey' li'l-Buhusi ve'l-İstişarat, İkinci Baskı, 2004.

Dumlu, Ömer. **İbn Teymiyye'nin et-Tefsiru'l-Kebir İsimli Eseri Üzerine**, İzmir, 1995.

Ebu Bekr Dî Ömer. **Menhecü'l-Edebi'l-İslami'l-Hadis fi Ş'iri's-Şeyh Abdullah bin Fudi**, (Yüksek Lisans Tezi), el-Cezira Ünivertesi, Sudan, 2017.

Ebu Şeybe, Muhammed b. Muhammed b. Suveylim. **el-İsrailiyyât ve'l-Mevdûât**, Dördüncü baskı, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1408.

Ebu Zehra, Muhammed. **Usulü'l-Fıkh**, İstanbul 2005.

Ebu Zehra, Muhammed. **Tarihu'l-Mezahibi'l-İslâmiyye**, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, b.t.y.

Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani. **es-Sünen**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, b.t.y.

ed-Dehlevi, Ahmed b. Abdurrahim Şah Veliyyullah. **El-Fevzü'l-Kebir Fi Usulu't-Tefsir**, İkinci baskı, Daru's-Safva, Kahire, 1986.

el-Bağdadi, Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed Temimi Abdülkahir. **el-Fark beyne'l-fırak ve beyânü'l-fırkatî'n-naciye minhum**, İkinci baskı, Daru'l-Afaki'l-Cedid, Beyrut, 1977.

el-Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud. **Tefsiru'l-Begavi**, Beyrut, 1417/1997.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî. **el-Camiu's-Sahih**, Birinci baskı, Daru't-Tavku'n-Necat, b.y.y, 1422.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî, **Kitabu Halkı Ef'ali'l-Ibad**, Daru'l-Marife, Riyad, b.y.t, b.t.y.

el-Cazimi Ebu Abdullah Ahmed b. Ömer b. Musaid. **Şerhu Nazmi'l-Varakat**, Daru'l-Beyruti, b.t.y,

el-Feyyumi, Ebu Abbas Ahmed b. Muhammed el-Makri. **el-Misbahu'l-Münir**, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1990.

el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebu Tâhir Muhammed b. Yakub. **el-Kamusu'l-Muhit**, Sekizinci baskı, Müessesü'r-Risale, Beyrut, 1422/2005.

el-Haşîmi, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa. **Cevahiru'l-Belaga fi el-Meani ve'l-Beyan ve'l-Bedi'**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, b.t.y.

el-Kalayini, Mustafa b. Muhammed Salim. **Câmi'u'd-Dürûsi'l-Arabiyye**, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1414/1993.

el-Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. **el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an**, Kahira, 1384/1964.

el-Mansuri, Mustafa Hayri Hısni. **el-Muktataf Min Uyuni't-Tefasir**, b.y.y., b.t.y.

el-Müslim, Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîsâburî. **el-Camiu's-Sahih**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1424.

el-Useymin, Muhammed b. Salih b. Muhammed. **el-Kavlü'l-Müfid ala Kitabi't-Tevhid**, İkinci baskı, Daru İbn Cevzi, Suudi Arabistan, 1424.

el-Zerkani, Muhammed Abdulazim. **Menahilü'l-İrfan**, Üçüncü baskı, Matbaatü İsa Albani el-Habli, b.t.y.

en-Nevevi, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref b. el-Mürî. **el-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb**, Daru'l-Fikr, b.y.y., b.t.y.

en-Nevevi, Ebû Zekeriya Yahya b. Şeref b. el-Mürî. **Şerhu Müslim**, Kitabu'l-İmara, Babu Lâ Tezâlû Taifetün min Ümmeti, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1392.

er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım Huseyn bin Muhammed. **El-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an**, Beyrut 1412.

er-Rumi, Fahd b. Abdurrahman b. Süleyman. **Dirasât fi Ulumi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Onikinci baskı, b.y.y., 1424.

eş-Şaffî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas. **er-Risale**, el-Mektebetü'l-Celiy, Mısır, 1940.

es-Sealebi, Ebu Zayd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf. **el-Cevahiru'l-Hısan fi Tefsiri'l-Kur'an**, Birinci baskı, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, 1418.

eş-Şehristani, Ebu'l-Feth Taceddin Muhammed b. Abdülkerim. **el-Milel ve'n-Nihal**, Müessesetü'l-Hubla, b.y.y., b.t.y.

es-Suyuti, Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed. **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, Heyetü'l-Mısriyyeti'l-Amme, b.y.y., 1394/1974.

es-Suyuti, Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed. **Lübabü'n-Nukul fi Esbabi'n-Nüzul**, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, b.t.y.

et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. **Cami'u'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an**, Birinci baskı, Daru'l-Fikir, Müessesetü'r-Risalat, 1420/2000.

et-Tirmizi, Muhammed b. İsa. **es-Sünen**, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, b.t.y.

Fazl Abbas. **el-Belagatü ve Fünunuha ve Efnanuna ve İlmü'l-Beyan ve'l- Bedi'**, b.y.y., b.t.y.

Halid b. Osman es-Sebt. **Kitabu'l-Muhtasar fi Kavâidi't-Tefsir**, Birinci baskı, Daru İbn Affan, Kahire, 1421.

Hamid Avni. **el-Minhacü'l-Vadi' li'l-Balaga, İlmü Badi'**, Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, b.y.y., b.t.y.

Hibatullah b. Abdirrahman b. İbrahim. **Nasihu'l-Kur'ani'l-Azizi ve Mensuhihi**, (Tahk: dr. Hatem Salih ed-Damin), Müessesetü'r Risale, Beyrut, Üçüncü Baskı, 1405.

İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdürrahmân b. Temmâm el-Endelüsî. **el-Muharraruu'l-Veciz Fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz**, Birinci baskı, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422.

İbn Batuta, Ebu Hasen Ali b. Halef b. Abdulmelik. **Şerhu Sahihi'l-Buhari**, İkinci baskı, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Riyad, 1971.

İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Havasati. **el-Medhal li Diraseti'l-Kurani'l-Kerim**, İkinci baskı, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1423/2003.

İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman b. Havasati. **Müsnedü İbn Ebi Şeybe**, Birinci baskı, Daru'l-Vatan, Riyad, 1997.

İbn Ferhûn el-Mâliki. **Dîbâcü'l-Mezheb fi Ma'rifati'l-Ulemai'l-Mezheb**, Daru't-Türas, Kâhire, 2011.

İbn Hacer Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. **Fethü'l-Bari bi-Şerhi Sahihi'l-Buhari**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. **Te'vilü Müşkili'l-Kur'an** (thk. es-Seyyid Ahmed Sakr), Kahire, 1393/1973.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. **Kitabu's-Safediyye**, İkinci baskı, Mektebetü İbn Teymiyye, Mısır, 1406.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. **Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakdi Kelami's-Şia ve'l-Kaderiyye**, Birinci baskı, Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, 1406/1986.

İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim (ö.728/1328). **et-Tefsirü'l-kebir**, Beyrut, 1984.

İbnü'l-Cevzi Ebu Abdurrahman bin Ebi'l Hasan. **Nevasihu'l-Kur'an**, Beyrut 1985.

İrfan, Abdulhamid. **Dirasat fi'l-Firak ve'l-Akaidi'l-İslamiyye**, Matbaatü İrşad, Bağdat, 1967.

Joseph Kipro. (26-09-2017), "**What Is the Capital of Nigeria?**" **Mavdu Akbar fil Alam**, Retrieved 16-08-2018. Edited, www.worldatlas.com, (01.01.2019).

Karaçam, İsmail. **Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kiraati**, İstanbul, 1976.

Kattan, Menna' Halıl el-Kattan. **Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an**, Müasesetü'r Risale, Yirmi Üçüncü Baskı, Beyrut, 1998.

Kaya, Remzi. "Nesh Terimi ve Muhtevası", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Sayı, 5, (Ekim-1987)

Kur'an-ı Kerim, "Diyamet İşleri Başkanlığı" 2019.
<http://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf>, (01.01.2019).

Mani Hammad el-Cüheni. **el-Mevsuatü'l-Müeyssera fi'l-Edyan ve'l-Mazahib ve'l-Ahzabi'l-Muasıra**, Nedvetü'l-Alemiyye li Şebabi'l-İslamiyye, Dördüncü baskı, Daru'l-Nedve, Almanya, 1420.

Mavdu Akbar fil Alam, "**Ma'lumat An Nijerya**", **Nigeria Map**, Retrieved 16-08-2018 Edited, www.mapsofworld.com, (01.01.2019).

Mecdüddin, Ebu Tâhir Muhammed b. Yâ'küb Fîrûzâbâdî. **Müessesetu Risalat**, Beyrut, 1422, 2005.

Menna'u'l-Kattan. **Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an**, İkinci baskı, Mektebetü'l-Mearif, b.y.y., 1421/2000.

Mevsuatü'l-Hurra, "**Abdullah bin Fudî**", 10.2013.
<http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9hcmVkaWEub3JnL3dp2kv2LnYqNivX9in2YTZhNmHX9io2YZf2YHZiNiv2Yo>", (01.11.2018).

Muhammed et-Tasi en-Nemedi, **Menhec İbn Fudî fi Ziyâü't-Te'vil Fi Me'ani't-Tenzil**, (Doktora Tezi), Camiatü'l-İslamiyyeti'l-Alamiyye, Pakistan, 2003-2004.

Musaid b. Sülayman b. Nasir et-Tayyar. **Şerhu Mukaddimati't-Teshi'l li Ulumi Tenzilati'-Teshil li Te'vili't-Tenzil li İbn Hacer**, Birinci baskı, Daru İbn Cevzi, b.y.y., 1431.

Mustafa el-Adevi. **Et-Teshil li tevili't Tenzil**, Tefsiru Surati'l-Bakara, Mektebetü'l-Hüda, Birinci Baskı, 1996.

Mustafa Emin ve Ali Harim. **el-Balagatü'l-Vadi', el-Bayan, el-Maa'ni, el-Bedi'**, Daru'l-Marife, 1999.

Şemseddin Ebu'l-Meani Muhammed b. Abdurrahman b. el-Guzi. **Divanü'l-İslam**, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1211/1990.

Serinsu, Ahmet Nedim. **Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbab-ı Nüzulün Rolü**, İstanbul, 1994.

Şevki, Ahmed İbrahim el-Umreci. **el-Mu'tezile fi Bağdad ve Eseruhum fi'l-Hayati'l-Fikriyye ve's-Siyasiyye**, Birinci baskı, Matbaatü Madbuli, Kahira, 2000.

Şeybe, Muhammed. **el-İsrailiyat ve'l-Mevdûât**, Mektebetü's-Sünne, Kahire, Dördüncü Baskı, 1408.

Şeybe, Muhammed. **El-Medhal li Diraseti'l-Kur'ani'l-Kerim**, Mektebetü's Sünne, Kahire, İkinci Baskı, 2003.

Şeyh Abdulcabbar. **el-Camiu's-Sahih li's-Sünan vel-Mesanid**, (Yayınlanmamış Hadis Kitabı. Say. 38), b.y.y., b.t.y.

Şimşek, Mehmet Sait. "Asr-ı Saadette Sünnetin Anlaşılması", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam**, Beyan Yayınları, İstanbul 1994.

Vedğiri, Abdulah, "Hareketi İslahiya", **machahid24**, 17.03.2016, <https://machahid24.com/etudes/97811.html>, (2018.10.5).

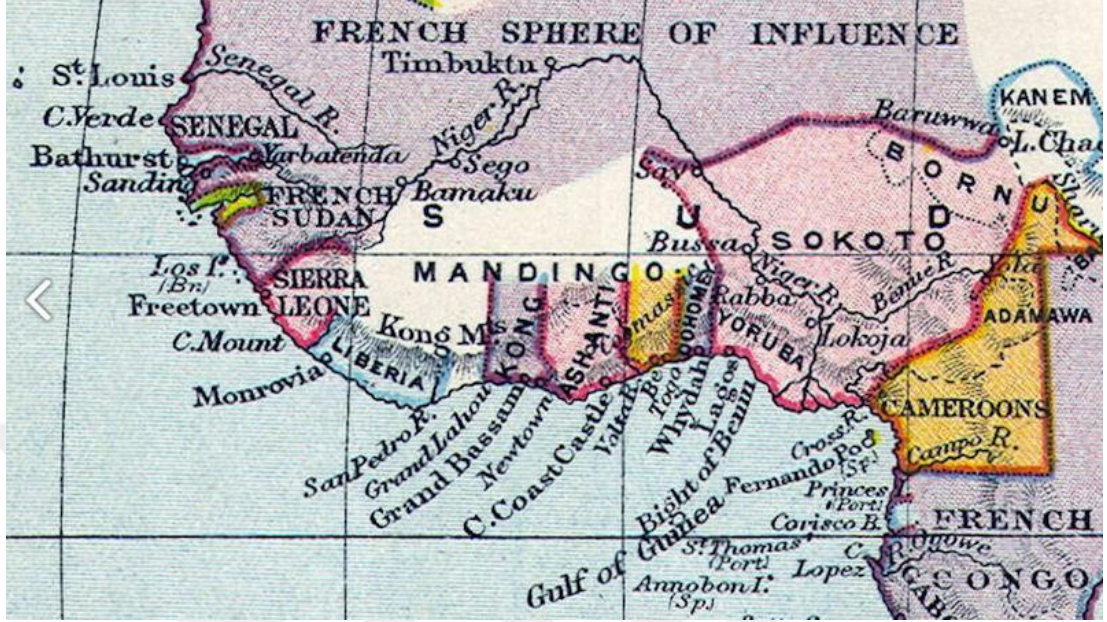
EKLER

Ek 1: Haritalar

Resim 1: Afrika Haritası

Resim 2: Sokoto İmparatorluğu Toprakları Günümüzde Benin ve Nijerya Devlet Sınırları İçerisinde Kalmaktadır

Resim 3: Şu anki Benin haritası

Resim 4: Nijerya

